ROGER MARTIN DU GARD
Străveche Franţă
Roger Martin du Gard
Oeuvres complètes tome II
(g) by Librairie Gallimard, 1955
Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii Univers
ROGER MARTIN DU GARD
Străveche Franţă
Traducere de VIRGIL TIBERIU SPÂNU
Prefaţă de
NARCIS ZĂRNESCU

Editura UNIVERS
Bucureşti, 1981
Lector: ANGELA CISMAŞ
Tehnoredactor: NICOLAE ŞERBĂNESCU
Bun de tipar 24.11.1981. Coli tipar 5, 67

Tiparul executat sub comanda nr. 504 la întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”, str. Grigore Alexandrescu nr. 89 – 97
Bucureşti.
Republica Socialistă România

RĂSPUNSUL LUI R.M.G.[1]

Istoria – acest Sfinx ale cărui întrebări mistuitoare curg prin fiecare – fusese în sfârşit îmblânzită. I-au trebuit omului câţiva ani buni ca să dezlege acea enigmă, care s-a numit „primul război mondial”. Apoi, omul a renăscut încet

1 R.M.G. sînt iniţialele pe care Roger Martin du Gard (1881—1958) le folosea în Jurnalul şi în Corespondenţa sa (c/. Roger Martin du Gard, Oeuvres completes, Paris, Ed. Gallimard, 1955, t. I—II; pref. A. Camus). N. B. Trimiterile din paranteză se vor face la această ediţie.

din spaimă şi moarte. Sfinxul însă – mereu la pândă – îl va prinde în curând pe om într-o nouă întrebare-capcană: criza economică. Oferta depăşea consumul. Produsele striveau individul. Acesta se vedea încă o dată ameninţat de el însuşi. Ca un etern „ucenic vrăjitor", omul dezlănţuise din nou puterile necunoscute ale omului şi ale lumii, şi, din nou, nu le mai putea stăpâni. În 1929, speranţele Europei intrau într-o dramatică eclipsă. Conştiinţa – bună conducătoare de crize – era străbătută de spasmele economiei. În 1929 apare *Moartea tatălui* – al şaptelea volum din ciclul *Familiei Thibault*. Agonia lui Oscar Thibault părea că se transmite trupului obosit al lumii. Criza economică scindează timpul şi existenţa, ideea şi scriitura. Roger Martin du Gard continuă însă imperturbabil înălţarea grandioasei sale construcţii, al cărei plan îl pusese „definitiv" la punct în mai 1920. Din „comedia" celei de a treia Republici se jucaseră deja câteva „acte": *Caietul gri* (1922).

Penitenciarul (1922), *Un anotimp frumos* (2 vol. 1933), *Consultaţia* (1928), *Sorellina* (1928), *Moartea tatălui*. Următorul „act" – *L'Appreillage* (*Pregătiri de călătorie*) – era aproape gata în 1931. El nu va fi „jucat" niciodată. Criza economică pătrunsese, în cele din urmă, şi în „comedia" lui R.M.G. Singur pe „scenă", scriitorul arde manuscrisul (*Souvenirs*, *O.C.*, I, pp. XCVI-XCVIII). O istorie, o lume, au dispărut pentru totdeauna. „Genocidul" era – se pare – necesar pentru „unitatea şi echilibrul operei" (*Ibid.*, p. XCVII). Ficţiunea îşi plătea tributul realităţii. Timpul îndoielii şi al spaimei, al disperării şi al revoltei trecuse şi prin această zonă a imaginarului. Acest timp va lăsa „amintirea unei griji dureroase" (*Ibid.*, p. XCVIII): fresca s-a fisurat, harta acelei lumi dintru cuvânt trebuie refăcută. Ideile, dislocate de impactul cu realităţile social-politice, îşi găsesc cu greu coerenţa. În „lungul antract", de aproape trei ani, R.M.G. va scrie drama *Un taciturn* (jucată în octombrie 1931) şi microromanul *Străveche Franţă* (1933). Dar scriitorul nu va reuşi să iasă din acel labirint-rebus, în care îl aruncase Sfinxul, decât în

1936, când apar cele trei volume ale *Verii lui 1914*. Ultimul „act" al *Familiei Thibault – Epilog* – va fi „jucat" în ianuarie 1940. Oare R.M.G. câştigase pariul cu lumea şi cu el însuşi? Istoria îl va invada din nou. Timpul nu va mai avea răbdare. În 1939, Sfinxul – mereu la pândă – va prinde omenirea într-o nouă şi sângeroasă interogaţie-capcană: al doilea război mondial.

R. M.G. nu mai are, însă, puterea să „răspundă". Se va retrage în „familia" sa, în moartea lui Antoine, în visele lui Jean-Paul. De acolo va privi istoria. O Va sfida, el de astă dată, aşteptându-i răspunsul.

În epoca modernă, zdruncinată de războaie şi crize economice, istoria a luat locul destinului. Zeii, condamnaţi pentru erorile umanităţii, au fost exilaţi în ţara-nimănui. Literatura îşi pierde centrul de greutate. De acum înainte, în spaţiul ficţiunii, perioadele de criză şi derută axiologică vor alterna cu cele de aparent echilibru. Romanul moare, şi renaşte de fiecare dată când în Marea Absenţă lăsată de amurgul zeilor este instaurat omul. Centrul de greutate cade când în afară, când în interiorul operei. Esteticul este fisurat: autonomie sau eteronomie? Astfel, în epoca modernă, opera – care fusese odinioară trupul şi spaţiul unui destin exemplar – devine text, adică fragment dintr-o „ţesătură" de semne, silabă în fluxul neîntrerupt al istoriei. Ca atare, semnificaţia, valoarea şi coerenţa unui text se vor defini în funcţie de mareele realităţii social-politice. Dincolo de hotarele ficţiunii se deschid orizonturile nemărginite ale istoriei; dincoace, în universul imaginar, aceeaşi istorie se pune pe sine în scenă. Astfel, romanul, poezia, imaginea picturală nu sunt altceva decât forme de existenţă ale istoriei, scene, pe care un om (îşi) „joacă" (fiinţa), încercând să depăşească individualul, fragmentarul, şi să se ridice la verticalitatea conştiinţei istorice, generalizante. Într-adevăr, sintaxa fiinţei umane este o sintaxă pur istorică. Implicit, *homo fictus* se va supune, şi el, aceloraşi reguli, asupra cărora R.M.G. a meditat întotdeauna: „Înrădăcinându-l într-un strict adevăr istoric, îi confer lui Mau mort (personaj din romanul

Amintirile Colonelului de Mau mort, rămas neterminat, n.n.) o realitate mai precisă, un fel de consistenţă concretă, şi, în acelaşi timp, un adevăr uman mai înalt". (I, pp. CIX-CX.) Istoria este, aşadar, măsura omului şi a tuturor lucrurilor. Măsura destinului lui Antoine şi Jacques Thibault, de pildă, o dă primul război mondial. În miezul morţii şi al iubirii arde istoria. Ca atare, Omul [*homo faber*, *homo fictus* etc.) şi Opera se vor înscrie în discursul infinit al istoriei. Antoine şi

Jacques vor muri *în carte*; destinul li se va opri în cuvinte. Dar prin Jean-Paul, fiul lui Jacques, fiinţa lor – prizonieră a romanului *Familia Thibau.lt* – se va elibera, continuând să fie dincolo de *Epilog*. Opera se deschide către necunoscutul secolelor viitoare. Jean-Paul este speranţa de supravieţuire a unei întregi umanităţi. El este aşteptat de istorie. În acest imens şi copleşitor „tabel al lui Mendeleev", care este istoria – pare a spune R.M.G. – fiecare civilizaţie, fiecare valoare, fiecare om îşi are locul lui, determinat de legile naturii, de factorii economici, de hazardul subiectivităţii. Da, omul construieşte istoria, dar, în aceeaşi măsură, este aşteptat şi cerut de istorie. Sculptează în piatra mileniilor şirurile de statui ale istoriei sale, dar este supus, totodată, inimaginabilei presiuni a milioanelor de ani, care au măcinat lumea de până la el. Acest etos al istoriei constituie, în fond, armătura întregii opere dugardiene.

Antoine şi Jacques îşi continuă existenţa în *Străveche Franţă*, deşi personajul lor ca atare s-a întrerupt, s-a dizolvat, s-a diseminat. Bosse, Querolle, Pâqueux, des Navières, Houstin – reprezentanţi ai *Străvechii Franţe* – şi-au început, poate, biografia într-una din nenumăratele abside ale *Familiei Thibault*. Spre deosebire, însă, de grandioasa sa „comedie umană", *Străvechea Franţă* pare să fie un spaţiu plin de oglinzi deformate, în care se reflectă chipul caricatural – caricaturizat al lumii, al omului. Prin raportare la *Familia Thibault*, umanitatea din *Străveche Franţă* ar putea fi citită ca o metonimie sau o sinecdocă. După primul război, lumea suferă o

metamorfoză negativă. Omul se unidimensionalizează până la vegetal sau mineral; devine anexa destinului său, care nu mai este ales, asumat, ci îndurat. Dacă Antoine, de pildă, are conştiinţa eşecului, ceilalţi, „menajeria de sticlă" din Maupeyrou, refuză să pătrundă în această zonă de luciditate. Este *Străvechea Franţă* un „document" al iresponsabilităţii, iraţionalului şi absurdului? Este, oare.

S.O.S.-ul unui naufragiat într-o istorie necunoscută şi ostilă? Este compensaţia unei frustrări sau evadare din spaţiul-Thibault? Indiferent de numărul ipotezelor, *Străveche Franţă* nu poate fi desprinsă de matcă; ea trebuie înţeleasă înăuntrul „comediei" dugardiene şi înăuntrul istoriei. *Străveche Franţă* apare în 1933, într-o perioadă de criză a creaţiei (ciclul *Familiei Thibault* fusese întrerupt din 1929). *Străveche Franţă* este falia care separă agonia şi moartea Tatălui – Oscar Thibault (1929) de boala şi moartea Fiului – Antoine (1940). Fisura imaginarului (1929 – 1936) se suprapune (este reglată?) peste fisura istoriei (1933). Consonanţă semnificativă! Aşadar, acum, în acest *diintiger Zeit*, în această cezură existenţială, R.M.G. va scrie *Străveche Franţă* – cronica unei zile anonime de după război.

Oamenii din Maupeyrou sunt supravieţuitorii unui naufragiu istoric: primul război mondial. Existenţa lor nu este altceva decât o derivă nesemnificativă şi antieroică la periferia istoriei. Într-adevăr, Maupeyrou este o arcă anonimă, o „corabie a nebunilor", în care oamenii, prizonieri ai rolului lor, ai prejudecăţilor, ticurilor şi tabieturilor lor, ai „privirii" celorlalţi, sunt condamnaţi la inerţie. Ei refuză să mai debarce *în* istorie. De fapt, istoria devine impermeabilă pentru această umanitate. Proscrişi, exilaţi din timpul libertăţii, al evenimentului, aceşti oameni rătăcesc în netimpul implacabil al absurdului. Fiecare este un Sisif, care-şi rostogoleşte impasibil destinul. Într-o asemenea lume, în care timpul este o oglindă reflectând la infinit aceeaşi zi, tragicul se dizolvă.

Sisif, cel din 1943 (Camus) va şti că el este doar o silabă în infinita tragedie absurdă a universului; cel din

1933 ignoră încă acest fapt. Dacă luciditatea este dramă, sfâşiere lăuntrică, moartea conştiinţei devine singura şansă de restabilire a echilibrului interior. Toţi locuitorii din Maupeyrou poartă în miezul fiinţei lor această moarte, în jurul căreia şi-au secretat existenţa, o existenţă larvară, măcinându-se într-un prezent continuu. Istoria a calcinat conştiinţele. Dincolo de om şi înăuntrul său se întinde inexorabil acea „waste land", cartografiată şi de

T. S. Eliot în 1922. „Eliberat" de conştiinţa existenţei sale, omul supravieţuieşte fără să simtă presiunea absurdului. Lipsit de conştiinţă – adevăratul centru de greutate al universului său – el îşi pierde umanitatea. Bosse, Merlavigne, Flamart, Ennberg, Quérolle şi ceilalţi *sunt jucaţi* de istorie. Au devenit roluri, măşti, algoritmi. Astfel, *Străveche Franţă* poate fi citită ca un fragment din „farsa tragică", pe care istoria o scrie cu intermitenţă în destinul omenirii.

Dacă Barrés este romancierul „energiei naţionale" (1897), R.M.G. va fi cronicarul inerţiei naţionale. Antoine şi Jacques vor înfrunta istoria, fiecare în felul său, şi vor fi înfrânţi. Eşecul lor este, de altfel, determinat social-istoric. Ei n-au reuşit să se desprindă din inerţia valorilor individualismului burghez. Miza lor este utopică. Prizonieri ai unei biografii dominată de automatisme, ei vor reuşi, totuşi, trecând prin iubire, război şi moarte experienţe – existenţiale fundamentale – să forţeze accesul la conştiinţa eşecului propriului lor destin. Dacă înainte de război speranţa mai era posibilă, dacă rănile şi morţile paralele ale războiului purificaseră într-o oarecare măsură individul şi reuşiseră să construiască un „suflet colectiv şi fratern" (II, p. 830); după război, omul va rătăci, dezorientat, într-o lume epuizată, rostogolindu-se iremediabil către disperare şi absurd. Este cazul comunităţii descrise în *Străveche Franţă*. De la T.S. Eliot până la Scott Fitzgerald şi Hemingway, de la Pirandello până la Virginia Wolf şi Céline, criza valorilor se adânceşte, existenţa şi conştiinţa se fisurează tinzând către zero. Metamorfoza monstruoasă, prevăzută de Kafka, cuprinde tot mai mult lumea. Deşi

crede în „progresul moral al omului”, deşi speră că omenirea „va şti să stabilească ordinea şi fraternitatea pe planetă” (II, p. 873), R.G.M. va descrie „etanşeitatea” animalului uman. „Iar noi – notează el – gravităm unii în jurul altora, fără să ne întâlnim, fără să ne întrepătrundem […]. Fiecare în singurătatea sa ermetică”. (II, p. 969). Singurătate, izolare şi dezolare, eşec, pustiu interior – acestea sunt coordonatele universului schiţat în *Străveche Franţă*. Omul, de-a lungul istoriei sale, a stabilit de nenumărate ori latitudinea şi longitudinea negativului, a vidului, cuibărit în sine. De la Eccleziast până la Oedip, de la Iov până la Vladimir şi Estragon se desenează în străfundurile fiinţei umane un continent de coşmar. *Străveche Franţă* este una din hărţile posibile ale acestui continent scufundat, mereu la pândă, putând oricând să se ridice la suprafaţă. Umanitatea din om a fost dislocată de impactul cu istoria. Speranţa, disperarea, exasperarea, indiferenţa sunt treptele către marele zero al conştiinţei şi al fiinţei; trepte, pe care individul coboară tot mai adânc până la exilul absolut din el însuşi. Şi cei din Maupeyrou fac parte din acest spaţiu al exilului şi derizoriului, al eşecului şi derelicţiunii. Este Maupeyrou o parabolă a lumii ca închisoare? O viziune premonitorie a lagărelor de la Dachau şi Auschwitz? Înlăuntrul omului stă la pândă cel mai crunt duşman al său – omul. Din această perspectivă, „omul din subterană” este frate cu Joseph K. şi cu Béranger. Cu timpul, „boala” celor din Maupeyrou – egoismul, stereotipia cotidiană – se va răspândi, agravându-se: Camus va pune lumii diagnosticul de „ciumă”; Ionesco – de „rinocerită”; Márquez va descrie insomnia celor din Macondo şi moartea memoriei. Zidurile se înmulţesc, proliferează. În comunicarea umană au loc tot mai multe scurtcircuite. *Străveche Franţă* surprinde doar câteva simptome ale unei boli incurabile. Tonul este uşor ironic. O anume crispare se strecoară în întrebări. Orizontul angoasei încă nu este vizibil. Şi totuşi, ritmul cu care se succed instantaneele, neliniştea naratorului anonim, care încearcă să-şi sincronizeze personajele, să le

dea o convergenţă, un timp comun, scufundarea lentă într-un destin vâscos – sunt semnele degradării ireversibile. Ceva s-a dereglat în mecanismul istoriei. Dar ce anume? Cine este vinovat: individul sau societatea? – se întreabă domnişoara Ennberg. Cine are dreptate. Voltaire sau Rousseau? întrebările omului sunt pe măsura sa şi a istoriei sale. R.M.G. – prizonier în labirinturile lumii – nu găseşte încă un răspuns pe măsura întrebărilor sale. Dar îndoiala înseamnă cugetare, înseamnă conştiinţă a existenţei şi, mai ales, speranţă. Oamenii *Străvechii Franţe* seamănă însă atât de mult cu personajele lui Giacometti – imobilizate într-o clipă de mişcare – încât te poţi întreba dacă speranţa nu face parte din acelaşi „joc" al repetiţiei şi automatismului. În ciuda tuturor presupunerilor şi a suspiciunilor, universul lui R.M.G. nu este dezolant, hipertragic, inuman. Chiar dacă aproape toţi maupeyronezii sunt nişte monade închise; chiar dacă satul pare desenat de de Chirico... printre casele pustii, prin crepusculul lumii se strecoară, din când în când, umbra unui om – o existenţă? o fantasmă?

În acest fagure – Maupeyrou – fiecare îşi ocupă hexagonul său. Toate liniile de comunicare între compartimente sunt întrerupte, cu o singură excepţie: linia economică. Banul, câştigul, profitul reprezintă unica lungime de undă pe care maupeyronezii îşi pot transmite mesajele. Des Navières – *raisonneur*-ul grotesc al „piesei" comentează faptul cu competenţa senilului. Această lume mozaicată şi incoerentă este, în fond, un fragment din istoria Franţei. Deşi nu a fost afacerea lor personală, „afacerea Dreyfus" le-a marcat, poate, valorile morale şi credinţa, trecutul şi speranţele. Destinul lor poartă semnătura lui Barrès, Maurras, Jaurès, a lui Clemenceau şi Poincaré, a lui Deschanel şi Millerand. Bătăliile de pe Mama şi cea de la Verdun s-au cicatrizat poate în amintirile lor. Acum, însă, în memoria acestor oameni istoria s-a dizolvat. Idealurile, voinţa, revolta s-au atrofiat şi n-a mai rămas decât o „umanitate animală, care continuă să se târască în mocirlă" (II, p. 1102). Dar, oare

nu cumva, ea, umanitatea aceasta, s-a dizolvat singură în memoria istoriei? Sau, a rămas prizonieră pentru totdeauna într-una din capcanele întinse de perfida şi nerecunoscătoarea istorie? Oare istoria este un maelstrom, care târăşte totul în abis? Sau un infern, în ale cărei bolgil, vinovaţii sunt pedepsiţi să joace la infinit aceeaşi piesă, acelaşi rol? După R.M.G. – se pare – istoria poate lua cele mai neaşteptate înfăţişări. Ea este o nesfârşită metamorfoză, un carnaval etern. Fresca *Străvechii Franţe* – realizată în tehnica *sgraffito-ului* – lasă imaginaţia istoriei să se dezlănţuie liber în miriade de forme, printre contururile măştilor. Maupeyrou este scena pe care Joigneau-poştaşul regizează, îşi dezvăluie trucurile, montează, schimbă decorurile, îşi machiază personajele, ieşite parcă dintr-o *commedia* dell'*arte*. Pentru R.M.G., teatrul – spectacolul lumii şi al omului – reprezintă o constantă a esteticii sale (I, pp. I. XXVII-LXXIX). Dacă istoria este o *commedia* dell'*arte*, capodopera îşi ia revanşa, şi, în drama pe care o pune în scenă, istoria devine o mască printre măşti, o marionetă trasă de sforile invizibile ale textului.

În logica naraţiunii, Joigneau îndeplineşte aceeaşi funcţie ca nebunul lui Gtinter Grass (*Toboşarul*), ca privirea impersonală din *Piticii-Uriaşi* (Gisela Elsner) sau ca falsul bufon din *Grimasa* (Heinrich Böll). El este „camera de luat vederi", naratorul ratat, un filtru ca oricare altul, un limbaj în care lumea încearcă să se traducă. Joigneau este releul prin care oamenii comunică (vezi şi omofonia posibilă: Joigneau – *joignons* – *joindre* = a uni). El este singura şansă de evadare dintr-o devorantă singurătate. Datorită lui, destinele paralele converg pentru o clipă spre a se despărţi, apoi, din nou. Joigneau – un demiurg? Oare el este acela care inventează şi pune în mişcare o lume? Sau poate „lumea" l-a inventat pentru a prinde contur prin el? Joigneau ar fi atunci revelatorul, cu ajutorul căruia o comunitate de oameni îşi developează prezentul. Personaj proteic, Joigneau poartă masca „diavolului şchiop" al lui Lesage, pătrunzând indiscret – pe

scara de serviciu – în biografia consătenilor săi; dar şi pe aceea a *businessman*-ului, gata oricând să încheie o afacere rentabilă, ştiind când şi cât să investească, pândind numai profitul.

Războiul declanşase frica pentru ziua de mâine. Existenţa era nesigură. *A fi* devenise egal cu *a avea*. Cu cât individul poseda mai mult, cu atât i se părea că este mai bine înfipt în existenţă. Banul, proprietatea confereau individului o fiinţă, o identitate, o valoare. Presiunea economicului, necontrolată, devenea, astfel, deformantă, dizolvând conştiinţa, alienând omul. Pentru Joigneau, sătenii nu mai sunt semenii săi, ci simple obiecte, pioni pe tabla de şah a intereselor sale. Joigneau-Mefisto le vinde şi le cumpără speranţele, dorinţele, bucuriile. Destinul unui om este o marfă, o marfă cu preţ redus. Aceasta pare a fi filosofia morală a lui Joigneau. Traficant de bunuri, traficant de conştiinţe, Joigneau poartă stigmatul voinţei de putere şi de supremaţie. În biografia anonimă a unui poştaş creşte umbra „dictatorului”. Maupeyrou – imagine caricaturală a lumii – se transformă într-o *scenă*, pe care Joigneau îşi montează spectacolele, îşi regizează „piesele”, manipulându-i pe „ceilalţi” – oamenii-marionetă. Ironia viziunii narative îi propune lui Joigneau funcţii actanţiale, funcţii care se contrazic, se anulează reciproc, transformând personajul într-o marionetă a textului-istorie, golindu-l de sens, erodându-i destinul.

De câteva ori pe zi, Joigneau *urcă* şi *coboară* coasta Bois-Laurent – o Golgothă ridicolă, cercetată de un Sisif pe bicicletă. Degradarea mitului în spaţiul istoriei dovedeşte neputinţa arhetipurilor, a modelelor primordiale de a rezolva problemele prezentului. Miturile şi-au pierdut eternitatea şi valoarea exemplară sub presiunea existenţei cotidiene. Omul se află singur între neantul trecutului şi neantul viitorului. Repetând la nesfârşit aceleaşi întrebări, aceleaşi gesturi, omul se „marionetizează” (Massimo Bontempelli), iar cuvintele sale se erodează. Omul – această interogaţie infinită – strivit de imposibilele întoarceri în răspuns, de vidul de deasupra şi de vidul

dinlăuntrul său, devine un repertoriu de stereotipuri. Automatismele îl invadează. În miezul noii sale fiinţe, al noii sale libertăţi stă inerţia. Sub semnul repetiţiei, al „veşnicei întoarceri”, omul acesta, descris de R.M.G., se va supune unui scenariu implacabil, care-i va ţine loc de destin. Neputând să îndure istoria, omul acesta se exilează undeva în moarte sau în tăcere, în nicăieri, lăsându-şi pe scenă personajul şi rolul. *Străveche Franţă* este un univers de măşti, un carnaval absurd şi disperat, din care omul s-a retras.

Într-adevăr, *Străveche Franţă* dezvăluie o viziune profund carnavalescă asupra lumii, de la istoria ca mască până la tehnica şi stilul naraţiunii. II. M.G. foloseşte o formulă clasică: unitatea de timp (o zi), unitatea de spaţiu (Maupeyrou), unitatea de acţiune, dată, pe de o parte, de personajul-releu – Joigneau şi, pe de altă parte, de identitatea de interese; simetria: orologiul primăriei – clopotele bisericii, cei trei eroi – cele trei văduve de război – cele trei habotnice, cafeneaua (centrul stângii anticlericale) – frizeria (centrul facţiunii de dreapta) etc. Pe această urzeală inocentă, tradiţională, se ţese treptat conturul unei lumi neliniştitoare. Unitatea, coerenţa sunt aparenţe, măşti. Timpul este fisurat: ritmul sacru

(clopotele bisericii) – ritmul profan (orologiul primăriei); opririle şi plecările trenului; împărţirea corespondenţei; *flash-back-mi\e*, pe care naratorul le operează în trecutul personajelor; speranţele şi aşteptările, care introduc dimensiunea viitorului; răsăritul şi apusul soarelui (ritmul cosmic); orizontul senectuţii şi cel al tinereţii (ritmul biologic). Viaţa satului se dereglează sub presiunea acestui mozaic temporal.

Spuţul este fragmentat: băcănia, brutăria, poşta, biserica, gara, piaţa, podul, cimitirul, casele şi grădinile, via şi pădurea. La acestea se adaugă referirile şi aluziile la alte localităţi (Villegrande, Bourg-Eloi, Marsilia, Narbonne). Spaţiul se dilată şi se contractă, devine nesigur. Personajul este un repertoriu, un conglomerat de roluri, o colecţie de măşti. Omul este trucat. Sub „eu” se

ascunde un străin. Eul devine *„on”* sau *„dass Mann”*. Sub machiaj, omul se degradează sau se multiplică. Lumea pare un joc de oglinzi, un caleidoscop. Carnavalul este sărbătoarea incertitudinii, a anxietăţii, a insecurităţii şi instabilităţii. Cine se ascunde în uniforma poştaşului?

— Un Joigneau proprietar, un afacerist fără scrupule, un Don Juan. Cine este Flamart?

— Un Hercule impotent. Dar domnişoara Massot?

— O Penelopă habotnică – jun trecut aventuros. Mélie, soţia lui Joigneau?

— O Emma Bovary fără imaginaţie.

Doamna Flamart?

— O Mesalină cu sentimente materne faţă de soţul ei. Şeful de gară?

— Un Don Quijote ratat + nostalgia unei familii. Arnaldon, primarul?

— Un om de acţiune-o paiaţă fără personalitate. Valorile morale se deteriorează. Eroii, luptătorii de la Verdun-Pascalon, Tulle, Houstin – în

au devenit clovnii şalului. Monumentul soldatului francez din primul război – *„le poilu”* – îşi pierde sensul patriotic, transformându-se în barometru. Sentimentul religios se destramă. Biserica este condusă de intrigile femeilor. Preotul, cu trupul fisurat de spasme, o adevărată paiaţă, fire anxioasă şi sceptică, preferă să-şi cultive voltairian grădina. Statuia Sfântului Anton, câştigată la tombolă, este vândută la suprapreţ. Religia se transformă în valoare de întrerbuinţare şi valoare de schimb. Căsnicia?

— O altă mască sub care se adăposteşte adulterul sau incestul.

Charles Péguy, Miguel de Unamuno, Ortega y Gasset descoperiseră şi ei câteva simptome ale alienării umane (clişeul, automatismul, inerţia); Pirandello şi Svevo descriseseră disoluţia personalităţii. Feju, Ennberg, Philiberte, Maurirotte – poartă fiecare în lăuntrurile lor un străin – fratele siamez – la fel ca Moscarda, personajul lui Pirandello din *Uno, nessuno e centomilla* (1926).

Bătrâneţea – formă a înstrăinării, a exilului din sine – este masca doamnei Daigne, a „belgienilor”, a lui des Navières. Dimensiune a condiţiei umane, bătrâneţea l-a fascinat întotdeauna pe R.M.G. (*Souvenirs*, I, pp. LIV, CXIII.) În spaţiul gerontic lumea devine identică sieşi, fără clarobscur; eul se esenţializează ireversibil până la noneu. R.M.G. observă descompunerea relaţiilor interumane, mişcările dezarticulate, automate ale individului, vidul care se cască sub fiecare gest, cu fiecare cuvânt. Cuplul belgienilor pare a fi fost conceput de Samuel Beckett. Da, Willie şi Winnie au locuit la Maupeyrou. Aici, în acest sat, se naşte teatrul absurdului. Bătrânul Pâqueux este frate cu Pozzo şi Lucky. Des Navières donează muzeului Carnavalet „colecţia” sa – câţiva metri de dantelă, o biblie roasă de şoareci – simbol al întregii sale vieţi. Simplu obiect printre alte obiecte, des Navières se înrudeşte cu Autodidactul lui Sartre şi cu bătrânii din *Scaunele* lui Ionesco. „Colecţia” este mesajul pe care el – fostul contabil – îl transmite viitorului. Sau, poate, „colecţia” lui des Navières, cea a şefului de gară, *ex-voto-n*\ Celestinei, nu sunt decât forme (măşti?) ale unei disperate şi neputincioase dorinţe de a (-şi) supravieţui, da a-şi dilata timpul propriei fiinţe prin (în) obiecte. Omul se exilează în lucruri. Reificarea, ca şi carnavalul sau teatrul sunt poate singurele şanse ale *acestui om* de a-şi asuma un destin plural, de a trăi câteva „vieţi paralele”. Dar carnavalul nu este numai dedublare, evadare într-o biografie fictivă, ci şi fragmentare a conştiinţei, fractură a sinelui, intruziune a morţii. Ce este masca?

— Un *altcineva* care devine *eu*. Viziunea carnavalescă asupra lumii implică ruptura, alienarea, reificarea, extincţia. R.M.G. a avut o acută conştiinţă a scindării între biografii, a sciziunii între diferitele ritmuri istorice, a crevaselor care traversează fiinţa umană. Antagonismul ireconciliabil între vechi şi nou, între tată şi fiu, între generaţii (Joigneau, Bosse, Qucrolle, Pâqueux, Arnaldon şi Joseph, Joux, Nicolas Puoillaude, Francis) se impune ca una din temele obsesive ale operei dugardiene, de la

Devenir (1908) până la *Amintirile Colonelului de Mau mort*, care ar fi trebuit să fie: „testamentul unei generaţii, în preajma unei scindări complete între două vârste ale umanităţii”. (I, p. CIX.) Sub armonia şi echilibrul de sorginte tolstoiană se consumă drame cehoviene. De sub tăcerea impasibilă, aproape ireală, a capodoperei, pândesc şacalii absurdului, ai iraţionalului gata oricând să distrugă perfecţiunea formelor. Într-adevăr, opera lui R.M.G. se înalţă pe antinomia

— De înaltă tensiune estetică şi axiologică – dintre două ritmuri ale istoriei şi ale fiinţei, dintre mască şi chip, dintre substanţă şi expresie. Originea acestei polarităţi se află, pe de o parte, în natura dual ă a scriitorului, în voinţa sa de dedublare. Astfel, R.M.G. afirmă că *Familia Thibault* „exprimă simultan cele două tendinţe contradictorii ale naturii sale: instinctul de independenţă, de evaziune, de revoltă, refuzul tuturor conformismelor; şi instinctul de ordine, de echilibru, refuzul extremelor […]” (I» P-LXXX). Pe de altă parte, însă, *homo duplex* este măsura omului şi a secolului, dominat de seisme şi dislocări social-politice. Lumea se fisurase adânc şi iremediabil în 1914, 1917, 1919. „Generaţia pierdută” scrie o „literatură a deznădejdii” (Albérès). „Complexul lui Oedip” este o mască sub care se ascunde actul de acuzare a trecutului, a valorilor tradiţionale. Nu fatalitatea oarbă regizează faptele lui Oedip, ci el însuşi hotărăşte să-şi pedepsească tatăl. Operele lui Kasimir Edschmid, Daubler, Werfel, Hasenclever, Cocteau, Huxley, Thomas Mann sunt tot atâtea condamnări la moarte ale tatălui. Tinerii din *Străveche Franţă* sunt nişte Oedipi în devenire. Ei fac parte din generaţia, „care atinge vârsta maturităţii în momentul când asupra lumii se lasă Disperarea anilor ’30”. (John Lehmann, *The Whispering Gallery*, London, Longmans, 1955, p. 332). Dacă personalitatea, caracterul, destinul celor „vechi” se destramă, se simplifică până la tropism, cei „noi”, tinerii, traversează o zonă incertă, dominată de vag, de revolte obscure; se zbat la frontiera dintre vechiul limbaj al unei umanităţi agonizante şi noul

limbaj care nu a ajuns încă până la ei (e/. Hermann Broch, *Les Somnambula*, Paris, Gallimard, 1957, II, p. 362).

Ultimul cadru al „filmului" de scurt metraj, *Străveche Franţă* – voit ambiguu – provoacă o nouă spărtură în spaţiul carnavalesc: domnişoara Ennberg îşi aminteşte că a visat – cu o noapte înainte – cum fratele ei îşi sugruma în tăcere soţia. O imagine parcă semnată de Buñuel sau Bergman. Care este semnificaţia acestei sciziuni între sintaxa onirică şi sintaxa realităţii? Oare visul dezvăluie un latent complex al Electrei? O frustrare? Resemnarea? Disperarea? Gelozia? Dorinţa de evadare din convenţional şi automatism, din fericirea mic burgheză?

Spaţiul-timpul carnavalesc declanşează ambiguitatea polifonică şi interogaţia infinită. *Străveche Franţă* este un joc de puzzle, în care semnificaţia se cristalizează lent, după nenumărate încercări şi erori, după mutări repetate. *Străveche Franţă* este o cuantă din istoria lumii. O cuantă cu valoare de simbol şi de parabolă a condiţiei umane. În spaţiul carnavalesc, ca şi în spaţiul thanatic, omul este egal cu sine, cu lumea şi cu semenii săi. Poate de aceea, *Străveche Franţă* este un basorelief fără eroi, o friză, desfăşurată între arhitrava şi cornişa acelui parthenon care se numeşte *Familia Thibault*.

Oare a reuşit R.M.G. să îmblânzească, în cele din urmă, istoria – acest Sfinx ale cărui întrebări mistuitoare curg prin fiecare? Oare capodopera poate fi un răspuns la interogaţiile lumii? Există un singur răspuns, pe care Oedip îl va repeta mereu în faţa tuturor sfincşilor: Omul. R.M.G. a ştiut că numai omul îl poate salva pe om. De aceea, el a creat oameni, fiinţe vii, care să spargă labirintul capodoperei, să se smulgă din strânsoarea cuvintelor şi să iasă *afară*, pe câmpul de luptă, pentru a îmblânzi istoria, pentru a o înfrunta şi a o înfrânge.

NARCIS ZARNESCU

Christianei şi lui *Marcel de Coppet*, acest simplu album de schiţe de la ţară.

R. M. G.

Joigneau scapără un chibrit.

Melie se întoarce furioasă către perete.

— Cât e?

— Şi-un sfert.

El mormăie, se dă jos din pat şi împinge la o parte obloanele. Soarele a şi răsărit, mai matinal, la sfârşitul lui iulie, decât factorii poştali. Cerul e roz, roze casele adormite, rozã şi mica piaţă goală peste care umbrele copacilor se văd alungite ca la căderea nopţii.

Joigneau îşi trage pantalonii şi iese în curte să se ude: un ţăran roşcovan şi voinic, hirsut, căruia colbul, vântul şi soarele i-au decolorat părul şi i-au înnegrit obrajii.

În trei minute e gata, încălţat, cu şapca pe cap, echipat pentru ziua întreagă.

Melie, pe asemenea căldură, doarme-n cămaşă. Scoate de sub cearşaf un umăr durduliu:

— Mai încet, că-l trezeşti pe Joseph.

Băiatul, ucenic la rotărie, doarme sus, într-un cotlon care tot nu slujeşte la nimic pentru că factorul n-are copii.

Joigneau nu răspunde. Nu-i pasă lui că-l trezeşte pe băiat. Iar băiatului îi pasă tot aşa de puţin că a fost trezit. A şi sărit în picioare, în cămaşă, desculţ, cu urechea ciulită.

De cum îl aude pe factor plecând îşi dă drumul în jos ca o maimuţă până la uşa încăperii:

— Doamnă Joigneau, cât să fie ceasul?

Aceasta îi aştepta întrebarea. Nelinişţită, cu ochii la zăvorul netras, îi răspunde iute:

— Aproape şi jumătate.

Ca şi cum uşa ar fi de sticlă, ea îl şi vede, în picioare, frecându-şi obrazul, cu cămaşa descheiată peste pielea-i fragedă, clipind din ochi şi cu buzele lui cărnoase întredeschise.

— Bun, zice el după un timp. Şi mai rămâne aşa un minut ascultând, ca şi dânsa, tăcerea. După care, din trei mişcări, cu poalele cămăşii fâlfâind, se caţără iar în culcuşul lui, netotul.

Doamna Joigneau îl aude închizând uşa şi aruncându-

se în pat. Oftează, se întinde şi cască. Pe urmă se duce să tragă zăvorul şi începe să se îmbrace.

Cu bicicleta, poşta din Maupeyrou nu-i decât la cinci minute de gară, dar gara e la un sfert bun de ceas de poştă din pricina dealului Bois-Laurent.

Joigneau, cu taşca pe umăr, trece fără zgomot printre casele tăcute.

Satul se întinde doar în lungime. N-are altă stradă decât drumul care-l străbate de la un capăt la altul şi care abia catadicseşte să se lărgească un pic în centrul aşezării, dând ocol bisericii. La ora aceea Maupeyrou doarme. Bosse, cel cu cafeneaua din piaţă, unul dintre cei mai matinali, nici n-a întredeschis încă obloanele. Chiar şi brutăria-i închisă. N-o duc rău brutarii ăştia, fraţii Merlavigne adică, doi flăcăi tomnateci care coc pe rând pâine toată noaptea. Dar în zori soilesc amândoi: unul după ce a terminat cu coptul, celălalt înainte de a începe vânzarea.

Feju e însă unul care se scoală întotdeauna dis-de-dimineaţă. Acum sparge lemne înainte de a se duce la slujbă.

— Salut, frate, îi strigă Joigneau.

Cantonierul nu se întoarce, răspunzându-i doar cu o înclinare a capului. Are întotdeauna ceafa aplecată de parcă ar duce un sac de făină. O figură Feju ăsta! Anul trecut a dispărut de acasă şaptesprezece zile. Şaptesprezece zile fără să dea un semn de viaţă. S-au apucat jandarmii să-l caute. A trebuit să fie dat dispărut în scriptele Serviciului de drumuri şi poduri. Şi deodată, într-o bună dimineaţă a apărut din nou în mijlocul drumului, cu nasul în prundiş, bicicleta în şanţ şi desaga cu merinde în iarbă, la răcoare. Nimeni n-a putut afla dedesubturile întâmplării, nici măcar Joigneau. Să se fi dus să petreacă cu vreo fustă la Villegrande? Să fi plecat singur? Să fi vrut să dispară aşa, dintr-o fantezie, lăsându-şi baltă cei patru copii, nevasta bolnavă, şefii, roaba de cantonier, ca să dea totul uitării şi să înceapă o altă viaţă? Şi ce-l readusese iar la prundiş? Remuşcările? Mizeria? Obişnuinţa? Noroc de

domnul Arnaldon, primarul, care a reuşit ca, pe motiv de familie numeroasă, să-l oprească pe inspector să nu-l zvârle pe drumuri!

Iată şi ultimele case şi, aproape imediat, cimitirul. În mijlocul mormintelor monumentul eroilor cu pifanul de piatră mereu vioi, pornind cu baioneta la atac. E un vechi camarad şi un fel de barometru. În zilele de ploaie e negru din cap până-n picioare, când e ceaţă se face vânăt, iar pe soare devine albastru, animalul, albastru ca cerul, de-adevăratelea, şi casca-i străluceşte ca presărată cu praf de sticlă.

O învârtitură de pedală la trecerea podeţului peste Yeulette şi după aceea mereu răcoroasa Isle, capătul luncii dintre braţul mare şi cel mic al râului, scăldată încă în aburii dimineţii. Apoi o nouă încordare la vechiul pod de piatră arcuit peste Yeule, după care drumul urcă până la gară printre ogoarele deasupra cărora se rotesc ciorile, în primele ceasuri ale dimineţii, natura e proaspătă şi liniştită. Ciripitul năvalnic al păsărilor vesteşte căldura care pluteşte încă în înaltul cerului. Deocamdată aerul e blând, nemişcat, aproape răcoros, ca în zilele frumoase de primăvară. Iarba prăfuită de pe costişe, roasă de oi şi îngălbenită de soarele de ieri, pare să se fi folosit de răgazul nopţii şi de rouă ca să devină iar verde.

Factorul urcă cu paşi mari dealul. Merge cu capul aplecat, împingându-şi bicicleta cu mâna. Cunoaşte fiecare moviliţă, fiecare cârpitură a drumului, fiecare grămadă de bolovani, fiecare tufiş. Nimic nu-l abate de la gândurile lui. Dar la cotul drumului se opreşte de fiecare dată câteva clipe ca să arunce o privire de stăpân către coastele dealului Bois-Laurent, exact acolo unde îşi are via, între un nuc rotat, mare şi stufos şi un şirag de piersici singurateci.

Trenul nu soseşte decât la 55. Joigneau ajunge întotdeauna cu destul timp înainte, în doisprezece ani, n-a întârziat decât o singură dată, cu trei minute, şi anume, în ziua când a crezut că a luat foc brutăria. Nu s-a aflat niciodată ce au ars în noaptea aceea fraţii Merlavigne şi slujnâcuţa lor în cuptor, în orice caz altceva decât lemn de

foc ori rămăşiţe de coajă de pâine. Nişte pisoi atunci fătaţi, au zis ei. Se poate, fiindcă puţea a hoit ars.

Şi iată şi gara în coasta dealului. Deasupra acoperişului se înalţă printre frunzele platanilor un fum subţire. Şeful gării, holtei, şi-a aprins focul pentru cafea.

II

În sala de aşteptare, închisă din ajun, duhneşte a tutun şi a rufe nespălate.

La magazie, Flamart, hamalul, un adevărat hercule, îngrămădeşte pe cărucior coşurile cu trufandale pe care, în fiece dimineaţă, Loutre, zarzavagiul le descarcă din camionetă împreună cu argatul lui.

Joigneau se îndreaptă către cei doi bărbaţi.

— Are să fie cald mai acuşica pe drum! V-o spun eu!

— Porcărie de vreme, mormăie asudat hercule, fără să se oprească din lucru.

Loutre se fereşte să încuviinţeze, cu toate că pe obrazul lui teşit şiroieşte sudoarea. Dar cu cât arde mai tare soarele, cu atât mai bine e pentru grădină. E de ajuns să o uzi. Loutre are în mijlocul ei un izvor care n-a secat niciodată.

Flamart târâie spre cântar un coş înmiresmat cu pepeni galbeni. Loutre se duce la birou să-şi completeze hârtiile.

Factorul, rămas singur cu argatul, îşi răsuceşte agale o ţigară.

— Da, acuşica o să frigă! Ţi-o spun eu, dragă *Fritz*!

Argatul termină de strâns o prelată.

— O să vrigă, la…

I se spune *Fritz* bavarezului ăstuia lăsat aici de război. Un trup ca o aschimodie, crescut aiurea. Capul, prea mare, stă mereu aplecat pe-un umăr. Gâtul lung şi alb aminteşte de cel al unei găini jumulite, devenită batjocura păsărilor din ogradă. Dar ochii îi sunt visători şi are o faţă plăcută, încadrată cu o barbă de sfânt. S-a aşezat pe scara magaziei şi cântă cu glas scăzut. Borul pălăriei lui de paie e ca un nimb. Privirea-i mohorâtă e îndreptată cu indiferenţă spre factor, în timp ce zâmbetul i se şterge

încet de pe buze. Repetă ca-n vis:

— Ta, o să vrigă, tom Jagneau…

Factorul se duce la Flamart. Hamalul e singur în faţa cântarului şi mânuieşte nişte greutăţi. Socoteşte cu glas tare ca să nu greşească: „Două sute cincizeci şi doi şi cu douăzeci: două sute şaptezeci şi doi”… Pe faţa lui de berbec pielea pare fiartă. Ochii îi sunt înfundaţi între proeminenţa frunţii şi pometii obrajilor: mici, rotunzi, albaştri şi goi, ochi de beţiv, de om cu idei fixe.

— Am ceva să-ţi spun, zice el când termină cu cântăritul.

Joigneau îl urmează până la lămpisterie.

În clădirea publică a gării, hamalul şi-a rezervat pentru el colţul ăsta îmbibat de petrol. Aici, printre cârpele grase şi lămpile pline de funingine, poate să mănânce în linişte şi să se lase pradă în voie obsesiei lui. În fiecare zi, înaintea primului tren îl ia cu dânsul pe factor, ca să îmbuce ceva împreună. Nevastă-sa îi poartă de grijă şi-i pune întotdeauna în desagă cât pentru doi. Iar Joigneau profită: e un an de când îşi economiseşte în fiecare dimineaţă gustarea.

Pe masa înnegrită de funingine, Flamart întinde pâinea, sticla cu vin şi cutia de sardele pe care o spintecă cu o şurubelniţă. Cei doi se aşază. Afară, deasupra uşii un clopoţel începe să ţârâie.

— A plecat din Mezu, constată Joigneau.

Cu un gest străvechi, firesc, ritual, ţinându-şi felia de pâine în palma stângă, mai întâi Flamart, apoi Joigneau iau pe rând cu vârful cuţitului câte o bucată de sardea uleioasă şi o întind pe pâine. După care îşi taie din felie câte un pătrat, îl bagă urgent în gură şi, înainte de a începe laboriosul efort al mestecării, au grijă să-şi şteargă fiecare cu dosul mâinii mustaţa.

Hamalul se opreşte din mâncat şi se apleacă spre factor:

— Şi-a băgat în cap, ticăloasa, să aranjeze podul.

Joigneau, cu cuţitul în aer, se gândeşte o clipă şi întreabă:

— Pentru ce?

— Să facă o cameră, zice ea. O cameră de dat cu chirie.

Flamart ridică până în dreptul pieptului două mâini de ucigaş ale căror degete se strâng şi pârâic şi spune în liniştea care s-a lăsat:

— Eu zic nu!

Joigneau, prudent, se mărgineşte la generalităţi:

— O să trebuiască să plăteşti impozit pe chirie?

— Nici vorbă. Ticăloasa şi-a făcut toate socotelile, ştie ea toate astea mai bine decât tine şi decât mine. Cu toată cheltuiala, zice ea, aş câştiga cel puţin trei sute, trei sute cincizeci pe lună. Gândeşte-te! îi lasă factorului timp să aprecieze cât ar pierde, după care repetă printre dinţi: – Naiba să-i ia de bani. Eu zic nu!

— Mda… face Joigneau.

Întorşi pentru o clipă unul către celălalt, se privesc în ochi. S-ar crede că se urăsc, însă nu caută decât să-şi dea seama ce are fiecare în cap. Dar şi alţii, mai şireţi decât Flamart, au trebuit să renunţe la încercarea de a ghici ce se ascunde în căpăţâna lui Joigneau. Masca lui de faun păros nu-l trădează niciodată: privirile-i sunt dublu adăpostite de sprâncenele stufoase şi de fenta curbă a pleoapelor; cât despre expresia gurii, aceasta e definitiv mascată de mustaţa lui de jandarm. Încet, asemenea unei maşini complicate care-şi repune toate angrenajele în mişcare, începe din nou să mestece. Flamart însă s-a oprit pentru că toate astea îl tulbură atât de puternic încât până şi mâncatul i-a devenit indiferent.

Flamart a fost subofiţer de infanterie. Fâşneaţa din garnizoană cu care s-a însurat i-a făcut rost de slujba pe care o are la calea ferată. Iar ea ţine un debit la patru kilometri de gară, într-o căscioară izolată, la încrucişarea a trei drumuri. Automobiliştii se opresc uneori acolo. Obloanele sunt totdeauna pe jumătate închise. Se spune că în spatele lor se întâmplă tot felul de lucruri. Ticăloasa e singură şi-şi poate înşela bărbatul cât e ziua de lungă. Flamart o ştie foarte bine. Ros de bănuieli, dar prizonier al

orarului, plesneşte de ciudă în lămpistería lui. De altfel, ticăloasa ştie ce face: debitul aduce câştig bun, atât de bun, încât Flamart, orice ar spune, nu s-a gândit niciodată serios să renunţe la el. Ca să poată măcar supraveghea corespondenţa, s-a adresat anul trecut factorului. Asta-l costă jumătate din gustarea de dimineaţă. În schimbul ei, Joigneau, complice prudent, îi dă să citească din când în când câte o carte poştală inofensivă.

— Cei care vin şi pleacă, mai treacă-meargă, strigă deodată Flamart. Dar dacă îl las pe vreunul să se cuibărească acolo, sunt pierdut!

Gâtul i s-a făcut roşu ca racul. Ochii i se învârt roată. Asaltat de vedenii, lasă să-i scape pe neaşteptate un chirăit din gâtlej:

— Până la urmă mi-ar umfla-o!

Joigneau rânjeşte. Dar n-a nimerit-o: cu tot ochiul lui ascuţit şi auzu-i fin n-a înţeles că dacă buzele lui hercule au tremurat, asta a fost mai degrabă de e-noţie decât de mânie, iar chirăitul a fost un suspin de disperare.

Clopoţelul de deasupra uşii s-a oprit brusc. Se apropie trenul.

Flamart se ridică, îşi şterge cuţitul cu o bucată de pâine şi-l închide.

— Ţi-am spus chestia asta, Joigneau, înainte de a pleca pentru că poate îi arunci ticăloasei o vorbă, în trecere.

— Asta se poate, zice Joigneau.

Şi râde în sinea lui pentru că tot voia să ajungă în dimineaţa asta până la debit, având a-i face o comunicare personală doamnei Flamart.

Se deschide o uşă cu geam şi şeful gării, în uniformă, încheiat la toţi nasturii, îşi face apariţia pe peron.

— Salut, don şef, zice factorul.

Bătrânul duce automat două degete la cozoroc.

— Bună dimineaţa, Joigneau.

Cordial, dar fără familiaritate. E un şef trist. Adus din umeri, cu mâinile la spate, cu profilul lui ascuţit, porneşte, din obişnuinţă, în întâmpinarea trenului.

Din compartimentul cu inscripţia POŞTA, un funcţionar în cămaşă întinde pe fereastră un sac plumbuit.

Joigneau i-l dă în schimb pe al lui.

— Cu bine, Bergeon! Stai la răcoare, ce-ţi pasă!

Acesta, un bătrân cu înfăţişare rahitică, cu braţele rezemate de geam, îşi goleşte pipa în palmă, scuipă cu obidă şi nu răspunde.

Mai încolo s-a terminat încărcatul coşurilor. Flamart transpiră. Locomotiva fluieră, în timp ce trenul porneşte, un om strigă şi Flamart trage dintr-un vagon cu o mişcare bruscă o cuşcă cu nişte găini zbârlite, pe jumătate moarte care, la contactul cu solul, mai dau un ţipăt.

Joigneau încalecă pe bicicletă.

Şeful se întoarce la hârţoagele lui, iar Flamart la lămpisterie.

Pe peronul gol, în soare, găinile, prăpădite, se lasă pe fundul cuştii pentru a-şi da definitiv duhul.

Iii

De-abia a bătut şase şi jumătate ceasul de la primărie că satul se pune în mişcare. O deprindere seculară mai puternică decât orice comoditate îi smulge fără milă pe oameni din somn ca să pornească din nou a se agita, asemenea unor veveriţe în cuşcă.

În bucătăria din spatele biroului de poştă, Melie, proaspăt spălată, umblă de colo-colo ronţăind o bucată de pâine unsă cu slănină. De unde-i vine aerul ăsta fercheş? De la dantura-i sănătoasă, de la păru-i buclat, de la bluza ei albă, de la mers? Fiindcă are un mers surprinzător de graţios pentru o femeie joasă de statură şi voinică.

Joigneau lucrează în grădină. Poşta nu începe s-o împartă decât la opt.

Melie profită de răgaz ca să urce şi să-i facă patul ucenicului. Treaba asta n-a fost cuprinsă în chirie, dar e bine ştiut ce va să zică un puşti de şaisprezece ani: dacă n-ai un pic de grijă de boarfele lui… în fiecare dimineaţă, fără greş, Melie urcă să scuture cearşaful în care a dormit Joseph şi să-i întoarcă salteaua călduţă şi păstrând încă scobitura trupului lui.

În afară de cazul că ar avea o preferinţă vicioasă pentru sclavie, existenţa unui factor poştal-oficiant nu e de conceput decât dacă are alături de el o femeie şi dacă această femeie se ocupă de birou. Joigneau a dresat-o pe Melie. Cel mai greu a fost s-o determine să renunţe la copii, pentru că femeia ţine să aibă pui ca toate femeile. Totuşi e uşor de înţeles că maternitatea nu-i compatibilă cu un adevărat serviciu poştal. Melie a plâns destule nopţi pe chestia asta. A trebuit s-o lase să crească căţeluşi. De altfel, Joigneau îi vinde şi e în câştig.

În rest, Melie a deprins tot ce trebuie. Ştie să primească şi să expedieze o telegramă, să se descurce în tarife, să manevreze toate tipurile de chitanţiere.

Cu tot grilajul şi geamurile mate, biroul poştei nu e o închisoare. Doar partea de jos a pereţilor e un pic ternă, dar mai sus sunt împodobiţi cu anunţuri şi afişe care-i înveselesc. Miroase plăcut, ca în localurile publice. Şi într-adevăr se perindă destulă lume pe aici, aşa că nu apuci niciodată să te plictiseşti.

Natural, biserica e în întârziere faţă de primărie. Orologiul acesteia arată şapte şi zece când domnişoara Verne se hotărăşte să tragă clopotele.

Domnişoara Verne, sora preotului, ţine cheile bisericii. Noaptea le pune sub pernă. Ea este cea care descuie dimineaţa uşa transeptului şi pătrunde prima sub bolţile răsunătoare. Neasemuită clipă de mândrie în care Domnul este numai al ei şi-i vorbeşte ca unei favorite. Numai ea are privilegiul să tulbure liniştea divină a sanctuarului cu galoşii pe dalele de piatră şi, atârnată de frânghia clopotelor, să impună satului încă adormit rugăciunea de dimineaţă. Fratele ei nu i se alătură decât mai târziu, după ce clopotele vestesc liturghia. În timp ce preotul deschide sacristia şi pregăteşte altarul, două umbre se strecoară una după alta printre coloane şi îngenunchează în spatele domnişoarei Verne: domnişoara Massot şi Celestine.

Cele trei pioase sunt în fiecare zi la slujbă. Şi cum preotul nu dispune de copiii de cor în timpul săptămânii,

ele au bucuria să dea pe rând, fiecare în ziua hotărâtă, răspunsurile.

Dacă Dumnezeu ar chema pe vreuna din ele la dânsul, celor rămase în viaţă le-ar veni rândul mai des, dar asta-i o speranţă vinovată, respinsă de fiecare din ele atunci când i se înfăţişează.

De cum sună clopotele de liturghie, Joigneau îşi strânge uneltele şi se întoarce în birou.

Răstoarnă sacul pe masa cea mare şi neagră şi-şi potriveşte ochelarii. Îi place operaţia asta de triere. Are în faţa lui tot satul cu micile lui secrete de moment şi umblă printre ele cu o plăcere mereu reînnoită. Ia plicurile unul câte unul, le examinează cât e necesar, după care le aplică pe spate câte o ştampilă, clasându-le după itinerarul imuabil al cursei lui. Are nas: despre cea mai mare parte a scrisorilor ştie aproape exact ce conţin. În doisprezece ani, dacă ai ochi bagi de seamă, descoperi, îţi aminteşti, ghiceşti.

Dar din când în când se opreşte brusc cu câte o scrisoare între degete. O întoarce, o cântăreşte, se uită la ea în zare, o miroase şi dacă se încăpiţânează să-şi păstreze misterul nu insistă, ştiind bine că tot el va avea ultimul cuvânt. În loc să o pună în grămadă o strecoară rapid în buzunarul hainei. Socoteala o să se încheie un pic mai târziu între patru ochi, pentru că nu există plic care să nu treacă la mărturisiri complete după ce i se aplică, atâta cât trebuie, metoda apei clocotite.

IV

Când bate de opt, Joigneau cu geanta în bandulieră, şapca pe ureche şi perechea de căţelandri după dânsul traversează piaţa, curtea şcolii, intră în clasa goală şi strigă: – Domnu’ Ennberg! învăţătorul vine imediat să-şi ia poşta odată cu cea destinată primăriei. Nu vrea ca Joigneau să intre în bucătărie, unde familia Ennberg e adunată pentru masa de dimineaţă. Domnul Ennberg nu i-a oferit niciodată factorului măcar o ţigară sau vreun os căţeilor. Joigneau nu-l înghite. N-are nimic contra lui, nici contra ideilor lui, dar îl consideră un încuiat din est.

După ce factorul pleacă, Ennberg se întoarce în bucătărie. Deasupra maşinii de gătit atârnă rufe puse la uscat. În încăperea strâmtă miroase a lapte fiert, rufe spălate şi lături. Cei trei copii înghesuiţi la un capăt al mesei ţipă ca nişte pui ieşiţi din găoace. Madam Ennberg, în camizol, când râzând, când mustrând, toarnă câte un pic de tapioca în fiecare castronaş întins spre dânsa. E brunetă şi atât de planturoasă încât şi pielea, şi păru-i lucesc de grăsime. Sarcinile repetate au deformat-o. Şi asta n-ar fi încă nimic dacă fiecare n-ar fi eliberat rând pe rând, asemenea unor demoni, toate instinctele naturii ei vulgare.

Domnul Ennberg îşi reia tăcut locul la masă şi desface ziarul punându-l între ceaşca lui şi cea a surorii sale.

Domnul Ennberg seamănă bine cu sora lui. Amândoi sunt subţiratici, palizi şi blonzi. Au amândoi aceeaşi privire limpede şi mioapă, acelaşi maxilar alungit, acelaşi fel de a vorbi cu dinţii un pic strânşi, acelaşi zâmbet sarcastic, acelaşi râs puţin dispreţuitor cu gura închisă şi mici pufnituri pe nas.

E un noroc că învăţătoarea din Maupeyrou e sora domnului Ennberg, un noroc că nu-i măritată şi că nu face menaj separat. Un noroc că-i dă cumnatei ei cea mai mare parte din salariu, bucătăria pentru spălatul rufelor şi mansarda în care doarme cea mai mare dintre nepoate. Fără toate astea învăţătorul, nevastă-sa şi cei trei copii ar duce-o greu de tot în locuinţa alcătuită dintr-o cameră, o bucătărie şi un closet pe care le-o pune la dispoziţie statul.

Uniţi prin aceleaşi speranţe, aceleaşi indignări, aceleaşi ranchiune, domnul Ennberg şi sora lui, aplecaţi peste ziarul partidului citesc împreună ştirile venite dintr-o lume a cărei organizare le apare pe cât de absurdă pe atât de criminală. Din când în când, fără să-şi fi făcut vreun semn, ridică din umerii lor ascuţiţi şi pufnesc pe nas.

— Mamă, ţipă fetiţa cea mare.

Madam Ennberg îl apucă iute pe ultimul născut, deschide uşa dinspre drum, se lasă pe vine în prag şi-l

ridică cu mâinile întinse pe copil, ţinându-l dincolo de trepte. Copilul, cu poalele ridicate, dă din picioare în lumina soarelui.

— Şi nu mai am niciun pantalonaş uscat să-i pun, murmură ea ridicându-se. Poate că o să se schimbe situaţia dacă o să-l aleagă pe domnul Arnaldon.

Domnul Ennberg ştie ce legătură face soţia lui între rufăria copilului şi alegerea primarului în consiliul general. Ea nădăjduieşte că bărbatul o să-i fie avansat şi o să plece din postul ăsta prost plătit. Şi îi reproşează de douăzeci de ori pe zi că nu întreprinde niciun demers. Dar învăţătorul ştie foarte bine că are puţine şanse să găsească o comună unde să poată fi numită şi soră-sa, iar la prezenţa ei alături de dânsul ţine mai mult decât îşi închipuie: înţelegerea, afecţiunea, convingerile lor comune compensează ceva din decepţiile zilnice provocate de căsătorie, de carieră, de evoluţia atât de lentă a vieţii sociale.

La opt şi jumătate punct, în fiecare clasă domnul şi domnişoara Ennberg şterg tabla şi încep lecţiile. Dar până la ora nouă e un nesfârşit clămpănit de saboţi, un zgomotos du-te-vino al şcolarilor. La început, fiecare întârziat era pedepsit, dar părinţii s-au opus. Primarul n-a ezitat să le susţină protestele, cu toate că în fiecare an la împărţirea premiilor celebrează, în aplauzele aceloraşi familii, îndatoririle Republicii faţă de fiii poporului şi instrucţiunea pe care Democraţia o datorează tuturor. Au trebuit să cedeze. Cei doi învăţători continuă din principiu să dea note proaste fără nicio sancţiune. Ei sunt singurii care acordă oarecare importanţă faptului că se scurtează durata zilei de şcoală cu o jumătate de oră, singurii din comună care iau în serios învăţământul laic şi obligatoriu.

V

Cafeneaua este, împreună cu poşta şi primăria, al treilea şi principalul punct de atracţie din piaţa satului.

Bosse, patronul cafenelei, are întotdeauna poştă de primit, de n-ar fi decât cotidienele de stânga care îi sunt servite la nas.

Joigneau împinge uşa şi intră precedat de cei doi

căţelandri.

— Aici, Pic! Mirabole, aici!

Căţeii sau şi vârât pe jumătate în lada de gunoi.

— Lasă-i, zice binevoitoare madam Bosse.

Joigneau nu insistă. El şi-a dat seama de mult de avantajul pe care un factor poştal care creşte câini de rasă poate să şi-l asigure din împărţirea scrisorilor dacă e respectat, niţel temut, şi distrat. Perechea lui de căţei ştie obiceiurile fiecărei gospodine şi locul exact al tuturor lăzilor de gunoi din comună. Cursele factorului reprezintă mişcarea şi, în acelaşi timp, hrana lor zilnică. Vânzarea căţeilor înseamnă un profit aproape net.

Chiar şi cei mai fervenţi partizani ai săi din consiliul comunal sunt de acord că Bosse, patronul cafenelei, are o mutră de ocnaş: fruntea îngustă, ochi de broscoi, bărbia agresivă. La nevoie e uşor de manevrat, însă e răzbunător.

În spatele tejghelei, aplecat peste pâlnie, îşi pritoceşte în chip misterios lichidele. Se întrerupe ca să toarne două romuri: dijma zilnică. Joigneau e o forţă.

Madam Bosse, ocupată cu spălatul pardoselei, lasă cârpa în hârdău şi se apropie de tejghea.

Are părul negru, pieptănat cu cărare la mijloc, o privire pătrunzătoare, gesturi sacadate, un nas roşu ca o creastă de cocoş. Seamănă cu o găină neagră gata să se repeadă cu ciocul.

— Să fie adevărat, dom Joigneau, ce se aude despre mătuşa Daigne?

— Ce anume? face Joigneau evaziv.

Ea o scaldă niţel:

— Bătrâna asta cam câţi ani ar putea să aibă? în jur de şaptezeci şi şase, şaptezeci şi şapte?…

Joigneau pândeşte în spatele pleoapelor lui încreţite, impasibil, dar gata să sară asupra oricărei prăzi.

— Cu fistula ei şi cu mirosul ăla, precizează madam Bosse, nu-i de mirare că-şi face griji pentru ce-o să fie! Nu-i aşa, Emile?

Bosse aşteaptă să-i vină rândul ca să spună ce are de spus. Cu capul lăsat un pic pe spate, dă romul pe gât.

O clipă de liniște.

Madam Bosse înțelege că ea este cea care trebuie să dea cărțile pe față:

— Se spune că s-ar gândi să-și vândă căsuța. Și să dea banii familiei Querolle ca s-o țină cât o să mai aibă de trăit. Să fie oare adevărat, dom Joigneau?

— Aș cam fi auzit așa ceva, admite factorul.

Bosse spune cu o voce răgușită:

— După mine, treaba asta a pus-o la cale sora popii!

— Ei, reîncepe madam Bosse cu o subită tandrețe, n-ar face bine biata bătrână, mătușa Daigne. Dacă vrea să moară liniștită și să fie îngrijită bine până la sfârșit, așa cum se cuvine între oameni de omenie, apoi nu la un șoarece de biserică și la un leneș ca Querolle trebuie ea să se ducă! Și întinzând gâtul și țuguindu-și buzele, încheie: – Așa zic eu.

— Se poate, face Joigneau pe un ton care de fapt înseamnă: am înțeles!

Cei doi soți schimbă o scurtă privire.

— Mă rog, suspină madam Bosse reluâr. – du-și treaba, nu le poți face oamenilor bine cu de-a sila… Nu-i așa, Emile?

Joigneau își termină romul, își potrivește tașca, fluieră către câine, dar nu-și mișca cotul de pe tejghea.

Bosse se apleacă spre el:

— Ascultă, Joigneau. Tu mă cunoști. Nu știu ce-i cu povestea asta cu vânzarea *vilei* mătușii Daigne. Dar așa cum te văd și cum mă vezi, ăl care o s-o facă pe babă să se răzgândească are zece la sută la încheierea târgului.

— Mda… face Joigneau plin de demnitate, între noi nu-i vorba de așa ceva, Emile. Dacă am să-ți pot face un serviciu în chestia asta, am s-o fac cu dragă inimă.

Și strângând și mai tare din ochii lui șireți, adaugă cu glas moale:

— Cât despre rest, între prieteni toate se aranjează.

După care cei doi își dau mâna ca și cum ar fi încheiat o înțelegere.

VI

Brutăria şi băcănia au realmente aerul că se află una în faţa celeilalte. Totuşi, plecând de la cafenea ajungi mai întâi la brutărie şi nu la băcănie din moment ce, din instinct, Joigneau, când îşi face cursa, intră de fiecare dată mai întâi la Merlavigne şi abia după aceea trece pe la madam Xavier.

Astă noapte Merlavigne cel mic a fost cel care a copt pâinea, aşa că Merlavigne cel mare o vinde sau, mai bine zis, se uită cum o vinde servanta lor Ernestine, o slujnicuţă nepieptănată care n-a împlinit încă şaptesprezece ani.

Pe cel mare dintre gemeni îl deosebeşti după negul de pe pleoapa stângă. În afară de asta cei doi fraţi sunt aidoma: nasul coroiat, faţa palidă, bărbiţă de ţap şi aceleaşi tufe de păr cenuşiu, pudrat cu făină ivindu-se creţe prin deschizătura flanelei.

Negoţul merge prost. Nu-i chip să lupţi împotriva manutanţei din Villegrande, a cărei camionetă plină cu pâine caldă opreşte în fiecare dimineaţă şi seară în piaţa din faţa bisericii. Distribuitorul o vinde la greutate, dă câte un pic pe datorie şi nu se uită cu neruşinare la femei. E altceva decât fraţii Merlavigne cu mutrele lor ca nişte obrăzare, care vând numai pe bani peşin, dezbracă ccu privirile pe cumpărătoare şi-ţi strecoară uşurel pâine veche muiată şi trecută încă o dată prin cuptor. Numai vecinii care se tem de represalii mai vin să cumpere de la brutărie. Joigneau ştie că toate astea au să sfârşească rău pentru că, băgându-şi nu demult nasul într-o scrisoare suspectă găsită la cutie, a dat peste o anonimă de ameninţare către directorul manutanţei. Fraţii Merlavigne, după cum se vorbeşte, sunt în stare de orice. În sat toţi se tem de ei, fără să poată spune de ce. Nicio fată de prin împrejurimi nu vrea să slujească la dânşii. Biroul de plasare din Villegrande le procură câte o mică târâtură ca Ernestine, pe care o ţin închisă câte o jumătate de an, o dresează în linişte după pofta lor şi apoi, într-o bună zi, o duc înapoi la oraş ca s-o schimbe cu una mai proaspătă.

Madam Xavier, băcăniţa, stă chircită în fundul cămăruţei din spatele prăvăliei cu privirea fixă şi mâinile

în poala şorţului. Nu se deranjează la intrarea factorului. Ea nu se ridică decât ca să-şi primească clienţii, aşa că atunci când Joigneau îi aduce ziarul consideră că ea este clienta factorului.

Madam Xavier e puţin nebună şi asta se vede. Chiar şi atunci când nu face nimic, faţa ei, sub şuviţele-i despletite de păr cenuşiu, pare mobilă şi zbuciumată. E somnambulă; noaptea, fiica ei o închide ca să nu-i sperie pe vecini. Fără să susţină că madam Xavier ar fi o vrăjitoare ca cele de pe vremuri, multe cumetre socot că privirea ei nu poate să nu te deoache, aşa că nicio femeie însărcinată nu pune vreodată piciorul în băcănie.

Madam Xavier are un fel de a fi ce aminteşte de cel al pisicilor pe care, de altfel, nu le poate suferi şi le alungă. Asemenea lor, se complace într-o visare imobilă, dar mereu la pândă, asemenea lor pare că închide în sine o lume neînţeleasă de fiinţele omeneşti. Când intră pe o uşă, chiar şi în camera ei unde se duce de zeci de ori pe zi are, din instinct, o clipă de ezitare şi aruncă de jur-împrejur o privire bănuitoare, în prăvălie, în bucătărie, se instalează cu prudenţă în fundul încăperii, cu spatele la perete, în locul de unde se poate vedea cine vine. Iar când începe să mănânce, chiar şi din tocana pe care şi-o pregăteşte singură, adulmecă farfuria şi ia fiecare îmbucătură din vârful dinţilor, de parcă i-ar fi teamă să nu fie otrăvită.

Viaţa alături de o asemenea cotoroanţă ciudată nu e deloc plăcută. Astfel, fata ei, frumoasa Esperance, se gândeşte încă de la o vârstă fragedă la măritiş, ca puşcăriaşul la liberare. Zadarnică aşteptare însă, pentru că Esperance e prea frumoasă. E săracă şi se ştie că e abonată la un jurnal de modă. Toţi băieţii se învârt în jurul ei, dar n-o s-o ia niciunul.

VII

Cu toate că n-are decât două ferestre, căsuţa doamnei Daigije a fost botezată *vilă* încă de pe când nu exista decât sub forma planului aşternut de un zidar pe o foaie de hârtie milimetrică, iar doamna Daigne, astăzi rentieră, mai năduşea, lângă plită, în bucătăria unui notar

din capitala judeţului. Termenul onorific de *vilă* n-a fost însă cu adevărat adoptat în comună decât un pic mai târziu: după construirea unei marchize cu sticlă deasupra uşii galbene, imitaţie de stejar, împodobită cu feronerie argintie, asemenea unui sicriu de bogătaş, dar mai ales după ce Joigneau, băiat bun, a făcut să circule prin sat un plic pe care un corespondent hâtru al fostei bucătărese scrisese: *Doamnei Daigne*, *Vila Coşniţei Umflate*.

Doamna Daigne stă pe pat în camizol şi fustă. Suferă de zece ani de zile de o fistulă indiscretă de care îţi dai seama fără să vrei imediat ce treci pragul *vilei*. Camera doamnei Daigne e murdară, dar cochetă: are un dulap cu oglindă şi o bucată de mochetă pătrată în faţa unui fotoliu cu spătarul garnisit cu dantelă.

— Vă deranjez, doamnă Daigne, dar să ştiţi că nu pentru mare lucru. O simplă reclamă… însă slujba-i slujbă.

(Joigneau are întotdeauna în geantă câteva imprimate de rezervă care-i permit să intre la oricine atunci când vrea el.)

— Ah, domnule Joigneau, căinează-mă! Aşa mă chinuie varicele, omule, că n-am putere nici să-mi fac cât de cât ceva de mâncare. Cumpărasem un căpşor de miel să-l fac cu oţet şi tarhon, că-ţi dă putere pe căldurile astea… Dar s-au ospătat din el viermii înaintea mea… Dacă am să-ţi spun că aseară, în loc de mâncare, de-abia am izbutit să moi doi biscuiţi în vin din cauză că nu mă puteam ţine pe picioare!… Ehei, degeaba ai cu ce trăi şi unde sta ca lumea dacă nu te ţin picioarele, domnule Joigneau…!

— Eu nu zic că n-aveţi unde sta ca lumea fiindcă asta ar însemna să mint, doamnă Daigne, încuviinţează factorul aşezându-se cât mai departe cu putinţă de pat. Totuşi, la vârsta şi cu boala ’mneavoastră mi-ar fi plăcut să vă văd mai în centru, înconjurată de oameni care v-ar fi putut veni în ajutor şi nu singură în vila asta frumuşică, izolată de tot cum sunteţi!

Bătrâna îi aruncă factorului o privire bănuitoare. Are o carne fleşcăită şi pungi sub ochi, câteva fire creţe de păr cenuşiu în bărbie, iar părul rar sub fileul de bumbac alb,

cu ochiuri mari, îi lasă descoperită pe alocuri pielea capului, roză ca cea a unui purcel.

— Dar de ce vorbeşti aşa, dom Joigneau? Te gândeşti, cumva, la Querolle?

— La Querolle?

Factorul are un aer atât de nevinovat încât bătrânei aproape că-i pare rău că a vorbit. Oricum însă Joigneau e un om cu cap, în stare să-i dea un sfat.

— Ei, domnule Joigneau, eu ţin la casa mea, nici nu ştii dumneata cât de mult, şi asta mă roade… Nu m-aş putea obişnui niciodată la alţii!

— Păi despre asta-i vorba, doamnă Daigne?… La Querolle? Ca să vezi ce înseamnă gura lumii! Mie mi s-a spus că la Bosse.

Bătrâna face ochii mari:

— La Bosse?

— Da! Şi drept să spun, mi-a fost tare teamă… Dar la Querolle, să fie într-un ceas bun!… în căsuţa lor, nu? Nimic mai potrivit pentru mata decât căsulia aia… în fundul grădinii, sigur, e un pic de umezeală, da… Dar varicele nu-s ca reumatismul, n-am ştiinţă că s-ar agrava din cauza umezelii… Şi-apoi n-ai decât să faci câte un foc bun cât e anul de lung…

— La Bosse? repetă bătrâna ale cărei sprâncene ridicate păreau că nu se vor mai coborî vreodată la loc.

— Nu mai vorbiţi de Bosse, doamnă Daigne, dacă aveţi căsuţa asta la Querolle. Pentru pacea şi liniştea ’mneavoastră nu găsiţi nimic mai bun zece leghe jur-împrejur! Puteţi sta acolo zile şi săptămâni întregi fără să auziţi un zbierăt de măgar ori să vedeţi suflet de creştin. Şi pe urmă, la vârsta ’mneavoastră, trebuie puţină băgare de seamă cu mâncatul. Aide Querolle sunt oameni serioşi şi cumpătaţi: hrană uşoară şi puţină: o supă, o bucăţică de brânză. Nicio primejdie să vă facă tot felul de mâncăruri cu sos de să vă sece măruntaiele!

— Şi la Bosse?

— Da’ nu mai vorbiţi mereu de Bosse, doamnă Daigne! Ar fi exact pe dos de ce aveţi ’mneavoastră nevoie.

Mai întâi să locuiţi într-o piaţă ar fi prea distractiv pentru o femeie vârstnică: aţi sta toată ziua în spatele oblonului ca să vă uitaţi la foiala oamenilor. Şi pe urmă într-o cârciumă e un du-te-vino neîntrerupt, sporovăială, cântece, e pianul mecanic! La bătrâneţe omul n-are nevoie de aşa ceva. Dar mai rău decât toate zic eu că ar fi cu mâncarea.

— Da’ de ce, dom Joigneau?

— Pentru că ’mneavoastră vă pricepeţi la mâncarea bună, doamnă Daigne, şi aveţi gusturi fine, după câte se spune. Şi e greu să te abţii când păpica e bună şi oamenii îţi dau să mănânci de parcă ar fi nuntă în fiecare zi. Când e vorba de mâncare, Bosse ăştia nu ţin socoteală de nimic. Dacă aţi şti ce le zvârle madam Bosse la javrele mele! Resturi pe care alţii s-ar bucura să le aibă duminica la masă!

Joigneau se ridică:

— Vă spun eu, nu vă mai gândiţi la alde Bosse, doamnă Daigne. Nu mi-aş ierta toată viaţa dacă v-aş fi băgat în cap aşa ceva… Hai! Sănătate şi voie bună! M-aş bucura dacă v-aş şti aşezată la Querolle, oamenii ăştia cumsecade.

— Uite, dom Joigneau, nu te supăra, ia sticluţa aia albastră de pe poliţă. Mai stai un minut. Să bem un strojD împreună.

— Nu vă refuz, doamna Daigne. Şi-apoi să profităm de ce-a mai rămas… La Querolle o să fiţi la adăpost de aşa ispită. Caraghioşii ăştia sunt înscrişi la *Ligă* ca şi popa…

— La *Ligă*?

— Da, doamnă dragă, aşa cum zic! Madam Querolle are principii şi-şi plăteşte în fiecare an cotizaţia la *Liga antialcoolică*!

Bătrâna se lăsă greoaie pe marginea patului şi murmură:

— Oameni buni! *Liga antialcoolică*?

VIII

Domnul Ferdinand, cel cu firma frizerieparfumerie zăboveşte privindu-şi odrasla, adică pe tânărul Francis, care împrăştie rumeguş proaspăt împrejurul singurului

scaun din prăvălie.

— Salut Ferdinand, strigă factorul. Uite-ţi mizeriile de ziare!

Membru activ al Comitetului Reacţionar, domnul Ferdinand nu oferă clientelei decât gazete cuminţi.

Scund, pântecos, cu mustaţa cenuşie, răsucită de dimineaţă cu fierul, îşi ascunde sub o perucă chelia care i-ar putea prejudicia vânzarea loţiunilor capilare.

Fiu, nepot şi strănepot de bărbieri, domnul Ferdinand e nemângâiat că a adus pe lume un roşcovan emancipat, cu un păr ţepos ca o mirişte şi care respinge cu dezinvoltură tradiţiile profesionale ale familiei.

— Ai un foarfece trist, îi repetă el cu disperare. Pentru că domnul Ferdinand susţine că un frizer înnăscut se cunoaşte în primul rând după clinchetul foarfecelui, care trebuie să fie vesel, asemenea clopotelor în ziua de Paşti. Şi o dovedeşte: foarfecele zboară în mâna lui ciripind şi asurzindu-i pe clienţi cu zumzetu-i primăvăratic.

Domnul Ferdinand îşi iubeşte meseria şi o practică cu îndemânare. Rade cu masaj şi cu compresă. Această din urmă modă, mai nouă, dar mai puţin sigură şi mai costisitoare, nu e foarte apreciată la Maupeyrou, cu atât mai puţin cu cât domnul Ferdinand, respectând igiena, bagă totdeauna degetele sub robinet înainte de a i le vârî clientului sub falcă.

Cafeneaua fiind centrul consacrat al stângii anticlericale, iar localul lui Bosse singurul de acest fel din localitate, dreapta şi-a ales pentru întrunirile ei prăvălia domnului Ferdinand. În fapt, cum orice om trebuie să se bărbierească sâmbăta şi să bea ceva duminica, dreapta şi stânga se înfruntă alternativ la cafeneaua lui Bosse şi la frizerie.

De altfel, stingă mai are un motiv să-l menajeze pe frizer: madam Ferdinand e singura moaşă din comună. Celebră pentru bicepşii ei, moaşa îşi exercită meseria fără să facă distincţie între partide, tăind cordoanele ombilicale de stânga cu aceeaşi dexteritate ca şi pe cele de dreapta.

Când nu e zi de târg, magazinul de fierărie e gol.

Joigneau face în aşa fel încât să nu dea ochii niciodată cu bigoţii de Querolle. Când intră în prăvălie sună clopoţelul, dar până să vină cineva din fundul casei poşta a pe masă şi factorul departe.

Nişte puturoşi, cum spune madam Bosse. Nu li se iartă că se agită mai puţin decât ceilalţi locuitori ai comunei. În ceasurile cât mai e răcoare, Querolle se învârte un pic prin prăvălie ori prin grădina de zarzavat, dar de cum se face cald zace. Iar nevastă-sa stă de dimineaţa până seara în bucătărie şi tiveşte şervete, cârpeşte ştergare ori croieşte din cearşafuri vechi, zdrenţuite, chiloţi pentru fiică-sa Lucie, o prăjină lungă cu ochelari, căreia îi e scârbă de cusut şi se piteşte prin toate colţurile cu cărţile de citit pe care i le împrumută învăţătoarea.

Şi Querolle, şi nevastă-sa îşi frământă de trei luni mintea cum s-o înhaţe pe mătuşa Daigne. Madam Querolle are pasiunea albiturilor: ideea ei fixă e să pună mâna pe dulapul cu lenjerie al bătrânei rentiere. La rândul lui, Querolle îşi face pentru a suta oară aceeaşi socoteală: – Vânzarea *vilei*.

Întreţinerea bătrânei… în cel mai rău caz, chiar dacă mai trăieşte cinci sau şase ani, tot ar mai ieşi un câştig de…

Dacă Joigneau nu intră aproape niciodată la Celestine, căţeii lui, în schimb, se strecoară întotdeauna în casă şi hăpăie laptele pisicii.

Astăzi însă uşa e încuiată. Celestine trebuie să-şi fi terminat treburile dis-de-dimineaţă.

Dar nu… Celestine încă nu s-a sculat.

Stă în pat şi plânge.

E o întreagă dramă.

În ziua de Sfântul Ion, Celestine s-a dus la bâlci şi şi-a pierdut acolo lănţişorul cu medalioane pe care-l purta la gât de la prima comuniune. Ce-a căutat ea, care nu iese niciodată nicăieri, într-atâta lume? Pe semne că o împins-o diavolul!… Fără să sufle o vorbă, a aprins o luminare sfinţită şi a făcut un legământ: – Sfinte Anton, bunule, dacă

îmi dai înapoi lănţişorul am să pun în biserică o statuie a ta. A doua zi un ciobănaş i-a adus lănţişorul. Atunci Celestine a comandat la Villegrande o statuetă de patruzeci de franci, care urma să fie gata la sfârşitul lunii. Şi când colo, aseară a aflat vestea: madam Querolle, fierăreasa, s-a înţeles cu părintele să pună un Sfânt-Anton în biserică. Statuia a străbătut tot satul, dusă pe o roabă într-o cutie deschisă. Familia Querolle a pus-o în curte, în şopron. E un Sfânt-Anton de mărime naturală, după câte se spune, şi pictat în culori.

Celestine şi-a petrecut noaptea în frământări şi rugăciuni. Cine-i de vină? Ea n-a spus nimic nimănui, pentru ca voia să-i facă o surpriză părintelui. Dar nu se pot pune doi Sfinţi-Anton în biserică…

Celestine suspină şi se crede lovită de blestem.

Deodată înalţă capul, sare din pat şi, fără să-şi pună măcar fusta, se urcă drept în pod. Se caţără până la ferestruica de sus şi, pe deasupra caselor privirea-i alunecă spre o ulicioară. E acolo un gard viu scund şi, puţin mai departe, un şopron, iar între acesta şi gard o grămadă de vreascuri uscate. Ar fi de-ajuns un chibrit, un ghemotoc de hârtie…

Rămâne aşa un timp, înmărmurită, cu gâtul întins. Privirile ei aruncă flăcări…

Şopronul e al familiei Querolle.

IX

Casa parohială se află între curte şi grădină. Dacă suni la uşă dai inevitabil peste domnişoara Verne. De aceea clopoţelul nu sună.

Domnişoara Verne e o adevărată soră de popă: indiscretă, infailibilă şi fată bătrână. Ea este cea care domneşte peste parohie şi, împotriva majorităţii satului, pe care o urăşte şi care la rându-i îi răspunde cu aceleaşi sentimente, conduce cu hotărâre clanul rezistenţei reacţionare care se strânge în umbra oricărei biserici.

Chiar şi în timpul iernii, apucând-o pe alee, Joigneau e sigur că-l găseşte pe preot în grădină. Înălţându-se pe pedale îl strigă peste gardul viu:

— Domnule Verne!

Preotul tresare puternic, îşi înfige sapa în pământ şi se apropie cu legănatul lui epileptic care în ultimii ani nu-l mai părăseşte nici în amvon. „Ăsta nu-i popă, zice Pascalon, groparul, e o paiaţă”.

Părintele îşi ridică politicos pălăria de paie şi-şi ia scrisorile. Cel mai adesea acestea sunt în întârziere cu o zi. Joigneau acordă corespondenţei „boaitei” onoarea unei supravegheri deosebite. „Boaita” bănuieşte, dar suportă şi iartă, pe jumătate din indiferenţă, pe jumătate din dragoste creştinească.

Părintele e un bătrân cu obrazul smead, privire blândă, uscăţiv şi de o nervozitate maladivă.

Sunt treizeci şi cinci de ani de când a debarcat la Maupeyrou, aducând în bagajul său de seminarist un zel de tânăr apostol, în primii ani n-a precupeţit nimic în lupta împotriva indiferenţei faţă de religie a acestui vechi sat sclerozat unde fiecare nu se gândeşte decât la sine, la micul lui negoţ, la mica lui economie, la siguranţa lui măruntă, în lupta pentru a crea în rândurile enoriaşilor un spirit de întrajutorare creştină. Zadarnică trudă. Toţi, până şi cei mai bisericoşi s-au eschivat de la iniţiativele lui. Patronatul, atelierul de lucru, comitetul de ajutor pe care le-a creat în teorie n-au funcţionat niciodată din lipsă de participanţi. Cu neputinţă să încălzeşti sufletele acestor truditori mărunţi. De prea multe generaţii practica zilnică a unei economii vitale le-a înăbuşit orice pornire generoasă. Au devenit toţi nişte oameni neîncrezători, invidioşi, calculaţi, roşi de boala lăcomiei. Să fi fost oare totdeauna aşa? E o întrebare pe care preotul şi-o pune adesea, cuprins de nelinişte. Secole de-a rândul acest umil popor al Franţei a venit totuşi să-şi plece genunchii în biserica pe care acum a părăsit-o. Ce-l aducea acolo? Dragostea? Credinţa? Nevoi de ordin spiritual acum atrofiate?... Să nu fi fost mai degrabă vorba de frică? De frica de Dumnezeu, de frica de cler? Obişnuitul respect faţă de ocârmuire?... Părintele ştie bine că toate aceste pârghii nu mai există. De altminteri, i-ar fi şi silă să

recurgă la ele.

Încetul cu încetul indiferenţa generală i-a înfrânt curajul, răbdarea, sănătatea. Şi atunci s-a închis în sine, şi-a impus reguli de călugăr trapist. Refugiul lui e grădina pe care Providenţa, în marea ei solicitudine, i-a dăruit-o întinsă, cu sursă de apă şi roditoare. Zece ceasuri pe zi răscoleşte pământul. Şi cum veniturile întâmplătoare sunt neînsemnate, produce trufandale pe care Loutre i le cumpără la preţ scăzut. Asta îl ajută să trăiască şi să mai facă şi câte o pomană.

Preotul a predat fără luptă casa parohială, biserica şi, în cele din urmă, parohia despotismului vehement al surorii lui. El nu se arată la biserică decât pentru slujbe, în fiecare duminică, după slujba mare, oricât de redusă ar fi asistenţa, urcă conştiincios în amvon şi le vorbeşte cât poate de bine celor câteva femei şi fete bătrâne rămase fidele domnişoarei Verne şi lui Dumnezeu.

O fereastră a casei parohiale se deschide cu zgomot.

— Vino iute, strigă domnişoara Verne.

Preotul apare dintre tufele lui de pomuşoară. Pune alături coşul şi îşi încheie în grabă sutana.

Lângă plită, prăbuşită pe un scaun, Celestine suspină.

— Domnule părinte, eu am făcut legământul înaintea ei.

Domnişoara Verne, totdeauna gata să sondeze inimile şi să cântărească conştiinţele, explică şi comentează faptele, foarte sigură şi volubilă.

— Nu te frământa aşa, biata mea copilă, spune preotul. Am toată căderea să te dezleg de legământul pe care l-ai făcut. Ai să dăruieşti altceva bisericii: o sfântă Ioana d’Arc, de pildă… Şi-ai să fii absolvită.

Dar Celestine îşi frânge mâinile şi plânge cu foc. Ideea unei Ioana d’Arc o îngrozeşte.

— Niciodată n-o să poată înţelege asta Sfântul Anton, părinte. Ca să mă pedepsească o să facă să pierd tot ce am!

Preotul se stăpâneşte. Dar ticurile lui îi strâmbă mai

tare ca oricând obrazul. Incapabil să stea pe loc, se învârte în jurul grupului înlăcrimat al celor două pioase.

Domnişoara Verne îl mustră:

— Tu eşti de vină! De ce i-ai lăsat pe alde Querolle să doneze statuia? Du-te şi înţelege-te cu ei!

Madam Querolle coase în bucătărie lângă fiică-sa, Lucie. În încăpere e plin de muşte şi miroase a varză.

Madam Querolle oferă un scaun:

— Staţi jos, părinte… Şi se întreabă: să-l fi trimis mătuşa Daigne? Pentru orice eventualitate o expediază pe Lucie în grădină să scoată nişte salată.

Preotul se aşază, se ridică şi, în cele din urmă, rămâne în picioare. Mutându-se de pe un picior pe celălalt, pufnind şi scuturând din umeri ca un câine ieşit din apă, spune pentru ce a venit.

— Mata eşti o femeie plină de suflet, madam Querolle. Fac apel la dragostea dumitale creştină. Sărmana fată se consideră osândită: nu mai doarme şi o să se îmbolnăvească. Pe cei simpli trebuie să-i judeci după intenţiile lor…

Madam Querolle s-a făcut roşie. Stă cu ochii în pământ şi cu mâinile încrucişate pe piept.

— Se înţelege că dacă am fi ştiut n-am fi făcut cheltuiala… Dar ce s-a făcut, s-a făcut, părinte. Soclul e lipit şi e cu numele nostru scris ca donatori! Şi glasu-i devine din ce în ce mai ascuţit: – Am plătit şi măcar atât vrem să avem şi noi din asta, nu-i aşa?

— Dar dacă Celestine se oferă să ia cheltuielile asupra ei?

— Toate?

— Toate.

De data asta madam Querolle ezită:

— Trebuie să-l chem pe patron.

Querolle, care mai lenevea în pat, coboară potrivindu-şi bretelele. E un hopa-mitică în formă de pară, cu capul mic şi ascuţit, cu bărbia topită, parcă, în gât, cu gâtul scurs între umeri şi cu trunchiul lărgindu-se până în fundul pantalonilor. Dacă s-ar aşeza pe jos, nimic n-ar

putea să-l răstoarne.

Pus la curent, schimbă o scurtă privire cu nevastă-sa.

— Părinte, eu nu sunt omul care să se împotrivească dacă nevasta consimte. Numai că, vedeţi, e scump deoarece am vrut să facem treaba ca lumea. Statuia noastră e o statuie de două sute de franci. Am să vă arăt catalogul. Cu expediţia şi celelalte cheltuieli, să zicem două sute douăzeci, dar banii jos. Şi nu vă faceţi griji pentru placa de pe soclu. O aranjez eu cu chit, *gratis pro De-o*...

Părintele Verne exultă de bucurie. Iată rezolvată şi chestia asta stupidă.

Querolle, tăcut, îşi face socotelile. Statuia, inclusiv soclul gravat îl costase doar câţiva gologani: madam Querolle luase, în mod destul de imprudent de altfel, un bilet la tombola de la Sainte-Enfance şi câştigase dreptul de a cumpăra lucruri în valoare de 200 de franci la o fabrică de obiecte religioase. Expediţia era cuprinsă în preţ, dar îi dăduse un pahar de vin camionagiului care adusese statuia. Oricum, după toate socotelile, nu era o dimineaţă irosită.

Şi, pe-deasupra, Querolle nu ştia în ce constă grosul câştigului: dacă ar fi zis nu, i-ar fi ars şopronul peste noapte.

X

Un fum se ridică deasupra caselor, undeva în spatele bisericii. E de la pouillaude, rotarul. Pouillaude nu ferecă roţi decât o dată la trei luni, când are destule comenzi încât să merite osteneala, şi atunci e de fiecare dată spectacol pentru vecini. Cu toate că Joigneau n-are nici scrisoare, nici ziar pentru Pouiilaude, nu rezistă ispitei de a intra pe ulicioară ca să se oprească un pic printre cei care cască gura. În curtea rotarului e mare harababură. Pouiilaude, ajutat de fiul lui, Nicolas şi de Joseph, ucenicul, tună şi fulgeră în timp ce se agită în jurul unui foc mare ce arde, asemenea unui rug antic, în mijlocul curţii.

Rotarul e un om în vârstă, clădit ca un atlet. Barba cenuşie care-i încadrează ca un colier obrazul tăbăcit îi dă

înfăţişarea unui lup de mare. Nimeni nu l-a văzut vreodată zâmbind. Ne rastă-sa l-a părăsit după cincisprezece ani de sclavie pentru că îi făcea traiul cu adevărat prea amar. A murit sleită. Acum bărbatul îşi duce viaţa alături de fiu-său Nicolas, căruia nu-i place meseria. Ar vrea să înveţe ca să lucreze într-un birou dar n-a îndrăznit niciodată să-i vorbească bătrânului despre asta. În sat, Pouiilaude nu-i bine văzut. Se spune despre el că n-are niciun prieten, cu toate că rotăria lui e cunoscută până la Villegrande.

Treaba a început încă de ieri. Pe un pat de paie şi de vreascuri uscate, Pouiilaude a aşezat unele peste altele vreo zece cercuri de fier, după care a umplut mijlocul cu cioate vechi şi a înălţat de jur-împrejur trei rânduri de buturugi, până ce cercurile au dispărut sub o movilă rotundă de lemne, în dimineaţa asta n-a mai rămas decât de turnat peste ele jumătate de bidon de petrol şi de dat foc.

Lemnul trosneşte; fumul negru izbucneşte în trâmbe lungi care se rotesc deasupra curţii şi se înalţă apoi în aerul cald, planând îndelung peste acoperişuri.

Când se apropie Joigneau, butucii calcinaţi încep să se desfacă pe alocuri, lăsând să se vadă teancul de cercuri deasupra unei movile de jar roşu. Acesta e momentul pe care Pouillaude îl aşteaptă pentru a începe. Maniac şi tiranic, el e cel care face totul; cei doi băieţi n-au alt rol decât să-l ajute şi să-i înghită înjurăturile. Acum strigă:

— Aduceţi!

Nicolas şi Joseph dau fuga să aducă prima roată la ferecat. O rostogolesc până aproape de rug, o culcă pe o stea mare de fier şi o înţepenesc cu un cui trecut prin butuc. Apoi cei trei se înarmează fiecare cu câte o cange lungă de oţel şi se aşază la distanţă egală împrejurul focului.

— Unu, doi, trei! comandă bătrânul.

Toţi trei scot din mijlocul jarului unul din cercurile incandescente, îl aduc deasupra roţii care are aproape acelaşi diametru şi îl aşază exact pe aceasta. La contactul cu fierul înroşit lemnul roţii se aprinde pe loc.

— Repede! strigă Pouillaude.

Două hârdaie cu apă sunt pregătite şi stau la îndemână. Cu două stropitori pe care le umplu cufundându-le în hârdaie, Nicolas şi Joseph se grăbesc să ude roata aprinsă. Un abur des se ridică şuierând şi făcându-i pe curioşi să se dea înapoi. Focul udat într-o parte izbucneşte în cealaltă; în jurul roţii stropitorile se umplu şi se golesc, apa curge şiroaie, băieţii se agită în noroi, luptă împotriva flăcărilor care se sting şi izbucnesc neîncetat. La rândul lui, Pouillaude bate cu un ciocan lung fierul până ce se aşază bine în jurul roţii. În scurt timp, în aburul alburiu în care toate flăcările au sfârşit prin a se stinge, cercul de metal, care se contracta pl măsură ce se răceşte, cuprinde strâns lemnul. Prima roată e ferecată.

— Hai! strigă bătrânul.

Cei doi băieţi ridică cu băgare de seamă roata, iar Pouillaude, băgând un drug în butucul ei, o rostogoleşte până la o capră crestată, aşezată deasupra unui jgheab cu apă unde o suspendă în echilibru în aşa fel încât să se învârtă singură o bucată de timp şi să se răcească de-a binelea. Şi într-adevăr, încetul cu încetul sfârâitul dispare şi roata ajunge să se scalde în linişte în apă.

Micul Joseph e frânt. Ochii îi ard de oboseală. Pantalonii de pânză albastră i s-au udat până la genunchi, iar sudoarea i-a lipit cămaşa de spate.

— Alta! strigă rotarul.

— Ai naibii băieţii! face Joigneau fluierându-şi căţelandrii.

XI

Locuinţa şi traiul doamnei Massot sunt severe. Din drum nu se vede decât un zid înalt şi solid, zidul Massot, străpuns de o poartă de închisoare. Doamna Massot şi fiica ei au parale, dar ele par a fi singurele care n-o ştiu, trăind asemenea unor schivnice şi obsedate de teama lipsurilor.

Joigneau pătrunde plin de demnitate împreună cu căţeii lui în această fortăreaţă clericală.

În mijlocul curţii pietruite şi înconjurate din trei părţi de clădire, un zdrahon de femeie de vreo treizeci şi cinci

de ani, cu un coif făcut dintr-un ziar pe cap, curăţă, în plin soare, o colivie de păsări.

— Am un pachet recomandat pentru mama matale, domnişoară. Aş avea nevoie de iscălitura ei.

Domnişoara Massot lasă din mână stropitoarea şi se uită la factor cu rea-voinţă şi uimire. Pare tot atât de dispusă s-o ia din loc fără să răspundă ori să pornească spre el şi să-l scoată afară. Clatină însă din cap, face stânga-mprejur şi urcă treptele peronului. Joigneau o urmează. Străbat un vestibul pardosit cu dale şi răcoros ca o pivniţă, după care o iau pe o scară veche de piatră cu treptele roase de paşi.

Doamna Massot tricotează cu persienele lăsate, închisă în camera şi în surzenia ei. E îmbrăcată ca într-un portret, cu o rochie bogată, dar ponosită, de mătase grea. Cât e ziua şi chiar noaptea de lungă, fiindcă nu mai doarme aproape deloc, numără ochiurile şi-şi încrucişează între firele de lână andrelele lungi şi scrâşnitoare. De douăzeci şi cinci de ani toţi copiii satului (iar în timpul războiului şi toţi pifanii din canton) au transpirat fără recunoştinţă în ciorapii, chiloţii „vestele ori fularele împletite de mâinile pioase ale doamnei Massot. E singura ei cheltuială cu care îşi cumpără dreptul de a spune „săracii mei”.

Surda n-a auzit nici măcar uşa deschizându-se. Fiică-sa a făcut-o să tresară ţipându-i la ureche:

— Mamă, a venit factorul pentru o semnătură.

Faţa bătrână, palidă şi fragilă ca hârtia de mătase se întoarce cu teamă către Joigneau şi apoi către fată.

GO

Domnişoara Massot a înţeles şi întreabă:

— Cred, cel puţin, că nu e contra ramburs?

— Nu, domnişoară.

— Nu-i nimic de plătit, ţipă domnişoara Massot ca s-o liniştească.

Atunci, cu o vioiciune neaşteptată, doamna Massot se ridică, extrage dintr-un buzunar al rochiei o legătură de chei, ţopăie până la scrin, îl deschide, scoate din el o

sticluţă pe care o destupă cu băgare de seamă şi moaie în ea o peniţă ruginită.

— Aici… zice Joigneau arătând locul în condică.

Cerneala e atât de decolorată încât factorul suflă peste iscălitură neîndrăznind să pună sugativa.

Cele două femei schimbă o nouă privire. Nu, niciun bacşiş pentru factorul anticlerical.

În curticica lipsită de umbră în care ciripesc canarii, cei doi căţei, după ce au mirosit colivia, au sorbit apa din stropitoare şi au adulmecat zadarnic peste tot, s-au întins cu limbile scoase pe pavajul fierbinte.

De la intrare, domnişoara Massot se uită dacă Joigneau închide bine poarta.

Atunci când doamna Massot, pe care n-o cunoştea nimeni din comună, a venit să se instaleze împreună cu fetiţa în casa lăsată de multă vreme nelocuită de răposata bunică a soţului ei, au circulat câteva zvonuri neplăcute. Dar se putea oare susţine fără putinţă de tăgadă că această femeie cucernică, nelipsită de la biserică, fusese în vremea tinereţii ei aventuroase cântăreaţă în şantanurile din Marsilia? Şi că, uşuratică

CI

după cum se spune că era, fusese cauză duelului în care căpitanul Massot îşi găsise moartea într-o garnizoană din sudul Algeriei?

Sunt douăzeci şi cinci de ani de atunci şi nimeni nu se mai gândeşte la asta. Douăzeci şi cinci de ani de când doamna Massot îşi duce aici viaţa, singură cu fiica ei, în această casă veche, mirosind, ca şi ea, a camfor, a piele de mănuşi şi a cufăr ţinut multă vreme închis. Cele două femei nu ocupă decât două încăperi. Moliile, muştele, şoarecii, praful au pus stăpânire pe coridoarele pardosite cu dale, pe debaralele pline de cutii goale, pe camerele albe cu lemnărie rustică, mobilate cu balansoare şi paturi cu baldachin, în dreptul ferestrelor se adună grămezi negre de muşte moarte, moarte de plictiseală, care la cea mai neînsemnată adiere foşnesc asemenea frunzelor uscate.

În picioare în mijlocul camerei, doamna Massot suceşte şi răsuceşte între degetele ei de marionetă micul pachet recomandat. Aşteaptă să i se întoarcă păzitoarea. Pentru tot ce presupune un act de iniţiativă, ea se bazează pe fata asta dârză, cu oase tari şi sânge năvalnic care ştie să scoată apă, să taie lemne, să cureţe coşurile, să frece parchetul, să dea răspunsurile la slujbă, să discute cu perceptorul şi, la nevoie, chiar să taie la iuţeală un iepure scoţânau-i ochii cu vârful cuţitului.

Domnişoara Massot a desfăcut repede pachetul, însă pe urmă le-a trebuit un sfert bun de ceas celor două femei până să-şi dea seama despre ce e vorba, că tubul de cositor, apărut pe neaşteptate în viaţa lor, nu e decât o inofensivă mostră de pastă de dinţi înfăşurată în prospectul unei firme de parfumerie.

În cele din urmă, viaţa, pentru o clipă tulburată, îşi recapătă cursul normal: mama îşi reia împletind, iar fiica se întoarce la canarii ei.

Are acum vreo treizeci. Primăvara, un sentiment tulbure o atrage fără încetare în faţa coliviei şi atunci, fata asta activă poate să stea nemişcată ore întregi privind cuiburile în care clocesc femelele. Când puişorii ies din găoace, plăcerea ei tainică este să pitească unul în sân, la căldură şi să-l ţină aşa în timp ce-şi vede mai departe de treburi. Odată a luat chiar unul cu dânsa la biserică!

În fiecare zi, la orele trei iarna, la cinci vara, o vezi intrând în sfântul lăcaş prin uşiţa laterală. Se duce drept la confesional de unde îşi ia, de după perdea, şorţul şi broboada. Domnişoara Verne vine, în general, înaintea ei. Fără grabă, ca nişte lucrătoare care-şi îndrăgesc munca şi-şi prelungesc plăcerea pe care le-o dă aceasta, cele două femei mătură pardoseala, şterg băncile, aliniază scaunele, pun ulei în candela care arde în permanenţă. Pentru ele orice sărbătoare începe din ajun când treaba la biserică le ocupă întreaga după-amiază. Trebuie lustruite candelabrele, schimbat ştergarul de pe altar, revizuite odăjdiile, puse în vase crengi şi flori. Aranjându-se în aşa fel încât să trebăluiască împreună, trăncănesc fără

încetare ca două spălătorese. Toate faptele zilei sunt trecute prin sita severităţii lor edificatoare, însă vocea le este atât de scăzută, atât de monotonă încât amândouă par a recita o litanie şi, în timp ce-şi calomniază aproapele, schiţează de fiecare dată când trec prin faţa altarului o închinăciune: gest deferent de politeţe şi în acelaşi timp familiar, căci amândouă se consideră de-ale casei.

Domnişoara Massot nu e frumoasă, dar nu-şi dă seama de asta. Încheieturi puternice, grumaz de iapă, sprâncene groase, mâini care par întotdeauna umflate de aegerături şi, culme a dizgraţiei, firicele de păr negru în colţul buzelor. De câţiva ani simte adesea urcându-i-se o fierbinţeală în obraji; pete roşii îi apar şi dispar pe gât, pe umeri, pe braţe şi, poate, şi pe alte părţi ale corpului. S-a gândit să se ducă la un medic, dar ar prefera mai degrabă să moară decât să se dezbrace în faţa unui bărbat şi asta pentru mai multe motive, dintre care cel mai neînsemnat este starea rufelor ei de corp. Când şi le schimbă, în prima şi cea de a treia duminică a fiecărei luni, deschide totdeauna uşa cu oglindă a şifonierului pentru a nu avea ispita lipsită de modestie de a se privi şi ţine cu dinţii cămaşa purtată, lăsând-o să alunece în jos numai după ce o îmbracă pe cea curată.

Întrebarea dacă e fericită ar mira-o. Faţa ei exprimă mai degrabă nelinişte. În anumite zile o însufleţire ciudată face să-i strălucească ochii, iar când se uită la copii privirea îi este adesea plină de o tandreţe excesivă.

Într-o seară de vară, pe când se întorcea de la nevasta lui Feju, cantonierul, căreia îi dusese nişte pieptare, a apucat-o pe cărarea de pe malul râului. Trei puşti care tocmai ieşiseră din apă umblau în mâini pe iarbă. A trebuit să treacă pe lângă ei, dar unul, cel mai răsărit, nu mai era un copil…

Domnişoara Massot a rămas tulburată luni de-a rândul şi, înainte de a adormi, îi veneau fără să vrea în minte cele văzute. Sunt cinci sau şase ani de atunci, dar n-a mai trecut niciodată pe acolo.

XII

Familia Loutre locuieşte la marginea luncii. Acolo e întotdeauna un pic mai puţin cald. Casa zarzavagiului e cochetă şi bine întreţinută. Dunimica *Fritz* repară acoperişul, vopseşte obloanele şi fabrică morişti de toate culorile care încep să se învârtă la cea mai mică adiere de vânt pe toţi stâlpii gardului.

Joigneau împinge portiţa:

— Bună ziua, băieţaş!

În şopron, un băiat aşezat între grămezi de coşuri repară cu nuiele de răchită balamalele capacelor.

Iese în soare şi, aplecându-se să mângâie căţeii, strigă cu un glas proaspăt:

— Mamă!

Faţa lui arsă de soare dă ochilor o limpezime de izvor şi face ca părul-i blond şi buclat să pară alb.

— Poftim în casă, dom Joigneau, zice doamna Loutre ieşind în prag. Bărbaţii vor să-ţi spună ceva. Du-te şi-i cheamă, Eric!

Dintr-un salt sprinten, adolescentul sare gardul şi porneşte în fugă.

Împărţită în mici pătrate, presărate cu ochiuri de apă ce sclipesc în soare, grădina se întinde până la luncă. Se zăresc unul lângă altul două piepturi de bărbaţi în cămăşi albe. Ca să ajungă la ei, băiatul sare cu picioarele strânse peste clopotele pepenilor galbeni semănând cu nişte ventuze aliniate.

Înainte de război, familia Loutre creştea vite. N-avea copii şi muncea din greu ca să ţină câteva vaci al căror lapte îl vindea în sat. Femeia moştenise casa în stare de ruină şi câteva hectare mlăştinoase de fâneaţă.

A venit războiul. Chiar din primele săptămâni Loutre a scris din Germania că fusese „prins” împreună cu întregul pluton. Doamna Loutre a trebuit să se descurce. Vitele se vindeau bine. Şi-a mărit gospodăria cerând, ca ajutor, un prizonier german.

Fritz îşi petrecuse tinereţea în Bavaria la un zarzavagiu. Harnic, muncitor, şi-a dat imediat seama de folosul ce se putea trage din pământul acela mlăştinos. În

râsul vecinilor a săpat şanţuri, a drenat apa, a secat terenul şi, profitând de pante, a combinat un sistem de irigare bazat pe nişte mici ecluze cu palete, invenţie proprie. Doamna Loutre muncea alături de el ca un bărbat, în doi ani fânaţul îmbibat de apă a fost prefăcut în pământ fertil, iar doamna Loutre, pusă pe câştig, a găsit loc de desfacere pentru produsele unei mici grădinării.

Oamenii din comună nu mai râdeau; ostili şi invidioşi, urmăreau reuşita celor întreprinse şi se răzbunau clevetind pe seama celor doi. Naşterea unui copil a pus capac scandalului. Se aştepta cu o răutate îndârjită sfârşitul războiului şi întoarcerea bărbatului a cărui violenţă era cunoscută.

La armistiţiu, surpriză generală: neruşinata nu i-a dat liber lui *Fritz*.

Şi, într-o bună zi, Loutre şi-a făcut apariţia fără să se anunţe. Dar cele cincizeci şi două de luni de lagăr făcuseră din ţărănoi un convalescent palid şi lenevos care nu-şi dorea decât să mănânce pe săturate şi să-i fie bine. Îşi găsise nevasta îngrăşată, îmbogăţită, casa refăcută, masa îmbelşugată, un comerţ înfloritor şi, într-un leagăn împletit de *Fritz* din nuiele de trestie, un mormoloc sosit de-a binelea şi de-a gata. Aiurit, înregistra toate astea fără mânie, cântărind sub fruntea-i îngustă argumentele contra, dar mai ales pe cele pro.

— Nu fi prost, i-a spus nevasta. Dacă vrei să profiţi lucrează cu noi. *Fritz* are să te înveţe meserie.

Loutre n-a zis nimic, iar după câteva zile de odihnă şi-a început supus ucenicia.

De fapt femeia e cea care conduce treaba. Contul la bancă a rămas pe numele ei. Când vorbeşte despre bărbatul ei şi despre bavarez îi numeşte „oamenii mei”, ca un caporal.

În fiecare din cele două încăperi ale casei e câte un pat mare. Doamna Loutre doarme în unul, iar băiatul în celălalt. Dar nu s-a aflat niciodată care din cei doi bărbaţi împarte patul cu copilul şi nici dacă bărbatul e întotdeauna acelaşi.

— Vino să te răcoreşti un picuşor, dom Joigneau, zice doamna Loutre. Faţa ei de ţărancă e senină, dar puţin aspră. Pune pe masă un ulcior aburit şi umple trei pahare cu o băutură spumoasă.

— Mi-o face *Fritz*, spune ea, din scoruşe puse la fermentat în miere.

Odaia nu seamănă cu nicio alta din sat. Joigneau nu îndrăzneşte niciodată să-şi lase câinii să intre înăuntru. Mobilele, parchetul au o culoare de ceară blondă. Storuri de cânepă filtrează lumina. Ferestrele sunt împodobite cu jardiniere din scândurele multicolore. Desigur, tot opera lui *Fritz*.

Bărbaţii intră, în ciorapi, din cauza parchetului. Sunt îmbrăcaţi la fel, cu cămăşi curate şi pantaloni de doc. Dar ţăranul francez, scund şi spătos, pare un hamal pe lângă neamţ.

— Beţi încetişor, că pe căldura asta băutura te înşală, spune femeia cu glas de stăpână. Şi după ce aruncă o privire de jur-împrejur, iese încetişor.

Cei trei bărbaţi se aşază în linişte.

— Avem nevoie să ne faci un serviciu, Joigneau, spune Loutre. Ochii lui sfredelitori şi nasu-i cârn, ridicat ca o coadă de pasăre îi dau un aer de om mai şiret decât este de fapt.

— E vorba de *Fritz*. Am vrea să-l *naţionalizăm*.

Bavarezul, lăsându-şi pe umăr capul de sfânt, îşi pleacă privirile în podea.

— Ce? face Loutre, ca şi cum Joigneau ar fi schiţat un gest de surpriză. Să nu zici nu! Ar fi mai bine pentru toată lumea. Bea, face o pauză şi continuă:

— Nu ştim ce forme sunt de făcut. Trebuie să vorbeşti cu primarul şi să ne aranjezi chestia asta cât mai iute.

Joigneau simte aţintiţi asupra lui ochii căprui ai lui *Fritz* şi cei ai lui Loutre, albaştri şi precişi.

— Ţi-o spun de la început, Joigneau, începe Loutre. Timpul care ai să-l pierzi cu chestia asta n-o să fie pierdut pentru tine. Nevasta e de acord. Un serviciu e un serviciu.

Şi banii sunt bani.

— Nu-i vorba de asta, spune factorul. *Fritz* e un om pe care-l stimez. Am să vorbesc cu primarul dacă vrei. Numai că-ţi spun: o *naţionalizare* azi trebuie să coste mult.

— Chiar aşa?

— Aşa cred.

Fritz se uită din nou în pământ şi-şi mângâie stângaci cu degetele lui lungi şi osoase gâtul de pasăre jumulită. Loutre, cu pleoapele lăsate, se joacă o clipă cu paharul gol. După care se ridică:

— În cazul ăsta, vezi tu, trebuie să ştim mai întâi preţul. Nevasta e cea care şi-a băgat asta în cap. După mine însă, nu-i o cheltuială urgentă. Află cât e… Şi-o să vedem dacă merită.

— Am înţeles, zice Joigneau luându-şi geanta.

Doamna Loutre stătuse în spatele uşii. Faţa îi era mai aspră decât la început. Îndreptând către factor o privire insistentă, îi spune:

— Atunci ne bizuim pe mata, nu-i aşa, dom Joigneau? … Şi uite un pepenaş galben, dulce ca mierea, pentru soţia matale la masă.

Belgienii sunt întotdeauna treji înainte de cântatul cocoşilor, dar au nevoie de câteva ceasuri până să se scoale amândoi. Cea care se dă prima jos din pat e bătrâna. E complet strâmbă din şale şi suferă îndelung înainte de a reuşi să se îndrepte. Îşi trage ciorapii şi fusta odihnindu-se după fiecare efort.

Belgianul se uită la ea din pat. Ar vrea s-o ajute, dar el are şi mai mare nevoie de ajutorul ei decât ea de al lui. Când în cele din urmă e gata, bătrâna dă la o parte păturile şi trage din pat picioarele grele ale bărbatului. Pe urmă trece în spatele patului, se sprijină bine în călcâie şi, în timp ce bătrânul se agaţă de frânghia care atârnă din tavan, ea îi propteşte palmele în spate şi îl împinge din răsputeri. Îşi dau curaj unul altuia: – Hai… hai… Bătrânul se îndreaptă din şale, pe urmă cade iar şi aşa de mai multe ori. Bătrâna se mânie, îl suduie, îi spune că-i lipsit de suflet, că-i un egoist, câteodată chiar plânge de

descurajare. În cele din urmă bătrânul îşi ia avânt, se clatină un timp, apoi se ridică în picioare. Desculţ, cu genunchii ieşiţi, nasul coroiat şi bărbia scofâlcită în formă de galoş, pare o paiaţă. Dar ce-a fost mai greu a trecut. Sprijinindu-se în baston ajunge la perete şi se reazemă de acesta. Bătrâna se aşază în faţa lui şi-i trage ciorapii şi pantalonii. Iar el îi mulţumeşte mângâind-o pe ceafă cu mâna lui zbârcită.

Sprijinindu-se unul de celălalt, ies cu paşi mărunţi şi se instalează afară. *Belgienii* îşi petrec întreaga zi în curte.

Au sosit la Maupeyrou în – august 1914. Toţi refugiaţii veniţi odată cu dânşii au plecat de multă vreme. Ei şi-au cumpărat căsuţa asta situată ceva mai la o parte de sat şi au rămas aici să-şi petreacă bătrâneţea. Politicoşi cu toată lumea, săritori la nevoie, îşi duc viaţa retraşi. Nu sunt iubiţi deloc pentru că totdeauna sunt văzuţi vânzând, iar cumpănind niciodată. Cu toată vârsta ei, încă anul trecut bătrâna nu şovăia să facă o dată pe lună trei leghe de la Maupeyrou la Villegrande pentru a vinde cu câţiva gologani mai scump o pereche de porumbei ori un coş de ringlote. Acum însă a venit cu adevărat bătrâneţea. *Belgianul* nu-şi mai părăseşte patul ori scaunul de nuiele, iar bătrâna, aciuită lângă el, nu se mai ridică decât pentru strictul necesar: să încălzească un pic de supă, să scoată o cană de apă, să aducă hârdăul ori să arunce un pumn de tărâţe ultimului supravieţuitor al coteţului de iepuri.

Joigneau îi găseşte aşezaţi în faţa bucătăriei.

Curtea, altă dată îngrijită, e plină acum de urzici colbuite. Cei doi bătrâni stau la umbra sărăcăcioasă a unui saicăm uscat. Dar sângelui lor răcit nu-i e teamă de soare.

— Bună ziua, vecine!

Belgianul zâmbeşte. Joigneau îi spune „vecine” de când a cumpărat capătul acela de vie de pe coasta dealului Bois-Laurent, lipit de cea a bătrânului.

— Aveţi veşti din ţară, spune factorul deschizându-şi geanta. Să ştiţi că nu cu sila, dar am să vă iau timbrul pentru colecţia şefului de gară.

Bătrâna clătină cu tristeţe din cap. Sub pălăria ei

neagră de pai, decolorată de soare, ai jura că se află un cap de mort gătit caraghios cu bucle albe.

— E greu tare cu bătrâneţea, domnule Joigneau. Mai ales aşa cum suntem, la şaptezeci şi mai bine, singuri noi doi, departe de ţară... Stai jos un pic. Nu ni se prea întâmplă să vină cineva la noi... Noaptea, să mă crezi, câteodată mi-e şi frică... Când unul din noi are să moară, eu să zicem, ce-o să se facă el fără nimeni?... Dacă ţi-aş spune, domnule Joigneau, că nici nevoile nu şi le poate face singur!

Bătrânul, nemişcat, cu bastonul între genunchii ascuţiţi, şi-a aţintit asupra factorului privirea ştearsă în care se citeşte ruşinea şi groaza.

— De ce nu vă luaţi o slujnică?

Gura bătrânei se strânge pungă.

— Mulţumesc! Ar trebui să-i dau simbrie! Puţinul care-l mai luăm din arenda pe jumătate de grădină şi pe via de la Bois-Laurent să intre în buzunarul alteia? Asta ar mai lipsi!... Ei, dragă domnule Joigneau, am zis noi de multe ori: trebuia, atunci când ne mai puteam mişca încolo şi încoace, să ne căutăm o fată bună, sănătoasă şi aşezată şi să-i fi zis: „Vino să stai cu noi, fără să-ţi plătim nimic, se înţelege, iar după moartea noastră o să-ţi lăsăm tot: casa şi grădina, şi via de la Bois-Laurent şi chiar şi puţinele economii pe care le-am adunat!”...

Şi împreunându-şi mâinile uscate suspină:

— Asta ar fi trebuit, domnule Joigneau. Dar acum e prea târziu. Şi ca să găseşti azi aşa o fată e ca şi cum aş vrea eu să bag aţa în ac fără ochelari...

— Mamă-Doamne! îşi spune Joigneau... Casă, grădina... Via...

A ieşit din sat şi, sub soarele neîndurător „pedalează către Fourche, debitul doamnei Flamart.

Tolănită la marginea drumului, o fetişcană îşi paşte capra de-a lungul unui tufiş. E fata celei căreia i se spune Maurifotte, nevasta lui Mauriceau, ofticosul. Fetişcana e bine făcută pentru cei cincisprezece ani ai ei. Se vede după bluza zdrenţăroasă, bombată peste pieptul care a început

să se rotunjească.

Joigneau sare de pe bicicletă, bucuros că are un pretext să răsufle puţin.

— Ce se aude pe la voi, fetiţă?

Fata l-a văzut venind fără să se mişte din loc. Păru-i negru, lipit de sudoare, ochii cu gene lungi şi tenul ei smead o fac să semene cu o ţigăncuşă.

Ridică din umeri:

— Şi astă-noapte a vărsat sânge.

Factorul se uită la căţei cum adulmecă pulpele fetei.

— Da’ ca să atragi câinii ori să se ospăteze ţânţarii îţi arăţi tu aşa ţurloaiele?

Ea îşi strânge picioarele, îşi trage un pic fusta peste genunchi şi răspunde tăios:

— Şi ce poate să-ţi mai pese dumitale de asta?

— A naibii limbă ascuţită mai ai, zice Joigneau înveselit. Precis că nici chiloţi n-ai pe tine… Ai merita plesnită peste bucile alea ale tale de ticăloasă mică!

Fata s-a şi ridicat sărind în lături ca un ied:

— Numai să pop!

În jurul ei aerul saturat de căldură vibrează ca deasupra unui foc aprins în plină zi.

Factorul îşi îngustează privirea:

— Să te găsesc eu singură într-o zi în pădure, căprioară, că poate o să fii mai puţin fanfaroană decât aici, la drumul mare!

Râde, îşi şterge fruntea, încalecă pe bicicletă şi o porneşte iar la drum cu visurile lui: casă, grădina, via… Mai ales ticăloasa aia de vie îi umblă prin cap: petecul ăla bun de pământ, pe cinste, aşezat în plin soare şi exact în lungul bucăţii lui de vie să fie al lui… Dă brusc o învârtitură de pedală: – Maurifotte, fir-ar să fie! Se clatină, se redresează şi o porneşte drept înainte fluierând.

Nu mai simte soarele frigându-i spinarea. Câinii se ţin după el alergând uşor în volutele de praf care rămân mult timp suspendate deasupra drumului. Acum e în plin câmp. În jurul lui niciun suflet de vietate. Doar fâşâitul mătăsos al roţilor şi gâfâitul celor doi câini tulbură liniştea.

La dreapta, câmpul de puţin timp cules se prăjeşte în soare; la stânga, aliniate, şiruri de sfeclă şi niciun arbore; rădăcinile puternice seniănând cu nişte dinţi fără gingii par a se înălţa din pământul uscat în care se înăbuşă. Un stol de potârnichi se ridică pe neaşteptate în fâlfâit de aripi, îndreptându-se în zbor razant, ca pentru a economisi orice efort, către umbra celui mai apropiat tufiş, în loc s-o ia către Fourche, Joigneau o apucă pe cărare peste câmp.

Cocioaba lui Mauriceau e pierdută undeva printre ogoare. La apropierea celor doi câini, o femeie oacheşă şi robustă, de vreo treizeci de ani, care freacă o tigaie lângă fântână, îşi înalţă capul şi se întoarce.

— Unde ţi-e bărbatul? strigă Joigneau. Pot să-l văd? Şi coborând vocea: – Am să-ţi spun două vorbe, Maurifotte…

O singură încăpere afumată mirosind a acru. Într-un cotlon, pe un mindir de paie muribundul stă drept, cu pieptul sprijinit de nişte saci vechi, burduşiţi cu fân. Nu există bufet, nu se văd scaune; o laiţă în faţa unei lăzi întoarse care ţine loc de masă şi, într-un colţ, un alt mindir pentru ţigăncuşă. Pe fereastra deschisă intră un miros greu de bălegar copt şi răscopt de soare. Câinii fac înconjurul încăperii, miros cadavrul şi ies apoi singuri afară.

— Ţi-e mai bine? întreabă factorul.

— Da! face Mauriceau cu o voce care parcă ar răsuna sub o boltă. Aruncă spre nevastă-sa o privire sfidătoare: – Mâine mă scol!

Femeia şi bărbatul se uită cu răutate unul la celălalt, ca şi când ar fi singuri.

— Numai ca să tragă ceva la măsea încearcă să se scoale, ticălosul, şuieră Maurifotte, dar nu mai e picătură de rachiu aici. Cât despre mersul în sat sunt liniştită: ar crăpa de zece ori până să ajungă la cârciumă!

Mauriceau sughiţe şi strânge din dinţi. E ţintuit aici, neputincios. Rolurile s-au inversat. Femeia asta pe care o bătea crunt din nimic, aşa, de plăcere, doar cu şase luni în urmă a ajuns acum să-l aibă la cheremul ei. Îl înăbuşă

furia, o furie imobilă de fiară prinsă în capcană.

În sat sunt cunoscuţi amândoi dintotdeauna: doi copii părăsiţi, crescuţi prin împrejurimi. Inspectorul regional i-a căsătorit. Ea, slujnică de han, însărcinată la şaptesprezece ani, el, muncitor cu ziua şi braconier, prost văzut şi temut, adesea fără lucru pentru că puţini sunt cei care angajează un copil părăsit, un bastard. Până a nu se îmbolnăvi, primea, de nevoie, munci grele cu plata cea mai scăzută. Se consola bându-şi seara câştigul la Bosse. Când omul era plin şi punga goală, cârciumarul îl arunca afară. Mauriceau pornea spre cocioaba lui căzând prin şanţuri, zgâriindu-se prin mărăcinişuri. Ca să-i treacă furia ori ruşinea, îşi scotea nevasta afară din pat şi se apuca s-o bată. Iar după ce-o bătucea bine, îi venea o idee şi-o răsturna pe mindir.

Puştoaica, trezită brusc, clănţănea din dinţi de ură şi de spaimă. Adesea îşi căpăta şi ea porţia de pumni. Iar în ultimul timp şi porţia de mângâieri. Mama, ca să aibă linişte, se culca şi-l lăsa să-şi facă mendrele.

— Tu nu eşti fata lui, spunea ea. Altfel 1 aş băga la pârnaie.

Joigneau, cu o mână pe ghidon, ţine mijlocul cărării. Umblă cu paşi mari şi explică în ce constă afacerea. Maurişotte îl însoţeşte tăcută. În cele din urmă murmură:

— E prea frumos ca să fie adevărat.

— Nu fi proastă! mormăie Joigneau. Lasă-mă pe mine să trag iţele. Şi, ai înţeles, da? îţi dau şi-mi dai. Dacă te bag la *belgicni*, tunii Iscăleşti o hârtie. Şi în ziua în care moşteneşti averea, eu iau via.

Au ajuns la şosea. Femeia stă în faţa lui bine înfiptă în saboţi. La subsuori cămaşa ei are două pete mari, umede. Factorul mângâie din ochi şoldurile late şi sânii bine ancoraţi. Îţi dau şi-mi dai. Promiţător. Acum totul e ca treaba să reuşească.

Îşi cheamă crinii, trage în piept aerul cald şi, cu toate că pe cer nu se vede niciun nor, zice:

— Vine furtună…

Femeia o ia înapoi pe cărare, cu capul înfierbântat,

împletindu-se de bucuria speranţei. Poate s-o cheme muribundul cât o vrea şi să-şi scuipe plămânii pe sacii lui cu fân! Măcar dacă ar şti cum să facă să-l termine mai iute ca să nu se lungească…

XIV

Debitul de la Fourche, VINURI ŞI LICHIORURI, e o casă joasă, în plin crâng, la încrucişarea a trei drumuri.

E închis peste tot. Factorul îşi reazemă bicicleta în faţa ferestrei şi bate în oblon:

— Madam Flamart!

Dinăuntru răzbate un zgomot uşor. Pe urmă o voce un pic gâfâită strigă:

— Da…

Cheia scrâşneşte şi uşa se deschide:

— A, mata eşti, dom Joigneau! Intră… Tocmai terminam să mă îmbrac.

E îmbrăcată cu o fustă de mătase şi-şi încheie ultimul nasture de la bluza roz, generos decoltată pe pieptul rotund.

În încăpere e răcoare şi aproape întuneric. Se simte un miros acidulat de limonadă şi de parfum. Joigneau trage cu urechea şi i se pare că aude închizându-se cu băgare de seamă uşa din spate care dă spre pădure.

— Vă deranjez? întreabă el pe un ton zeflemitor.

Ea se face că nu-l aude. Ia de pe tejghea o sticlă de vin alb şi două pahare şi vine să se aşeze în faţa lui.

Fără niciun preambul, factorul îi pune dinainte un plic.

— Dar e pentru Flamart!

— Eu zic să-l deschizi.

Ea îl ascultă. În timp ce dezlipeşte plicul, privirea factorului îi pipăie plăcut braţele goale şi albe ca nişte pulpe, constelate de trei vaccinuri tulburătoare; apoi se urcă şi-i mângâie cutele pline ale gâtului, obrazul pudrat, volutele lucioase ale cocului presărat cu agrafe de stras şi piepteni frumos lucraţi. Ce mai, e o bucăţică bună nevasta lui Flamart.

Ridicând fruntea, îi întinde scrisoarea lui Joigneau:

— Cine-i haimanaua care a scris-o?

El o citise înaintea ei, dar face pe prostul:

— Nu-i iscălită? Bănuiam eu… Pentru cine se pricepe, o anonimă se simte de la o poştă. Îşi pune ochelarii şi se preface că citeşte.

Deodată braţul ei gol loveşte în masă:

— E Cuffin!

— Nu-i bine să învinuieşti pe cineva până nu eşti sigur, madam Flamart, spune Joigneau sentenţios. Mai ales pe un om care a depus jurământ!

Ea repetă cu obrajii aprinşi:

— El e! Pândarul!… Ştiu eu!

— În cazul ăsta!… face Joigneau. Şi luând din nou scrisoarea şi examinând-o neglijent, spune zâmbind: – Blestematul de Cuffin!

Pândarul este unul din duşmanii factorului. Fost adjutant în armată stă, când îşi face partida la Bosse, la masa celor cu pensie de război şi-şi manifestă indignarea că s-a semnat armistiţiul înainte de-a fi fost nimicit Berlinul. Joigneau îl bănuieşte că face pe ascuns propagandă pentru domnul de Bielle, un fost ofiţer de cavalerie care candidează contra primarului la alegerile pentru Consiliul general şi îl supraveghează îndeaproape. Dar nu-l suferă mai ales din cauza uniformei: îl agasează că nu e el singurul purtător de chipiu din comună.

Factorul strecoară scrisoarea în buzunar. Acum are o armă împotriva lui Cuffin.

— Ce mai! zice el. Dacă nu eram eu putea să iasă rău pentru dumneata!

— Rău? râde femeia cu aroganţă şi, începând deodată să-l tutuiască pe factor, spune:

— Nu-ţi face griji pentru mine, scumpule! Gelozia lui Flamart las-o în seama mea! Cel care o să reuşească să-l asmuţă cu adevărat pe Flamart contra mea o să trebuiască să se scoale mai de dimineaţă decât voi toţi!

Dar imediat îi pare rău de ce-a spus:

— Dar ai procedat bine, dom Joigneau. Pentru că-i sigur că bietul de el s-ar fi necăjit şi-ţi mulţumesc că l-ai

scutit de asta.

Joigneau îşi răsuceşte o ţigară, se uită pieziş la madam Flamart încreţind din nas, ca şi cum ar adulmeca-o, şi se hotărăşte să meargă mai departe:

— Între noi fie spus, madam Flamart, de ce duci mata viaţa asta?

— Ce viaţă?

Când ridică fruntea, nările ei dilatate, fremătătoare, te fac să te gândeşti la nările unei juninci.

— Haide, haide, face Joigneau fără supărare. Nu-i nevoie să joci teatru cu mine... Am să-ţi spun verde ce gândesc dacă tot am ajuns aici. După mine, o femeie care se poate culca în fiecare seară cu un bărbat ca Flamart, ei bine, ar trebui să socoată că are ce-i trebuie şi să stea la locul ei!

— Da?

Doamna Flamart nu se supără. Pe buzele ei cărnoase flutură un zâmbet vesel şi deconcertant care nu pare a fi adresat nimănui, ci, mai degrabă, reflexul unui amuzament interior. Striveşte apoi o muscă pe braţul ei plin, o aruncă jos cu un bobârnac şi-l priveşte o clipă pe factor înainte de a continua.

— Cu dumneata se poate vorbi, dom Joigneau, fiindcă nu eşti dintre ăia care flecăresc în stânga şi-n dreapta... Aşa că am să-ţi spun una bună: Flamart nu-i bărbat. Te miră tare, dragul meu? Să ştii însă că-i aşa cum îţi spun eu. Aşa zdravăn cum e, Flamart n-a făcut niciodată nimic cu o femeie. Şi de şase ani de când dormim împreună, nu m-a atins nici măcar odată!

Bea o înghiţitură, pune încetişor paharul pe masă şi continuă gânditoare:

— Poate că tocmai de asta ţin la el, dacă vrei să-ţi spun... Nu fac un secret că am avut de-a face cu destui bărbaţi în nenorocita asta de viaţă; fiecare cu firea lui. Dar Flamart e altfel decât toţi ceilalţi. E un om pe care l-am iubit de când l-am cunoscut. Un an mi s-a învârtit în jurul fustei. Venea în fiecare seară la local cu flori, cu mici cadouri... Dar când îi ziceam: „hai sus cu mine”, o ştergea

ca un puşti… Zău!… Ei bine, când am aflat în cele din urmă motivul pentru care era aşa de timid, nu poţi să ştii, da, nu poţi să ştii ce a însemnat asta pentru mine. Am jurat să las totul ca să trăiesc alături de el şi m-am ţinut de cuvânt. Şi nu mi-a părut rău nici măcar o dată! Iar dacă mă străduiesc să adun parale, n-o fac pentru mine. Cu toate că-mi place, bineînţeles, ca fiecăruia, să câştig. Dar o fac pentru bărbatul meu… Am cu doisprezece ani mai mult decât dânsul. Nu s-ar părea, dar asta contează. Trebuie să te gândeşti că treaba pe care o fac eu n-o să dureze cât lumea. Iar eu vreau ca mai târziu, bietul de el, chiar după ce n-oi mai fi eu, să aibă unt pe pâine, şi picătura lui de rom în cafea, şi tutun în pipă, să nu ducă niciodată lipsă de nimic!

Îşi aşază coatele pe masă şi, cu bărbia-i dublă între palme, îl priveşte plină de seriozitate pe factor, care-şi încreţeşte ochii şi nu suflă o vorbă.

— Aşa, scumpule. Trebuie să pricepi lucrurile şi să nu judeci prea repede după ceea ce vezi…

— Hm! murmură Joigneau încă uimit.

În timpul sfertului de ceas petrecut de Joigneau la debit, cerul s-a acoperit brusc. La poalele pădurii e o căldură de etuvă; ţânţarii plutesc în roiuri dese ca la sfârşitul după-amiezii; în aer se ridică mirosul ciupercilor. Printre brazi pământul roşcat pârâie sub cauciucuri ca pesmetul şi nicio adiere nu leagănă pe tijele subţiri evantaiele late ale ferigilor.

— Hai, Pic! Hai, Mirabole! strigă factorul la cei doi căţei care se ţin după el cu limba scoasă, poticnindu-se cu un zgomot molatec la fiecare pas pentru ca apoi să pornească imediat gâfâind.

Dinspre Villegrande orizontul se umple de nori negri. Şi în timp ce Joigneau intră în sat, mai multe tunete îndepărtate anunţă, în sfârşit, furtuna.

În spatele pereţilor înfierbântaţi şi a obloanelor închise, în încăperile sale lipsite de aer şi negre de muşte, Maupeyrou se agită şi transpiră, exalând, pe căldura asta, o duhoare de vizuină. De dimineaţa până seara oamenii se

mişcă fără încetare. E ritmul vital, stupid, secular. Fără încetare, bărbaţii cu fruntea încreţită de grijă aleargă neobosiţi de la tejghea la grajd, de la forjă la magazie, de la bancul de lucru la pivniţă, de la grădină la şura de fân, iar femeile, asemenea unor furnici încăpăţânate, fac şi ele, neobosite, naveta între leagăn şi coteţul de păsări, între plită şi rufele puse la spălat, cu zece mişcări inutile şi una necesară, fără să se aşeze vreodată la o treabă cu cap şi coadă ori să-şi îngăduie în mod conştient o oră de repaus adevărat. Toţi se grăbesc de parcă marea afacere ar fi să se mişte ca să poată trăi, ca şi când n-ar avea o clipă de pierdut pentru a ajunge ia întâlnirea finală, ca şi când pâinea nu s-ar obţine decât literalmente cu preţul greutăţii ei în sudoare.

În momentul în care Joigneau traversează piaţa se porneşte brusc un vânt care ridică trâmbe de praf până la acoperişul bisericii. Se trântesc obloanele, uşile. Cerul a devenit plumburiu. Tunetele devin tot mai clare şi mai dese.

— Aprinde luminarea, Ferdinand, se strică vremea! îi spune Joigneau frizerului care examinează orizontul din pragul prăvăliei lui goale.

— …o să plouă, anunţă doamna Bosse trecând în fugă.

În faţa biroului, factorul se încrucişează cu un bărbat voinic, roşu la faţă, cărunt, cu un chipiu negru pe cap şi încălţat cu cizme: Cuffin, pândarul.

Joigneau îl ia direct:

— Ce faci aici, căpitane? Dă fuga! N-ai auzit ce s-a întâmplat? Flamart şi-a omorât nevasta!

Cuffin se opreşte brusc. Faţa i s-a făcut albă ca varul. Un tunet întrerupe liniştea. Joigneau îl priveşte drept în ochi şi izbucneşte în râs:

— Nu-ţi face sânge rău, nerodule! E numai o glumă… Acum am aflat ce voiam să ştiu.

Îi întoarce spatele, îşi bagă haita sătulă în cuşcă şi îşi încheie tunica pentru a trece la „raport”. În fiecare dimineaţă, după ce-şi face cursa, intră la primărie şi se

prezintă la domnul Arnaldon.

Sub bustul înfăţişând republica, primarul se plimbă cu pipa între dinţi prin cabinet. Domnul Ennberg, care şi-a terminat orele de clasă, rezolvă, aşezat la birou, treburile curente.

— Să precizăm... Şi fără vorbe umflate... N-am să îngădui niciodată ca autoritatea prefectorală să încerce în felul ăsta să facă presiuni asupra reprezentanţilor municipali... Nesocotind principiile imprescriptibile ale sufragiului popular... Au să vadă ei, la prefectură, ce hram port eu!... Redactăm noi asta mâine... Lasă-mă să mă aşez, drăguţă, ca să-ţi semnez toată hârţogăria.

Vorbeşte în propoziţii scurte, îndheindu-şi spusele cu formule tăioase: – Să fim direcţi!

— La scop!

— Mai puţine vorbe, fapte! şi alte clişee energice tinzând să afirme că domnul Arnaldon este un şef care ştie încotro merge şi încă drept la ţintă, nu pe ocolite.

Deşi se apropie de şaizeci de ani, n-are un fir de păr alb. Trăsături regulate, cioplite din topor în lemn tare. Ochi albaştri, privire precisă, fără adâncime. Mustaţa tunsă mărunt conturează o gură ca o deschizătură de puşculiţă. Asprimea acestei feţe nu exprimă decât uscăciune, uscăciunea celor pentru care n-a existat niciodată decât ambiţia lor de a parveni.

Învăţătorul, în picioare, strecoară una câte una foile sub condeiul primarului. Pe fiecare filă semnată aplică mecanic sigiliul primăriei. Se gândeşte descurajat că numărul crescând al formalităţilor administrative încetineşte pe zi ce trece angrenajele sociale şi că un regim împotmolit într-o asemenea birocraţie e un regim pierdut. Dar acestea sunt gânduri pe care le păstrează pentru sine. El l-a cântărit de multă vreme pe domnul Arnaldon după faptele lui. Ştie că această francheţe militară, această loialitate bărbătească fac să pară drept om de acţiune un palavragiu fără metodă, fără doctrină, nedrept şi lipsit de caracter. Obligat prin funcţiile sale să fie secretar al primăriei, domnul Ennberg tace, ruşinându-

se de ceea ce vede, dezgustat de ceea ce este pus să facă şi suferă. Căci şi-a păstrat, în ciuda a tot şi a toate, credinţa lui de tânăr militant. Crede din tot sufletul în demnitatea umană, în egalitatea teoretică a cetăţenilor, în salvarea finală prin triumful democraţiei laice, în suveranitatea poporului, în dreptul pe care-l are omul de a gândi liber, de a se conduce, de a se apăra luptând neîncetat împotriva regimului învechit, dar întotdeauna gata să renască sub deghizarea republicană a partidelor capitaliste. Or, tocmai acestea sunt formulele pe care le repetă domnul Arnaldon la nesfârşit în discursurile lui. Şi aceasta este, pentru Ennberg, jignirea cea mai gravă, ceea ce nu le iartă el tuturor Arnaldonilor Franţei: că reprezintă încarnarea derizorie a unui ideal politic pentru care mâine, el, Ennberg, şi-ar da cu stoicism viaţa pe baricadele unui război civil.

Arnaldon nu bănuieşte niciunul din păsurile învăţătorului deşi Joigneau, care i-a deschis scrisorile, l-a prevenit în mai multe rânduri: – Domnule primar, v-o spun: Ennberg al dumneavoastră nu e numai un încuiat, ci şi un prefăcut!

În piaţă picături mari au şi început să se afunde molcom în praf. Castanii învolburaţi de vânt îşi leapădă frunzele îngălbenite pe care le smulge furtuna.

Factorul se grăbeşte către casă pentru masa de prânz.

Melie aduce mâncarea şi Joigneau se aşază la masă.

Îndesat în scaun, cu bărbia la marginea farfuriei, fruntea încreţită şi ochii pe jumătate închişi în hăţişul de gene şi de sprâncene, fără să sufle o vorbă, fără să se grăbească ori să se întrerupă, indiferent la orice, chiar şi la ploaia torenţială care biciuieşte acum ferestrele, mestecă cu gândul la combinaţiile lui. Seamănă cu unul din acei păianjeni păroşi care trăiesc în pod şi stau pitiţi zile de-a rândul în mijlocul pânzei lor, nemişcaţi, înfricoşători, gata să se repeadă la cea mai neînsemnată mişcare a capcanei întinse.

Melie e obişnuită cu muţenia lui. Acasă, vorbăreţul

ăsta care şi-a atras cu pălăvrăgeala lui încrederea întregului sat nu deschide gura decât ca să mănânce, să bea şi să sforăie. Aşezată în faţa lui, Melie îşi rumegă şi ea micile ei aranjamente, ciugulind fără prea mare poftă din farfurie. Cu coada ochiului îşi supraveghează bărbatul ca să-i dea la momentul potrivit vinul ori o felie de pâine, atenţie indiferentă devenită instinctivă, simplu serviciu conjugal.

Deodată izbucneşte un tunet, atât de brutal încât totul se mişcă, iar sticlele zăngăne pe poliţă.

Melie se înfioară şi murmură în liniştea care s-a lăsat:

— Trebuie să fi căzut pe-aproape…

Dar furtuna a şi trecut. Vântul încetează pe neaşteptate şi aproape imediat şi ploaia.

După ce-şi bea cafeaua, înainte de a se duce la gară, factorul urcă în cameră ca să-şi facă siesta. Dar rareori zăboveşte în pat. E ora la care, sigur că nu e deranjat, pune un pic de apă la fiert pe spirtieră şi, cu degetele lui groase cu unghii galbene, dezlipeşte îndemânatec plicurile care-l interesează.

Recolta de astăzi nu e rea: pe răboj o scrisoare adresată lui Cuffin care aduce, în sfârşit, dovada unei trădări mirosite de Joigneau de luni de zile. Domnul primar o să fie mulţumit.

Dar cu toată pleaşca asta, factorul e distrat. Întins de-a latul patului, cu ochii în tavan, visează. Pulpele ţigăncuşei Mauriţotte cu şoldurile-i mângâiate de soare şi, pe deasupra, frumoasele braţe vaccinate ale doamnei Flamart i-au aprins în sânge o fierbinţeală surdă care mocneşte asemenea jărateculuisub cenuşă. Ar fi de-ajuns o adiere… Puţin a lipsit chiar mai înainte, când Melie, uşor congestionată după mâncare, venise să toarne cafeaua şi Joigneau i-a simţit fusta atingându-i genunchiul. Atunci şi-a repezit braţul în jurul mijlocului ei rotofei pe care-l cunoaşte mai bine decât propriu-i trup şi, cu un gest brutal, a tras-o către el cu ibric cu tot. Dar Melie s-a desprins cât ai clipi:

— Ai înnebunit? Era să-mi opăreşti mâna!

El a râs văzând-o aşa de înfuriată şi şi-a sorbit zeama fără să mai sufle o vorbă.

La unu Joigneau se ridică, îşi pune din nou şapca şi dă fuga ia trenul de 13, 27.

E ceasul cel mai fierbinte al zilei. Ploaia prea scurtă a astâmpărat doar praful. Aerul, răcorit o clipă, a redevenit iute încins. La cimitir, pifanul de granit albastru sclipeşte în soare.

Şi deodată, tocmai când Joigneau ţinându-şi bicicleta cu o mână se opreşte ca să-şi şteargă sudoarea de pe frunte, jarul acela ascuns se aprinde pe neaşteptate şi încinge cât ai clipi trupul voinic al factorului ţintuit la marginea drumului: colo, în depărtare, la capătul potecii care duce la Bois-Laurent o basma roşie a dispărut în crâng. Basmaua aceea e Philiberte, care se duce să adune vreascuri.

— Bun, face Joigneau îndreptându-se către gară.

Serviciul înainte de toate.

XVII

De după cotitură, în josul căii ferate, îl zăreşti, cu pieptul depăşind gardul viu al peronului, pe şeful gării, care se plimbă încolo şi încoace. Poate fi recunoscut de departe după profilul ascuţit şi silueta-i uscăţivă de Don Quijote, dar nu-i decât un bătrân Don Quijote gârbovit şi fără nimic de cuceritor în el.

Îl întreabă pe factor:

— Nimic pentru mine cu poşta din dimineaţa asta?

— Ba da, răspunde cu insolenţă Joigneau în timp ce-şi aranjează bicicleta.

Râde pe sub mustaţa-i lunga, ştiind bine ce aşteaptă şeful de două săptămâni încoace. Plicul acela galben, oficial, cu scrisul prefăcut i se păruse lui suspect când îl scosese din cutia de la gară, atât de suspect încât socotise că trebuie să-l citească înainte de a-l expedia şi i-a oferit, într-adevăr, una din cele mai hazlii surprize din viaţa lui.

Şeful se înfiinţează grăbit.

— Poftim, zice Joigneau scoţând fără grabă din buzunar timbrul belgian.

— Altceva nimic?

Bătrânul, decepţionat, se uită în jos. E o atitudine care, deşi obişnuită la el, nu-l caracterizează, pentru că din cauza nasului lui coroiat, a pleoapelor grele, a barbişonului şi a spinării încovoiate are întotdeauna aerul că priveşte în pământ mai mult decât oricare altul.

— Va să zică, dom şef, face Joigneau zeflemitor, vine pensia?

Bătrânul răspunde dând evaziv din cap. Strecoară timbrul sub panglica chipiului şi se reîntoarce cu paşi mari în vizuina lui.

Joigneau o ia direct către lămpisteric. îl găseşte acolo pe Flamart trăgând din pipă şi asudând în aşteptarea trenului.

— Îţi spun drept că e căldura mare afară, declară Joigneau.

În chip de răspuns, Flamart umple un pahar cu vin.

— Ai fost? Ai vorbit cu ea?

Joigneau îşi şterge ceafa, se aşază şi, zâmbind, cuprinde voluptuos cu mâna dreaptă paharul rece. De când a intrat se gândeşte la mărturisirile doamnei Flamart şi-l priveşte amuzat pe hercule.

— Da, am fost. Am vorbit... Să ştii că, într-un fel, are dreptate... Trebuie chibzuit.

Flamart suflă ca un taur fugărit. Sub tricoul umed pectoralii i se ridică şi se lasă ca pieptul unei femei astmatice. Brusc strânge pumnii şi-şi întinde botul:

— Eu nu zic că n-are dreptate, tâmpitule! Dă-i o porcărie să-ţi pună coarne!

Cei doi bărbaţi schimbă în tăcere o privire lungă. Apoi cad amândoi în hăul unor gânduri foarte precise.

— Banii sunt bani, conchide în cele din urmă factorul.

Alături, în birou, în spatele ghişeului închis, şeful de gară şade pe scaun şi priveşte parchetul printre ghetele-i răşchirate.

Da, peste două luni o să iasă la pensie. Un alt şef o să vină aici, o să facă inventarul şi o să ia totul în primire. Iar el unde o să se ducă?

Sunt treizeci de ani de când poartă uniforma căilor ferate. Treizeci de ani fără o mustrare, treizeci de ani fără o greşeală în scripte. Şi acum, pensia. Nu scapi de asta cum nu scapi de moarte.

În urma lui o carieră care se încheie, o viaţă de şef de gară. Nu-i mare lucru, dar e o viaţă pe care a dorit-o exemplară. În treizeci de ani nu şi-a îngăduit altă bucurie decât aceea de a-şi îndeplini bine sarcina, ferindu-se eroic de toate pornirile rele cărora le cedează majoritatea bărbaţilor. Nici fumat, nici femei. Nici măcar o soţie legitimă. (Când deţii o părticică a puterii, ca s-o exerciţi trebuie să apari insensibil, să nu dai niciun semn de slăbiciune.) Singurele distracţii pe care şi le-a îngăduit au fost de ordin intelectual: colecţia de timbre şi biblioteca. Între două trenuri îşi răsfoia cu plăcere albumul ori unul din cele paisprezece volume legate, lăsate moştenire de naşul lui, amator de teatru: opera completă a lui Scribe. În afară de asta, totul a fost sacrificat idealului de a fi un şef de gară desăvârşit. Iar acum, în ajunul zilei în care va părăsi totul, în care se va înmormânta de viu, satisfacţia datoriei împlinite nu-i oferă nimic în schimbul disperării de care se simte cuprins.

Afară clopoţelul sună nebuneşte. 209 se apropie. Noroc că mai e serviciul, fiindcă altfel…

Şeful îşi pune din nou chipiul şi iese pe peron. Măcar dacă ar fi ceva de făcut, dacă ar exista mărfuri, călători! Dar peronul acestui şef de gară model e mereu gol.

Prin geamul soios al lămpisteriei, Joigneau l-a văzut trecând pe şef. Între gene îi apare şi dispare o sclipire ironică.

Se gândeşte la anunţul pe care l-a trimis în urmă cu două săptămâni bătrânul la *Petit Journal*:

„Domn matur, celibatar, economii, pensie modestă, suflet bun, doreşte să se consacre fericirii unei femei serioase, blânde, capabile de fidelitate şi tandreţe. Scrieţi administraţia ziarului C.V. 349. Urgent”.

XVIII

Joigneau părăseşte gara. De ce nu?… Cu un picior pe

trotuar, aşezat în şa, îşi răsuceşte o ţigară înainte de a începe să pedaleze. Cu gândul a şi ajuns la Bois-Laurent.

Philiberte e o mică măslină neagră din sud. Slabă, nervoasă, guralivă şi nu prea frumoasă, dar electrică asemenea unei capre. Cu espadrile în picioarele goale, cutreieră satul cât e vara de lungă şi nu-şi părăseşte basmaua roşie, înnodată sub bărbie, nici pe căldura cea mai mare.

Se vede că nu e din partea locului. A adus-o la Maupeyrou un băiat din sat pe care capriciile recrutării l-au trimis să-şi facă serviciul militar la Narbonne. Băiatul a închis ochii pe tăcute în urmă cu doi ani de zile şi de atunci ea a rămas pradă mizeriei cu două fetiţe mici. Cu neputinţă să muncească la alţii din cauza fetiţelor. Philiberte locuieşte într-o colibă de lut aflată pe un teren viran al primăriei şi trăieşte din pomeni ori din ce fură, după cum se iveşte ocazia. După-amiaza îşi leagă copilele în leagăn şi se duce să strângă vreascuri.

Joigneau ştie întotdeauna unde s-o găsească când are chef de dânsa. O ia către crâng prin pădure fluierând un cântec vânătoresc. Şi îndată se arată şi ea. Docilă, fără măcar un zâmbet de bun venit, îl urmează până unde e crângul mai des. Factorul îi cere lucruri pe care ea le face fără nicio plăcere ştiind însă că, dacă ar vrea, el ar putea determina primăria s-o alunge din colibă. De altfel, Joigneau îi întinde întotdeauna câţiva gologani, bani, de fapt, repede câştigaţi şi care înseamnă pâinea pe două zile. Şi pe urmă mai e o socoteală: chestia asta n-o să ţină decât o vreme. De cum vor creşte puştoaicele, Philiberte are să le bage la şcoală şi atunci o să poată câştiga cu spălatul, pentru că a ajuns aşa de greu de găsit o femeie la spălat! Şi atunci, în şase luni o să economisească atâta încât să se poată întoarce la Roubagne lângă Narbonne. La Roubagne, unde o mai are pe mătuşa ei infirmă, la Roubagne la care se gândeşte în fiecare seară înainte de a adormi şi unde poţi să juri că oamenii nu sunt ca cei de-aici.

Coborând de pe deal, Joigneau i-a văzut pe toţi trei pe malul apei, ghemuiţi printre sălcii. Sunt cei trei leneşi

ai satului, toţi trei cu pensie de invalizi de război, cărora domnul Arnaldon le spune în discursurile lui „eroii noştri”: Pascalon, Tulle şi Houstin.

Joigneau îşi sprijină bicicleta de un stâlp al podului şi se apropie în linişte de cei trei pescari. Pot ei să se certe mult şi bine de fiecare dată când se întâlnesc, fiindcă o forţă secretă îi adună în acelaşi colţ al pieţei, la aceeaşi masă la cârciumă, sub acelaşi copac pe malul apei.

Pascalon şchioapătă mai ales când trece prin sat. Are pensia cea mai mică şi-i cel mai puţin leneş dintre toţi trei. E gropar şi cizmar. A ştiut să profite de întoarcerea lui la vatră încă din primul an al războiului: chiar în ziua în care i s-a făcut primirea oficială la primărie a obţinut să fie numit paznic comunal al cimitirului şi să i se atribuie ca locuinţă căscioara aflată acolo, la umbra brazilor funebri. Stă singur, dar duşmancele lui, cele trei văduve de război, pretind că noaptea se petrec în căscioară lucruri departe de a fi funebre. Pascalon ţine piept clevetirilor şi râde de ele. Ziua, când e răcoare afară şi ologul are chef de treabă, se aşază la umbra bisericii şi, amintindu-şi de vechea meserie de pe vremea când trebuia să-şi câştige pâinea, pingeleşte încălţări şi peteceşte galoşi ca să facă un ban de băutură. Mic de statură, fără un fir de păr în cap, are o faţă rotundă şi roză în care lucesc doi ochi zglobii. Când nu e la cimitir, nici pe lângă biserică e la cârciumă. Toţi clienţii îi fac cinste cu un pahar. Cum să-i rezişti când îl vezi şchiopătând printre mese, făcând cu ochiul şi adresându-ţi cu vocea-i spartă un: – Să trăieşti, frate! Nimic pentru gâtlej?

Tulle e ciung. Îi lipseşte mâna dreaptă, ceea ce-l împiedică să muncească, dar nu să şi pescuiască cu undiţa. îl hrănesc Franţa şi sora lui, doamna Bosse, nevasta cârciumarului. Locuieşte la cârciumă, se scoală la amiază şi urmăreşte cota bursei. Duminica îşi pune un şorţ şi se face că ajută la servit. Specialitatea lui e să strângă bani pentru pianul mecanic. Important e să adune mai multe monede decât sunt necesare ca să meargă hărăbaia; ce rămâne e pentru tutunul din timpul săptămânii. Cât despre

banii pe care-i capătă de la stat, de ei nu se atinge pentru că-i plasează.

Al treilea, Houstin, a fost gazat. E cel mai invidiat pentru că a rămas cu toate mădularele, dar încasează totuşi bani buni. E blond, înalt, molatec şi murdar. Cu obrazul întotdeauna acoperit de nişte tuleie, îşi ţine pieptul tras înăuntru şi tuşeşte mereu, un tic (spun văduvele de război) care i-a rămas de pe vremea când trebuia să se prezinte în fiecare lună în faţa unei comisii de reformă. Nevasta, rămasă la plecarea lui în sat, a întins-o în timpul războiului luând cu ea toate lucrurile. Gazatul n-a găsit, când s-a întors, decât casa şi pe Garibaldi, câinele lui lăţos, cu părul gălbui şi zbârlit ca şi al stăpânului. E însă un adevărat şi vrednic câine de circ care-i aduce şi ceva câştig: seara, Houstin, îl pune să facă felurite figuri în piaţă.

Din lunca umedă se revarsă un miros de mâl şi de răcoare. Între sălcii apa e limpede şi iute. Valurile-i verzui ondulează smocurile lungi de iarbă şi le piaptănă ca pe nişte şuviţe de păr.

— Dacă peştele…

— Taci, suflă Tulle.

— …ar muşca la fel ca ţânţarii! murmură Pascalon.

Gazatul se află un pic mai departe, rezemat de o salcie. Şi-a ales din instinct singurul loc murdar, acolo unde apa face un cot şi spuma adunată formează o crustă ca de puroi. Se răcoreşte cu picioarele băgate în murdăria aceea şi dormitează. Noroc de Garibaldi care, aşezat pe labele dinapoi, cu o găleţică spânzurându-i din gură, supraveghează pluta.

Joigneau, în picioare, indiferent la norul! de ţânţari care-i zumzăie în urechi, priveşte o clipă cum curge apa.

Pascalon, întors către el, îi zâmbeşte cui toţi dinţii lui stricaţi:

— Nimic pentru gâtlej?

Joigneau ajunge în faţa casei primarului. Printx-o fereastră deschisă de la primul etaj se aud până în stradă notele ezitante ale unei game în ton minor poticnindu-se

pe clapele unei claviaturi ţepene.

Factorul sună la poartă. Gama încetează imediat şi la fereastră apare domnişoara Arnaldon. Cu toate că abia a trecut de treizeci de ani, are înfăţişarea unei fete bătrâne. Îi zâmbeşte factorului de parcă până şi cel mai mic fapt neprevăzut i-ar face plăcere.

— Bună ziua, domnule Joigneau. Cobor.

Domnul Arnaldon a rămas văduv de tânăr. Marie-Jeanne e cea de-a doua fiică a lui, singura care stă cu dânsul.

Cele două surori au fost întotdeauna printre cei cărora li se spune, la Maupeyrou, fericiţii de pe faţa pământului. Şi într-adevăr, ele n-au dus niciodată „lipsă” de nimic.

Din copilărie fetele au avut norocul să fie date la pension la Villegrande, unde au primit una din acele educaţii alese care slujeşte toată viaţa. Revenite la Maupeyrou în primii ani ai adolescenţei, în aşteptarea căsătoriei, au dus o existenţă fără probleme sub supravegherea binevoitoare a mătuşii Noemie, celibatară bătrână, care locuieşte singură şi independentă în cealaltă aripă a vechii case.

Anii s-au scurs unul după altul şi cele două domnişoare erau trecute bine de douăzeci şi cinci de ani când, cea mai mare, Therese, cedând fricii nemărturisite de a îmbătrâni aici nemăritată, fără copii, asemenea mătuşii Noémie, s-a căsătorit cu un bărbat de vârsta tatălui ei, fermier bogat din Bourg-Eloi, rămas văduv cu o fată nemăritată. Şi continuă să ducă acolo o viaţă fericită şi invidiată, muncind de dimineaţa până seara în ferma ei, între un bătrân ursuz şi o fiică vitregă geloasă, care n-o iartă pe intrusă. Şi cum trebuie găsit întotdeauna un motiv de nemulţumire, Thérèse e deznădăjduită că bărbatul ei e prea bătrân pentru a mai spera să poată avea copii.

Înţeleptul exemplu al surorii sale în loc să o determine pe Marie-Jeanne să-şi caute şi ea fericirea în căsătorie, a ţintuit-o, dimpotrivă, în rutina-i egoistă de fată bătrână. Acum conduce menajul tatălui ei şi îmbătrâneşte

împăcată cu soarta. După spusele vecinilor e capricioasă şi nu ştie deloc să reziste propriilor ei fantezii. Astfel, după ce în copilărie a visat tot timpul să studieze muzica, fără însă să poată face o singură încercare în această direcţie, fie măcar pe armoniumul bisericii pentru a nu compromite situaţia politică a tatălui ei, l-a determinat acum pe domnul Arnaldon să-i cumpere un pian care dormea de generaţii sub un dublu înveliş de creton şi de praf în salonul doamnei Massot, instrument venerabil şi aproape afon, dar al cărui registru grav are timbrul plăcut al unui gong chinezesc. Bătrânul acordor de la Villegrande, orb, ca de obicei, şi care are o reputaţie de muzician cu experienţă a reuşit să-i redea câte puţin cea mai mare parte a notelor şi, pentru a-şi completa opera caritabilă, îi dă din două în două săptămâni domnişoarei Arnaldon câte o lecţie de pian. Plecarea la oraş a devenit pentru ea o bucurie bilunară în vederea căreia se pregăteşte dinainte, făcând game şi curăţindu-şi mănuşile cu benzină. Datorită firii ei deosebit de emotive, are de fiecare dată înainte de plecare o noapte de insomnie după care ochii îi sunt mai încercănaţi şi pometii mai roşii decât de obicei. Dar, ce naiba! numai un grăunte de nebunie dă vieţii adevăratul ei gust… Vecânii nu se înşală: cu toate că e serioasă, Marie-Jeanne ţine la plăcerile ei.

Arnaldon nu ocupă decât o încăpere la parter, şi anume, sufrageria. Când nu umblă prin sat ca să strângă mâinile cetăţenilor, şade în sufragerie, la masă, care nu e niciodată goală şi pe care dosarele se învecinează cu farfuriile murdare, cu untiera, cu coşul de pâine. Aşa slab cum e, Arnaldon e cel mai mare mâncău al plasei şi, poate, chiar al judeţului. Nu trec niciodată două ceasuri fără să îmbuce ceva. De zece ori pe zi deschide uşa şi strigă pe scară: – Marie-Jeanne, adu-mi ceva! Marie-Jeanne e obişnuită şi soseşte cu două ochiuri într-un castron de supă, ori cu o farfurie de carne rece sau, pur şi simplu, cu nişte brânză de capră numai bună de mâncat.

Dar asta nu-i decât o gustare. Să-l vezi pe primar la începutul fiecărei mese, în timp ce fiică-sa pune

tacâmurile, îndopându-se, în picioare, ca să-şi potolească ceea ce numeşte el prima foame, cu o farfurie de chifteluţe de porc bine prăjite în untură pe care le scoate din cratiţă cu o lopăţică de lemn şi le pune pe câte o bucată de pâine proaspătă. E o minune că nu suferă de nimic. Nici măcar congestionat în timpul digestiei nu e. După ce goleşte farfuriile, se ridică de la masa, bea o ceaşcă plină de cafea, două pahare de coniac, îşi aprinde pipa, se duce la latrină şi se întoarce la treabă sprinten de parcă n-ar fi înghiţit decât un ou.

Când intră factorul, domnul Arnaldon lasă ziarul şi-şi ridică privirea:

— A, Joigneau… (în ce priveşte tonul direct şi cordial, primarul n-are pereche.) Pregăteşte-te să vii cu mine. Jandarmii au primit un denunţ în legătură cu copiii lui Pâqueux. Sunt acuzaţi că-l ţin sechestrat pe bătrân. Şeful de post m-a anunţat că vrea să facă imediat o descindere la Moulin-Blanc.

— O să fie o distracţie, spune factorul aşezându-se.

Denunţul l-a făcut el. Dar asta nu priveşte pe nimeni.

— Şi dumneata, Joigneau, ce noutăţi ai?

— Mda… mormăie factorul dozându-şi efectul. O să spuneţi că o ţin întruna, domnule primar… Păziţi-vă de pândar: e înţeles cu adversarul dumneavoastră în alegeri.

Domnul Arnaldon ridică din umeri:

— Atâta timp cât nu-mi aduci o dovadă…

Joigneau a luat de pe masă chiseaua cu tutun şi-şi răsuceşte fără grabă o ţigară de caporal fin. După care scoate o hârtie din buzunar şi spune liniştit:

— O dovadă?… Poftim!

Domnul Arnaldon citeşte cu glas scăzut:

„Domnului Cuffin Paznic de câmp Maupeyrou

Domnul de Bielle m-a însărcinat să vă confirm primirea informaţiilor confidenţiale pe care i le-aţi adresat prin scrisoarea dv. din 22 curent şi care i-ar putea fi de folos în cursul campaniei sale electorale. El m-a rugat să vă transmit mulţumiri şi să vă exprim sentimentele lui de devotament.

Secretarul Comitetului naţionalist.

Fabre”.

Joigneau îl supraveghează pe primar cu coada ochiului. Se aşteaptă la laude. Dar Arnaldon e un şef. Pune hârtia pe masă şi spune sever:

— Nu scrisoarea asta trebuia s-o şterpeleşti, Joigneau, ci pe cea din 22.

Joigneau nu se pierde cu firea:

— Răbdare… Am un amic în tabăra cealaltă. Se şi află pe urmele ei.

De data asta domnul Arnaldon aprobă dând din cap.

Factorul îşi apleacă pieptul înainte şi-şi întinde braţele până ce atinge cu degetele marginea mesei.

— Dar mai e ceva, domnule primar. Ar trebui să vă gândiţi un pic şi la mine. Am nevoie de bani.

— Iar?

— Iar? N-am mai luat o para din iunie! Trebuie să înţelegeţi. Vedeţi bine că mă străduiesc din răsputeri şi, nu că mă laud, dar fac tot ce pot pentru alegerea dumneavoastră. Însă asta îmi ia tot timpul. Nu mai găsesc nici măcar un ceas pe zi ca să-mi lucrez grădina. Melie trebuie să cumpere totul, până şi legumele. Viaţa-i scumpă. În curând mi se termină vinul şi am să fiu nevoit să cumpăr jumătate de butoi înainte de culesul viei. Şi cu toate celelalte la fel…

Primarul se uită la el cum vorbeşte şi, cu sprâncenele încruntate şi buza de jos atârnând, trage ritmic din pipă scoţând rotocoale de fum.

Joigneau avansează un ultim pion:

— Dacă aş vrea să câştig mai mult, n-aş avea decât o vorbă de spus ca să fiu înaintat. Am dreptul. Dar atât cât pot să trăiesc aici şi să fiu de folos partidului, am să rămân la Maupeyrou. Numai că am nevoie să fiu ajutat. Trebuie să înţelegeţi asta, domnule primar.

Fără să-i răspundă, domnul Arnaldon îşi scoate portmoneul din buzunar şi dezdoa’ o bancnotă, punând-o pe muşamaua de masă.

Lui Joigneau îi trebuie câteva secunde ca să poată

întinde mâna şi să articuleze un mulţumesc. E stupid, dar oricât de stăpân este pe el în orice împrejurare, de fiecare dată când vede bani, îi năvăleşte sângele în beregată, se înăbuşă şi, preţ de o clipă, rămâne ca trăsnit.

XX

— Doamnă Sicagne, strigă Joigneau, aveţi veşti de la ucenicul de popă!

Augustin Sicagne e elev la seminarul diocezei.

Doamna Sicagne îşi muşcă buzele şi ia scrisoarea cu o privire scandalizată.

Factorul se grăbeşte s-o dreagă:

— Are scris frumos preoţelul, nu zic ba!

— Sigur, rostesc într-un glas doamna Gueudet şi doamna Touché.

În fiecare zi lăsată de la Dumnezeu, dimineaţa şi seara, doamnele Gueudet şi Touché vin la doamna Sicagne ca să lucreze. E treimea văduvelor de război Toate au aproape aceeaşi vârstă şi toate trei au câte un băiat mare, pupil al naţiunii. Le unesc şi alte legături: rochiile lor negre, smerenia, bârfa, pica pe soţiile mai înstărite, ura faţă de învârtiţi, adică faţă de bărbaţii care au scăpat de război, revendicările lor de pensionare şi castitatea orgolioasă care le minează încet creierul după ce le-a dereglat organismul.

Nouă sau zece ore pe zi trudesc la cusutul sacilor, făcuţi dintr-o pânză aspră şi din care manufactura de la Villegrande scoate un profit exagerat. Muncă ingrată care le răneşte degetele şi le irită bronhiile în schimbul unui salariu de mizerie, dar muncă *la domiciliu*, atât de căutată încât a fost nevoie de protecţia primarului pentru a o obţine şi pentru care tremură în fiecare săptămână de teamă să nu se trezească fără ea.

Doamna Touché e o persoană greoaie ai cărei obraji seamănă cu nişte fleici crude. Are diplomă de absolvire a studiilor secundare, se exprimă distins, dă sfaturi cu privire la igienă şi se laudă că posedă cunoştinţe medicale. Fiul ei, pe care l-a plasat la un droghist din Villegrande o aprovizionează cu ceaiuri şi unguente. De cum se

semnalează un bolnav în sat, doamna Touché zboară la căpătâiul lui, mai ales, spun gurile rele, dacă e bărbat. Dezbracă, palpează, fricţionează, explorează, pune cataplasme pe pântece, ventuze pe şale, lipitori în scobitura coapsei şi nu se dă înapoi să sondeze o vezică leneşă. Devotamentul ei durează adesea mai mult decât bolnavul: asistă de bunăvoie la agonii şi se oferă întotdeauna să vegheze morţii. Copleşeşte cu sfaturi precise pe tinerii căsătoriţi, supraveghează cu indiscreţie perechile prolifice sau sterile şi le oferă, după caz, anumite cataloage pe care şi le comandă luând precauţiuni de discreţie, fără să bănuiască vreodată că Joigneau le răsfoieşte înaintea ei.

Doamna Gueudet, zisă Léontine, e cea mai tânără dintre cele trei. Pare să nu uite niciodată că a fost blondă şi drăguţă, pentru că îşi fereşte şi acum tenul de soare. Ochii ei aplecaţi sunt aureolaţi de un cerc vioriu. Viaţa i se învârte în jurul băiatului, un copil pretenţios, cu sănătatea şubredă pentru care a solicitat o bursă la şcoala profesională din Villegrande. Când vine în vacanţă se fâţâie prin sat în hainele de sărbătoare, iar mamă-sa lasă la o parte orice treabă ca să profite cât mai din plin de prezenţa lui. Nu-l lasă să se ducă la cârciumă împreună cu ceilalţi şi-l însoţeşte până şi când se duce la frizer. La Crăciun băiatul s-a îmbolnăvit rău de bronşită şi doamna Touché a vrut să-l îngrijească, însă Léontine n-a lăsat-o pe prietena ei să intre nici măcar un moment în camera lui. Doamna Touché s-a răzbunat crunt răspândind tot felul de orori despre sentimentele materne ale doamnei Gueudet, iar aceasta nu ascunde nimănui că doamna Touché a vrut să atenteze la neprihănirea fiului ei.

Cheia de boltă a grupului e doamna Sicagne. Datorită numelui ei[2], agravat de un gât lung, a fost poreclită *barza*. Îşi ţine drept capul trist, încununat cu nobleţe de cozi negre. Tot satul ştie că transpiraţia ei are un miros puternic. De când fiu-său Augustin a intrat la seminar,

2 Cu pronunţie foarte apropiată de cea a cuvântului cigogne = barză.

tristeţea acestei sfinte Monica[3] a devenit şi mai solemnă. Buzele-i subţiri au în expresia lor ceva agresiv care pare a spune: – N-am mai zâmbit niciodată de când sunt văduvă. Ochii de culoare foarte deschisă pe tenu-i de brunetă sunt asemenea unei ape limpezi, dar nestatornice, o apă care dormitează doar la suprafaţă şi felul ei de a arunca priviri scurte şi repezi face să nu existe în localitate un singur bărbat, inclusiv părintele, care să nu se fi întrebat măcar o dată dacă nu cumva doamna Sicagne e îndrăgostită în taină de el. Ceea ce e mai nostim e că şi ea îi acuză pe ocolite pe toţi bărbaţii că râvnesc la dânsa şi e de ajuns un salut mai amabil ca să lase să se înţeleagă că a fost din nou ţinta unor propuneri libidinoase.

Cu toate că în curticica doamnei Sicagne îşi are cuib pestilenţială reacţiune, Joigneau, când i se iveşte prilejul să se aventureze pe-acolo îşi ţine ghearele ascunse şi se opreşte, dacă poate, la un pic de sporovăială de pe urma căreia rareori se întâmplă să nu se aleagă cu vreo bârfă de tot hazul.

— În zilele de sărbătoare, şuşoteşte doamna Touché, se pare că aduce de la Villegrande şi alte pramatii ca ea…

— …ca să-şi facă mai bine de cap! încheie doamna Gueudet.

Conversaţia se duce, potrivit obiceiului, pe socoteala aproapelui. Numai că factorul nu-şi dă imediat seama pe spinarea cui anume.

Doamna Touché se întoarce spre el:

— Dacă ar vrea, domnul Joigneau ne-ar putea spune multe despre ea!

— Despre cine?

— Despre nevasta lui Flamart.

Un rictus feroce deformează buzele doamnei Sicagne. Fără să-şi ridice ochii de pe scrisoarea pioasă pe care o citeşte, spune răspicat:

— Femeile de soiul ăsta ar trebui biciuite în faţa bisericii, cum se făcea pe vremea regilor.

— O asemenea sarcină mi-aş lua cu dragă inimă,

3 Mama sfîntului Augustin.

răspunde Joigneau.

Trei perechi de ochi îl fulgeră scurt ca o salvă de puşcă. Dar tropotul sinistru al celor trei sau patru cai care trec pe drum le distrage atenţia.

— Au venit jandarmii, spune factorul cu aerul unuia care ştie despre ce-i vorba. Şi strângându-şi geanta se grăbeşte să plece.

XXI

Priponiţi în faţa primăriei, caii jandarmilor moţăie la umbra castanilor, moleşiţi de căldură.

Vestea s-a aflat cât ai zice peşte de la un capăt ia altul al satului: „I-a arestat pe copiii lui Pâqueux”.

Ceea ce se petrece între zidurile de la Moulin-Blanc e de multă vreme un mister. Nici chiar Joigneau n-a putut trece dincolo de poarta fermei: familia Pâqueux are doi câini cunoscuţi ca fiind răi.

Gospodăria e a bătrânului Pâqueux. 11 ştie toată lumea din sat. În timpul războiului moşneagul i-a pierdut pe cei doi băieţi mai mari, căzuţi pe câmpul de onoare. Pe urmă şi-a pierdut şi nevasta. I-au rămas un băiat de douăzeci şi şapte sau douăzeci şi opt de ani poreclit *tonchinezul* şi o fată ceva mai mică. Amândoi sunt văzuţi de departe lucrând adesea la câmp. Şi adesea mai e văzut, alături de ei, un copil de vreo patru sau cinci ani, venit pe lume fără martori, într-o seară de iarnă şi declarat de *tonchinez* ca născut din tată necunoscut. Cât despre bătrân, sunt ani de zile de când nu l-a mai văzut nimeni. La drept vorbind, până în seara asta nici nu se gândea nimeni la dânsul. Dar prezenţa jandarmilor dezlănţuie imaginaţiile. Nimeni nu se îndoieşte în clipa asta că bătrânul a fost suprimat. Dar ce au făcut cu cadavrul? L-au îngropat în vreun colţ de ogor ori l-au ars în cuptorul cel vechi?

Cortegiul e impunător.

În frunte şeful de post şi cei doi oameni ai lui. Pe urmă primarul şi domnul Ennberg, însoţiţi de pândar şi de factor. La o distanţă potrivită locuitorii satului, fără deosebire de partid: Houstin, Tulle şi Pascalon, Bosse şi

Querolle, fraţii Merlavigne şi Ferdinand.

Pouillaude rotarul şi toţi copiii de şcoală. La urmă, ca la înmormântări, vin femeile. În sfârşit, de ajuns de departe, în extrema ariergărzii, cu aerul de a se plimba întâmplător pe acolo, domnişoara Verne, sora preotului, flancată de domnişoara Massot şi de Celestine.

De cum jandarmii au ieşit din drumul mare şi au apucat-o pe cel care duce la fermă, cei doi clini ai familiei Pâqueux, legaţi în curte, se reped din cuşca lor şi, arătându-şi colţii şi zornăindu-şi lanţurile, fac un vacarm infernal. Printre ochiurile gardului se vede uşa grea a fermei deschizându-se şi închizându-se imediat.

Cortegiul se opreşte. Şeful de post, fără emoţie aparentă, înaintează singur până la gard şi strigă:

— Sunteţi acasă, Pâqueux?

Dulăii fac spume şi latră de rup pământul. Houstin trebuie să se cramponeze de zgarda lui Garibaldi, care-i gata să sară în ajutorul autorităţilor.

Trece un moment.

În prag apare un băiat uscăţiv, cu ochi oblici şi fruntea galbenă şi îngustă. Lumea şuşoteşte: – *Tonchinezul*...

Închide uşa după el, se uită la şeful de post şi, fără să înainteze un pas, zice:

— Ce vreţi?

— Potoleşte-ţi câinii şi deschide poarta.

Vocea e energică şi în ea vibrează o ameninţare care îi impresionează pe toţi. *Tonchinezul* îşi frământă o clipă mustaţa după care îi dă ascultare fără să se grăbească.

După jandarmi, grupul primarului pătrunde cu curaj în curte. Restul curioşilor rămân la gard.

— Tatăl dumitale mai locuieşte aici?

Omul ezită, dar se hotărăşte şi îl înfruntă:

— Asta nu priveşte pe nimeni.

— Ba mă priveşte. Am de vorbit cu el.

— Spuneţi ce aveţi de spus. Am să-i comunic.

— Am a-i vorbi lui, în persoană, declară hotărât şeful de post făcând un pas către casă.

Tonchinezul rămâne proţăpit în faţa uşii închise şi spune fără să-şi mute privirea:

— Să nu creadă cineva că se intră aşa la noi! Nu!

Şeful de post a pus mâna pe tocul revolverului. Un murmur de dezaprobare străbate mulţimea: fraţii Pâqueux nu sunt deloc iubiţi, dar jandarmii sunt şi mai detestaţi.

Jandarmul scoate din tocul pistolului o hârtie pe care o desface sub ochii fermierului:

— Bagă de seamă, Pâqueux, fiindcă s-ar putea să ai neplăceri. Sunteţi acuzaţi că ţineţi sechestrat un bătrân fără apărare. Ne aflăm aici în interes de serviciu, ca să clarificăm chestia asta. Dă-mi voie să intru. Dacă nu…

Cei doi jandarmi fac o mişcare de parcă ar fi gata să-l înhaţe şi să-i pună cătuşe. El îşi ridică ochii de sălbăticiune hăituită, se uită pe rând la jandarmi, la primar şi la toţi cei care au intrat în curtea lui. Furios, ridică din umeri şi spune cu dispreţ de parcă ar scuipa:

— Mă doare-n cot! Intraţi, dacă asta vreţi! După care, bătând cu pumnul în uşă, strigă cu asprime: – Deschide!

Se aude alunecând zăvorul şi uşa se deschide.

O încăpere de fermă deosebit de întunecoasă şi afumată.

Fata lui Pâqueux s-a retras în fundul încăperii unde se află un crucifix împodobit cu merişor uscat deasupra. E slabă şi deşelată. Plodul, într-o cămaşă scurtă, cu capul băgat sub şorţul maică-sii, nu-şi arată decât dosul roşu. Ca pentru a-şi apăra sora, *tonchinezul* vine lângă dânsa.

— Bun, face şeful de post după un moment de tăcere. Şi tatăl unde e?

— La dânsul, răspunde băiatul.

— Adică unde?

— În odaia lui.

— Unde-i asta?

Băiatul şi fata ridică împreună mâna arătând către o uşă joasă, la capul patului.

— Arată-mi pe unde se merge, spune jandarmul.

Băiatul se întoarce către soră-sa, pe urmă se duce până la uşă şi o deschide. Uşa dă într-o spălătorie umedă şi

întunecată; în fund e o altă uşă pe care băiatul o descuie din proprie iniţiativă.

Şeful de post se apleacă şi intră într-o cămăruţă de patru metri pătraţi de unde se răspândeşte o duhoare fetidă.

Pe un culcuş e aşezat un bătrân îmbrăcat într-o bluză nouă care pare că-i ţine pieptul drept. Mâinile noduroase îi sunt încleştate fiecare pe câte un genunchi. Clipeşte din ochii înroşiţi şi lipsiţi de expresie uitându-se la cei care intră.

Cămăruţa are tavanul înclinat, astfel că nu poţi sta drept decât la intrare. N-are tavan. Printre ţiglele înclinate, între două grinzi a fost amenajat un ochi de lumină care însă nu se poate deschide. Pământ pe jos. Pe un taburet, un castron curat, iar în faţa patului un vas de toaletă fără capac şi gol, dar din care se ridică un miros de amoniac.

— Bună ziua, moş Pâqueux, spune şeful de post.

Bătrânul, năucit, ridică fruntea către jandarm, dar nu răspunde.

— Ce faci aici, în chichineaţa asta? De ce nu stai în sala mare cu copiii dumitale?

— Îi place mai mult aici, strigă cu brutalitate fata.

Toţi, inclusiv bătrânul îşi întorc privirile către ea. Fata se uită cruciş şi infirmitatea asta dă impresia că e şi mai insolentă.

— Cu bătrânul vorbesc. Lasă-l să răspundă… De ce stai aici, moşule, pe vremea asta aşa de frumoasă? E o duhoare în locul ăsta… Nu ţi-ar plăcea mai mult afară?

Bătrânul se uită la fată, pe urmă la băiat şi, în sfârşit, la jandarm. Dar nu scoate o vorbă.

— Hai, zice şeful de post, scoală-te. Am venit să te scoatem la aer. Mi se pare că nu pentru că îţi place dumitale să stai aici.

— Ba tocmai de aia! zice fata. Asta-i plăcerea lui, să stea aici!

Şeful de post face un gest ca să-l apuce pe moş Pâqueux de braţe, dar bătrânul se smuceşte cu o bruscheţe

neaşteptată.

— Nu!

Fata râneşte.

— Nu vrei să te ajutăm? Bine. Atunci scoală-te singur. Vino în sală să stăm de vorbă noi doi.

— Nu!

— De ce?

Tăcere.

— Ţi-e frică de copiii dumitale?

— Nu mi-e frică de nimeni! mormăie bătrânul.

— Atunci de ce te laşi închis aici?

— Nu-i închis! protestează fata.

— Ba da. Cele două uşi sunt închise cu cheia şi la amândouă cheia e pe partea dinafară. Asta înseamnă că e închis.

— Dacă lui îi place aşa, chelălăie fata. Lăsaţi-ne în pace!

— Lăsaţi-ne în pace! repetă şi bătrânul pe acelaşi ton ascuţit.

— Haida de spune şeful de post, se vede cât de colo că copiii dumitale te ţin închis aici ca să fie ei stăpânii şi să profite de avere în locul dumitale!

— Minciuni! spune fata printre dinţi.

Bătrânul se uită la ea şi mormăie:

— Minciuni…

— E un om bătrân, explică *tonchinezul* cu un aer arţăgos şi viclean. Nu mai are putere. Nu-l mai ajută capul. Vrea să stea aici pentru că vrea să fie liniştit… Dar de mâncat pe săturate, mănâncă pe săturate. Şi de avut are tot ce-i trebuie! Aşa-i, tată?

— Da.

Intervine şi fata:

— Colţunii groşi care-i are în picioare eu i-am împletit pentru că-i este totdeauna frig. E drept?

— Da.

Fata face un pas înainte:

— Arată-le tutunul tău jandarmilor!

Docil, bătrânul caută sub mindir şi scoate o pipă

înnegrită şi un cornet, făcut din hârtie de ziar, cu tutun.

Tonchinezul e triumfător:

— Nu-i refuzăm nimic. Îi facem toate poftele… E drept, tată?

— Da.

Şeful de post a rămas perplex. Mormăie:

— Da, dar totuşi nu-i în regulă!

Se apleacă şi, punând mâna pe umărul bătrânului, spune:

— Uite, moş Pâqueux, te întreb pentru ultima dată: spune-mi adevărul. Nu-ţi vrea nimeni răul. De ce stai aici? Pentru că aşa îţi place? Ori pentru că eşti sechestrat?

Bătrânul îşi desprinde umărul din strânsoare fără să spună nimic.

Fata izbucneşte:

— Pe cine priveşte chestia asta? E stăpân la el acasă, ori ce naiba?

— Tacă-ţi gura! zice frate-său.

Moş Pâqueux îi aruncă fetei o privire mânioasă, dar repetă ca un ecou:

— Sunt eu stăpân aici, ori ce naiba?

Tăcere.

Şeful de post îşi îndreaptă spinarea, clatină din cap, îşi consultă din priviri oamenii, pe primar, pe pândar, pe factor şi, în cele din urmă, se retrage spre uşă:

— La urma urmei, ce-mi pasă mie? Eu am venit să te scot de aici, dar dacă dumitale îţi place să-ţi sfârşeşti zilele în gaura asta împuţită, n-ai decât! Cum vrei!

În curte, o ceată de curioşi mai îndrăzneţi s-au masat în faţa uşii deschise, la soare.

Când îi vede, fata se înfurie şi mai tare:

— Nu vă e ruşine să asmuţiţi aşa lumea după noi! Ridică un picior şi-şi scoate sabotul ca şi cum ar vrea să-l pocnească cu el pe şeful de post. Dar frate-său îi dă una peste încheietură şi ea scapă sabotul cu un strigăt de furie.

Lumea adunată începe să râdă. Drama se transformă în farsă.

— Hai, mârâie şeful de post, nu-i adunare! Circulaţi!

Se întoarce către domnul Arnaldon şi declară cu glas foarte ridicat:

— Aţi văzut care-i situaţia, domnule primar. Eu n-am nimic de adăugat. Am să-mi fac raportul.

Urmat de cei doi jandarmi, iese demn din curte şi trece printre cei aflaţi acolo fără să aibă aerul că ar auzi în spatele lui glumele ostile şi fluierăturile.

— Murdară meserie… murmură Joigneau repezindu-i lui Cuffin o lovitură năvalnică de cot între coaste. – îţi spun drept, căpitane, că aş prefera să fiu un ticălos de paznic ca tine care nu trebuie să dea în nimeni!

XXII

Deşirat, încovoiat, îmbrăcat ca o sperietoare, bătrânul răsare din tenebrele grădinii lui oferind un spectacol ciudat la marginea drumului însorit. Domnul des Navières este, fără îndoială, singurul locuitor din Maupeyrou care habar n-are nici de Pâqueux, nici de jandarmi. Astăzi are altceva de făcut.

De cum îl zăreşte în depărtare pe factor, începe să-şi agite, ca un copil mic, mâna lipsită de putere.

— Bună ziua, Paul. Iartă-mă… (Domnul des Navières îi tutuieşte pe toţi locuitorii satului şi nu-i ştie decât după numele mic.) Vreau să-ţi încredinţez o scrisoare… Da… De cum te întorci… O scrisoare ca să-i pui timbru…

— Se face, spune Joigneau.

Bătrânul, liniştit de făgăduiala factorului, dispare din nou în umbra verde.

Locuieşte în cea mai veche casă din sat. Aflat în susul drumului, pe porţiunea mlăştinoasă căreia i se spune insula, pavilionul, ruinat ca şi stăpânul lui şi năpădit de iederă în mijlocul pădurii aceleia virgine, seamănă cu o capelă funebră dintr-un cimitir părăsit.

Scrisoarea de care e vorba e adresată domnului Conservator al Muzeului Carnavalet din Paris:

„… în cursul unei existenţe pline de vicisitudini, scrie domnul des Navierès, o întâmplare prielnică mi-a permis să constitui un frumos ansamblu de obiecte vechi. Doresc ca aceste relicve ale trecutului să nu se împrăştie, după

dispariţia mea, în cele patru vânturi. Mă refer, domnule Conservator, la vânturile licitaţiilor publice…”

Frumosul ansamblu e alcătuit din câţiva metri de dantelă, o biblie roasă de şoareci, o vestă înflorată Louis-Philippe, două monezi romane găsite în regiune şi un breviar legat în piele de viţel, despre care domnul des Navières, în urma unor cercetări fără cap şi fără coadă, presupune că ar fi aparţinut unui canonic din Soissonnais.

De când s-a pensionat din postul de contabil la o societate de credit, o parte din viaţa lui se învârte în jurul acestor relicve, îşi ţine colecţia într-un dulap din lemn de păr african în interiorul căruia a lipit o însemnare redactată pentru secolele viitoare:

„Acest dulap de stil ales şi garantat de epocă a fost executat la o dată pe care n-am putut-o stabili, în atelierele lui Guillaumat, meşter tâmplar la Maupeyrou, la comanda fratelui bunicului meu, Stanislas-Louis des Navières, decedat în anul 1872. Unchiul meu având, în calitate de funcţionar la Ministerul Artelor, onoarea să facă unele mici servicii domnului Garnier, arhitectul Operei din Paris, poate că nu este hazardat să presupunem că cel puţin schiţa acestei mobile i-a fost sugerată de ilustrul său prieten”.

Domnul des Navières e şi mai greu de datat decât dulapul. Corpul lui mare şi flasc n-are vârstă. Are nişte ochi blânzi, cenuşii şi miraţi, sprâncenele arcuite, un nas adipos şi barba albă. Poartă şi iarna şi vara o cămaşă de flanelă cenuşie şi peste ea o jachetă lungă, roasă până la urzeală, plină de pete şi de mătreaţă. E singur pe lume. Lipsit de venituri de la război încoace, trăieşte, ros de mici datorii, în fundul acestui cavou de familie în tovărăşia unei pisici bătrâne, oarbe şi tăcute care, ghemuită pe o bucată de postav, nu se mişcă decât pentru a depune la întâmplare, o dată la două zile, câte o murdărie într-unul din colţurile „bibliotecii”. Cu toate că nu se află nicio carte acolo, acesta e numele pe care domnul des Navières l-a dat încăperii de la parter unde îşi aşteaptă cu răbdare sfârşitul, în mijlocul unei dezordini pline de praf peste care

strălucirea zilei filtrată de frunziş şi de geamurile verzui răspândeşte o lumini de acvariu.

E obişnuit cu singurătatea şi nu are decât o noţiune vagă despre senilitatea lui. Pentru a lupta un pic împotriva anchilozării vorbeşte singur neîncetat, cu o voce graseiată care, de altminteri, după un timp, în loc să-l ţină treaz îl adoarme. Cu toate că se hrăneşte prost, puterile îi slăbesc cu o încetineală descurajantă. Îşi duce zilele, ca şi pisica lui, cu un pic de pâine muiată în lapte. Dinţii i-au fost întotdeauna în stare proastă. Înainte de război şi-a pus o dantură falsă, dar aceasta s-a deteriorat şi a început să-l doară. Prea sărac pentru a şi-o repara, domnul des Navières a încetat s-o mai folosească.

— Hait, îşi spune Joigneau, era să uit ruina.

O cărăruie făcută de paşi şerpuieşte printre urzici până la pavilionul domnului des Navières. Uşa e închisă. Pe prag, o cutie de lapte cu câţiva bănuţi în capacul scobit pare o ofrandă părăsită acolo pentru totdeauna în cinstea vreunui zeu al pădurilor.

Domnul des Navières nu e vizitat de nimeni. Când aude ciocănindu-se la uşă simte de fiecare dată o lovitură în inimă. Se ridică iute, aruncă în jurul lui o privire neliniştită, îşi verifică prohabul pantalonilor şi se duce să deschidă, târându-şi papucii pe dalele vestibulului.

— Iată-te, Paul… Intră, prietene… îţi încredinţez plicul ăsta. Să nu-l pierzi. Conţine inventarul descriptiv în dublu exemplar. *Legatul răposatului domn des Navières, membru al Societăţii arheologice din Villegrande*. Dacă ai să ai prilejul să te duci mai târziu la Paris… Fac aluzie la… Dar n-are importanţă… Uite scrisoarea. Pune-o în geantă. Şi uite banii pe care i-am pregătit pentru timbru…

Limba lui groasă se bălăceşte în salivă cu un zgomot de jgheab. Pe marginea buzei inferioare are întotdeauna o mică picătură siropoasă care pare mereu gata să se prelingă, dar pe care bătrânul o opreşte exact la momentul oportun cu precizia unui prestidigitator.

— Bun, spune Joigneau, cântărind în mână plicul. Numai că-i cam greu, aşa că o să trebuiască două timbre.

— Două timbre? Bătrânul fixează scrisoarea cu o privire stinsă. Două timbre pentru o singură scrisoare, Paul? Eşti sigur?

Caută bani în buzunar. Scoate trei monede din buzunarul pantalonilor, alta din pulpanele hainei. Pe urmă caută într-o cupă aflată pe cămin, într-un sertar de la comodă, în buzunarul unei veste atârnate pe uşa de la dulap. Zadarnic. Are într-un portofel vechi, ascuns sub postavul pe care stă pisica, o bancnotă neatinsă, dar asta reprezintă hrana pe luna viitoare, aşa că pentru nimic în lume nu trebuie scoasă acum.

— Un moment, prietene, mă întorc imediat.

Şi-a adus deodată aminte de monedele pe care le-a pus în capacul cutiei de lapte. Fata Maurigxittei îi lasă în fiecare seară în faţa uşii un litru de lapte de capră pe care el îl plăteşte dinainte. Atâta pagubă: mâine pisica şi el au să se mulţumească doar cu jumătate de litru.

Joigneau a luat banii şi se îndreaptă către uşă. Bătrânul s-a aşezat cu un aer meditativ:

— Vezi tu, Paul, banii, banii, mereu banii… Dacă mi-aş vinde colecţiile… Dar eu dispreţuiesc banii. Sunt un lucru care n-ar trebui să existe. Eu ştiu ce înseamnă. Am fost casier treizeci de ani. Am manipulat teancuri, grămezi! Am văzut lucrurile de aproape… Am văzut oameni venind la ghişeu cu nişte ochi!… Banii, mereu banii… Ei sunt cauza tuturor lucrurilor. Vezi tu, alţii au înţeles bine chestia asta… Mă refer la ce se petrece în Rusia… Ai citit ziarele, Paul?

Bătrânul nu ştie nimic despre ceea ce se petrece în lume, dar pentru că prăbuşirea acţiunilor ruseşti l-a ruinat are un vag interes pentru ştirile care vin din Rusia.

— Acolo s-a terminat cu banii. Nu mai există bani. Toată lumea munceşte şi nimeni nu e plătit cu bani…

— O fi, rânjeşte Joigneau, dar mie asta nu mi s-ar potrivi.

— De ce? Acolo, prietene, statul îţi dă de mâncare. Statul îţi dă casă, te îmbracă. Statul îţi creşte copiii. Statul te îngrijeşte dacă eşti bolnav. Statul te ţine la bătrâneţe.

Nu mai există bani. Şi nu mai e nevoie de ei. Curios, nu?… Nu mai există datorii, nu mai ai încurcături, nu mai trebuie bani de lapte, nu mai există ipoteci, nu mai sunt certuri! Ai tot ce-ţi trebuie fără să cumperi nimic!… E greu de înţeles… Dar, în fapt, de ce nu? Dacă totul e organizat aşa? De ce nu?

— Despre mine, eu prefer cum e la noi, spune Joigneau trecând în vestibul.

Bătrânul îl conduce automat pe factor târşâindu-şi picioarele, E complet cufundat în gândurile lui. Mormăie cu privirea pierdută:

— Nu… nu… La noi nu-i aşa de bine cum spui tu, Paul… Banii nu sunt un lucru bun, Paul… Sunt ceva care n-ar trebui să existe… Şi-atunci, prietene? De ce să nu se schimbe ceea ce este acum dacă nu-i bine aşa?…

În picioare, în pragul uşii deschise, clipeşte apărându-şi de lumină, cu mina, fruntea aplecată. Priveşte fix cutia de lapte de la picioarele lui fără să se mai ocupe de factorul care se îndepărtează. Un zâmbet năuc îi strâmbă buzele vinete:

— Numai că, ce-i drept, e greu de înţeles. Să spunem că, în cazul meu, eu sunt bătrân, obosit. Am nevoie de îngrijire. Am nevoie să mi se aducă lapte. Şi mi-l aduce statul. Bun… Dar cine-i statul? Funcţionarii? Cine? Perceptorul? Primarul? Ei au atâtea de făcut… Şi dacă uită de laptele meu? Şi dacă eu rămân aici, fără lapte, atunci?…

XXIII

Când ceasul de la primărie bate şase, Mélie îşi strânge carnetele, iese să închidă obloanele şi trage zăvorul la uşa de la intrare.

Joigneau nu se întoarce niciodată înainte de cină, şi numai după ce-şi face ceasul de politică la Bosse.

Mélie aruncă o privire ca să vadă ce e cu supa şi se urcă în pod. Ce treabă are acolo? Nici ea nu ştie prea bine! Să vadă dacă s-au uscat rufele… E ceasul la care ucenicul se întoarce de la lucru şi vine să se spele un pic înainte de a ieşi la flecăreală în piaţă.

Mélie aşteaptă. În pod miroase a rufe ude, a tablă

încălzită, a floare de tei şi a şoarece.

Când aude uşa de jos trântindu-se, strigă:

— Tu eşti, Joseph? Vrei să-mi aduci un scaun?

Îl aşteaptă la marginea deschizăturii. O adiere de vânt îi umflă rochia uşoară. În tindă ucenicul ridică capul şi roşeşte brusc.

Mélie vrea să întindă mai bine frânghia de rufe, dar scaunul se clatină pe pardoseala inegală.

— Staţi, zice Joseph cu glas răguşit. Vin să vă ţin.

Mélie roşeşte sau crede că roşeşte şi ea.

— Urcă-te tu… Mă tem să nu cad.

Joseph urcă.

— Trage de frânghie şi fă alt nod.

Ca să ajungă la cui, băiatul întinde mâinile şi-şi arcuieşte spinarea. Şoldurile-i înguste şi tari sunt aproape lipite de faţa ei. Ar putea să le atingă cu obrazul, cu genele-i care clipesc. Un miros sănătos se desprinde din corpul acesta tânăr după muncă. Docul albastru, pătat de păcură, îi mulează coapsele, proeminenţa rotundă a genunchiului. Mélie îşi pleacă ochii. Băiatul e cu picioarele goale în papuci de pânză cafenii şi îi vede de aproape vinele zbătându-se sub pielea fragedă.

Joseph sare de pe scaun:

— Gata!

— Mulţumesc!

Mélie se îndepărtează regretând că totul s-a terminat atât de repede.

Înainte de a pleca, pipăie rufele şi ia de pe frânghie ciorapii care sau şi uscat. Râde în silă:

— Pe căldura asta sunt gata repede!

Băiatul, de cealaltă parte a frânghiei, se uită la ea bălăbănindu-şi braţele. Buzele lui groase, de copil, întredeschise lasă să i se vadă dinţii. Încă nu-i creşte barba, dar în lumina care intră prin gemuleţul din acoperiş i se văd obrajii acoperiţi de o umbră pufoasă. Deasupra gurii îi strălucesc câteva broboane de sudoare. Strecurându-şi o mână prin deschizătura cămăşii se scarpină la subsuoară ca o maimuţă, fără să spună nimic.

Melie trece prin faţa lui cu rufele sub braţ. El o urmăreşte cu privirea cum coboară scara, fredonând.

Abia după aceea se duce în cotlonul lui. În drum un mic chilot de femeie atârnat pe frânghie îi atinge obrazul fără însă ca el să-l bage în seamă.

XXIV

Ziua se sfârşeşte.

În piaţă, umbra uşoară a copacilor alterne în praf pete rotunde şi palide.

După cină, Garibaldi, câinele gazatului, oferă o reprezentaţie în faţa terasei lui Bosse spre bucuria ştrengarilor şi a unor curioşi, mereu aceiaşi şi niciodată plictisiţi.

Aerul, pe care căldura zilei îl amorţise, începe din nou să se mişte mângâind plăcut frunţile asudate.

Houstin îşi dă o palmă peste frunte: – Garibaldi! Dacă am înfuleca în seara asta o salată pe cinste? Câinele pufneşte, ocheşte un smoc de iarbă, îl smulge din ţărână şi-l aduce la picioarele stăpânului. Houstin comandă: – Oţet!

— Imediat câinele ridică un picior deasupra smocului.

— Ulei! Garibaldi schimbă piciorul şi reîncepe. Râsete. Apoi Houstin se apucă de păr: – Vai de mine! Ai uitat piperul şi sarea! Câinele se întoarce, scormoneşte frenetic pământul cu labele de dinapoi şi îngroapă smocul de iarbă în praf. Lumea aplaudă, iar unii dintre adulţi aruncă câteva monede pe care Garibaldi le adună şi vine apoi să le bage în buzunarul gazatului.

Joigneau şi Melie stau în faţa poştei la aer pe o bancă, împreună cu Joseph, ucenicul. E ceasul la care cei ce-au întârziat vin să-şi pună scrisorile la cutie şi când, adesea, în jurul factorului se înfiripa o mică trăncăneală comunală.

Un grup de băieţi între optsprezece şi douăzeci de ani ies de la Bosse. Înainte de a intra în casă se opresc să-l privească pe Francis, băiatul domnului Ferdinand, cel cu „foarfecele trist”, un roşcat mic de statură cu ochi şireţi

care, îmbrăcat numai în nişte chiloţi de pânză, se antrenează în fiecare seară la fugă în jurul pieţei doar pentru a da curs dorinţei lui disperate de a acţiona.

— Bună, băieţi, zice Joigneau, preocupat să şi-i atragă pe cei care le vor urma celor de azi.

Se află acolo băiatul cel mare al lui Joux, fermierul de la Basses-Fosses, un vlăjgan cu privirea aspră, care s-a dovedit un bun lucrător. Are totdeauna un chiştoc între buze şi mâinile în buzunare, după obiceiul parizian. E de faţă şi Nicolas Pouillaude, băiatul rotarului.

Joigneau rânjeşte vesel:

— Nu mai sunt fuste în sat de se adună băieţii la cârciumă, ca bătrânii?

Băiatul cel mare al lui Joux răspunde fără să se jeneze:

— Nu se simt toţi aşa de atraşi de ele ca bărbaţii însuraţi, dom Joigneau!

— Bun răspuns! aprobă Mélie.

— Ăsta, zice Joigneau, n-o să aibă niciodată nevoie să-şi dea limba la ascuţit! Da' să ştii, băiete, că o să trebuiască să fii mai înţelegător decât taică-tău când ai să ajungi stăpân la Basses-Fosses! Mă crezi că n-a vrut să-mi dea o cărucioară de gunoi pentru grădină, calicul?

— Eu? face Joux. Stăpân la Basses-Fosses? Salutare!

— Nu vrei să rămâi la fermă?

— Uite-te la mine, dom Joigneau!

— Asta-i ceva nou!… Şi unde vrei să te duci?

— Oriunde… în altă parte! Ce zici, Nicolas?

Nicolas e un băiat dezgheţat. Lucrează cu Joseph la rotărie pentru că tatăl lui n-ar accepta niciodată ca fiu-său să lucreze într-un birou, dar el aşteaptă milităria ca să plece şi să nu se mai întoarcă. Nicolas aprobă cu glas tăios:

— Suntem tineri şi vrem să ne trăim viaţa, ce naiba!

— Şi atunci noi, noi nu trăim? ripostează factorul.

— Noi nu zicem nimic contra nimănui, dom Joigneau, explica Joux. Numai că, s-o spunem pe şleau: aici totul e învechit… Ce mai, într-un oraş mare, lumea nu-i aşa de

înapoiată ca la noi!

Tocmai atunci băiatul lui Loutre sare de pe bicicletă în mijlocul drumului. A venit cu un coş de piersici, călduţe încă de soare, trimise de maică-sa doamnei Joigneau. Curentul iscat de goana pe bicicletă i-a răvăşit frumosul păr blond şi i-a uscat transpiraţia pe obrazul vioi de culoarea piersicei.

— Înapoiată? întreabă Joigneau întorcându-se către nevastă-sa. Într-o comună în care la o sută de votanţi avem totdeauna nouăzeci de voturi pentru stânga?

Băiatul cel mare al lui Joux începe să râdă:

— Păi noi nu suntem nici de dreapta, nici de stânga, dom Joigneau!

— Nu ne pasă nouă de politică! declară Francis, care îşi petrece cea mai mare parte din timp cu cititul ziarelor din salonul de frizerie.

Joux îşi scuipă chiştocul, îşi scoate mâinile din buzunare şi-l fixează pe factor cu o privire lipsită de indulgenţă:

— Să vorbim deschis, dom Joigneau, vedeţi şi dumneavoastră, ca şi noi, cum merg treburile. N-o să spuneţi că totul merge bine şi că n-o să se poată face nimic ca să meargă mai bine!... Dacă într-o bună zi ne băgăm în politica dumneavoastră...

— Păcătoşii naibii de ţingăi! mormăie factorul aruncând în juru-i o privire mânioasă. Încă nu li s-a uscat laptele de sub nas şi ar şi vrea să răstoarne totul!

— Nucile-s coapte la ceasul ăsta, zice iar Joux. Nu trebuie decât să le scuturi şi să vezi dacă pică!

Nicolás rânjeşte:

— O să mai vedeţi destule, dom Joigneau!

Băiatul lui Loutre, sprijinit de ghidon, ascultă cu obrajii îmbujoraţi şi ochii strălucind. Se simte ca o corabie gata să pornească în larg.

Şi Joseph se simte transfigurat. S-a ridicat brusc de pe bancă numai ca să fie mai departe de Joigneau şi mai aproape de Joux, de Nicolás, de Francis. Viaţa pe care o duce aici, la atelierul rotarului, îi apare deodată afumată,

rău mirositoare.

— Şi tu, Joseph, scuipi pe sat? întreabă, uşor neliniştită Mélie, care nu l-a părăsit din ochi.

— Păi cum? răspunde băiatul cu un glas răsunător pe care Mélie nu i-l cunoaşte.

XXV

Noaptea se lasă încetişor, prea puţin grăbită să ia locul cald pe care i-l lasă ziua. Şi tot astfel, în sat, unde viaţa pare suspendată, fiecare, aşteptând răcoarea, amână clipa întoarcerii în încăperea înăbuşitoare, în patul cald, moale, prea strâmt.

Trenul de 20 şi 12 a plecat. Gara are în faţa ei toată noaptea pentru somn.

Şeful a urcat în camera lui. Şi-a scos, în sfârşit, chipiul, gulerul, tunica de stofă. Aşezat pe marginea patului îşi desface încet şireturile ghetelor şi-şi pipăie unul după altul picioarele umflate.

Lumina apusului înroşeşte fereastra deschisă. La ce să mai aprindă lumina? în seara asta n-are chef să citească şi nici măcar să umble la albumul de timbre, pentru că timbrul belgian pe care i l-a dat factorul îl are. De altfel, acum, că o să-i poată consacra tot timpul zilelor lui goale, colecţia, pentru care abia îndrăznea să rupă câteva minute din ceasurile de slujbă, aproape că nu-l mai interesează.

Jos, în căldura bună a lămpisteriei ermetic închise, schimbul de noapte al lui Flamart sforăie ca o batoză.

În fundul luncii pământul umed a adormit în umbră şi răcoare. Printre plopi sclipeşte prima stea. Doamna Loutre se întoarce din livadă cu doniţa de lapte. Dar nici dulceaţa înserării, nici sunetele acordeonului, care par să-i vină în întâmpinare în timp ce se apropie de casă, nu-i destind chipul aspru de femeie calculată. Vieţile acestea închinate câştigului nu cunosc răgaz.

Loutre şi *Fritz* şi-au terminat treaba. Camioneta e plină cu coşurile de pepeni pentru expediţia de mâine. Unul lângă altul, cei doi bărbaţi se odihnesc pe banca făcută de *Fritz*. Bavarezul îşi fredonează refrenul nostalgic acompaniindu-se în surdină; întinzându-şi gâtul golaş,

strânge acordeonul la piept şi scoate din el o melodie sacadată. Cu urechea aplecată, nu cântă decât pentru el şi pentru seara care se lasă. Loutre repetă cu glas scăzut, fără să le înţeleagă, cuvintele astea străine pe care le aude în fiecare zi.

Doamna Loutre îşi pune doniţa lângă bancă şi, cu mâinile în şolduri, se opreşte pentru o clipă în loc. Nimic nu arată că ar asculta melopeea. În jurul ei mirosul laptelui proaspăt muls se amestecă cu cel al pământului cald, al gunoiului, al pepenilor galbeni.

— Mâine, spune ea fără să se adreseze nimănui, o să trebuiască să începem culesul mazării.

Întinse pe panta din spatele colibei, Mauriţotte şi fata ei îşi întârzie întoarcerea în încăperea unde horcăie tuberculosul.

Maurifotte se gândeşte la *belgieni*. Numai să nu facă puştoaica scandal şi să strice totul!

— Dacă-i adevărat că eşti însărcinată! spune mamă-sa, singurul lucru care trebuie să-l faci e să-i laşi pe cei doi Merlavigne să-ţi dea târcoale. După asta, mă duc eu şi le stric jucăria. Pe răspunderea mea… Dar bagă de seamă: dacă spui vreodată cuiva ce s-a întâmplat aici, chiar şi după ce-o să moară el, te bag la casa de corecţie până împlineşti douăzeci de ani!

Ţigăncuşa ascultă, întinsă pe spate, cu mâinile sub ceafă. Se gândeşte cu dezgust la cei doi brutari bărboşi. Îi vine în minte şi domnul Joigneau, factorul… îşi bagă în iarba răcoroasă picioarele goale şi fixează pe cerul care se întunecă treptat prima stea.

Întins în culcuşul lui, cu pipa stinsă în gură, fără să se gândească la nimic, moş Pâqueux priveşte prin ferestruica dintre grinzi aceeaşi stea. Clipeşte steaua, ori de vină sunt pleoapele care-l ard? Mirosul hârdăului se amestecă cu cel al unui rest de supă care se înăcreşte în castron. Afară, o bufniţă scoate ca în fiecare seară ţipătu-i înăbuşit şi porneşte la vânătoare în jurul hambarului.

De cealaltă parte a peretelui, bătrânul îşi aude băiatul şi fata, pe care mai mult îi urăşte decât le ştie de

frică, agitându-se şi pufnind fiindcă nu pot adormi, în patul mare în care, cât a fost el stăpânul, a dormit patruzeci de ani lângă bătrâna lui, patul în care ea s-a prăpădit de supărare după ce i-au murit în război cei doi fii.

În curte, dulăii scoşi din lanţ adulmecă şi mârâie la fiecare ecou al serii. Şi asemenea lor, în fundul fermei, cei trei Pâqueux, cu sângele fierbând de mânie, îşi aţintesc urechea la fiecare zgomot şi visează la răzbunare.

În „bibliotecă”, asfinţitul începe mai devreme decât oriunde. E ora la care mobilele nu se mai deosebesc de pereţi, când numai oglinda mai păstrează un pătrat de lumină, ora care nu-i place deloc domnului des Navières.

Venirea nopţii îl umple pe bătrân de o nelinişte a aşteptării, îi dă o senzaţie de gol asemănătoare cu ameţeala pe care ţi-o dă foamea şi atunci se întreabă dacă nu cumva a uitat să-şi bea laptele. Prin creierul lui, prin membrele-i imobile pare a trece o râvnă de a întreprinde ceva, o dorinţă de a vedea lucruri noi, de a porni către oameni necunoscuţi, mai buni, care există, poate, undeva. Dar, în acelaşi timp, fără regret şi chiar cu o anumită uşurare, se simte incapabil de efort. Prea târziu. Totul e prea târziu. Şi aproape că e cu atât mai bine.

Din economie întârzie aprinderea lămpiţei cu gaz. De altfel, adesea se culcă pe întuneric. Câteodată chiar uită să se culce şi atunci zorile îl găsesc în vechiul lui fotoliu monologând cu mâinile pe genunchi şi pisica la picioare. Ore de-a rândul poate să-şi mişte neobosit limba în gura plină de salivă şi să se gândească. Pentru că îi place să se gândească. O spune şi e mândru de asta. Dar e în aşa fel făcut încât nu poate gândi decât cu voce tare:

— Banii… Banii… Banii sunt lucrul cel mai rău dintre toate. Un lucru care n-ar trebui să existe, nu. Toată lumea vrea bani: franzelarul, perceptorul, factorul cu timbrele lui… Mereu bani. Şi nimeni nu are, ăsta-i lucrul cel mai rău… Altă dată mergea. Dar astăzi lumea, politica, nu mai merge, nu mai merge deloc… Şi-atunci? De ce să nu se schimbe? De ce să nu se schimbe ceea ce este dacă nu merge bine?

Se gândeşte la laptele pe care i l-ar da statul pe gratis. La dantura pe care statul i-ar repara-o fără să trebuiască să plătească. Ar putea mesteca iar, ar putea muşca dintr-o bucată de pâine bine coaptă. Râde. Numai să visezi şi e o plăcere. Îşi înghite saliva cu zgomotul unui crap care suge o bucată de pâine muiată. Pe urmă totul se înceţoşează. O cenuşă se lasă peste sat, peste casă, peste mintea lui. Somnolează câteva minute şi apoi se trezeşte iar. Se află la el, cu ale lui. Pisica e acolo. Se simte bine. Începe iar să se gândească: – Banii, dragă, banii... E fericit.

Peste curtea casei parohiale se aşterne încetul cu încetul umbra înserării. În jurul unui ceai de muşeţel şi sub egida Sfântului Anton, domnişoara Verne, asistată de domnişoara Massot şi de doamna Sicagne o împacă pe Celestine cu doamna Querolle.

Sus, în camera lui, părintele umblă gesticulând de la pat la cămin şi de la masă la icoană. Afecţiunea lui nervoasă nu-i mai îngăduie să stea în genunchi în timp ce meditează.

Glasul ascuţit al doamnei Querolle urcă până la el prin fereastra întredeschisă:

— Dacă aţi şti ce lucruri le spune în clasă sub pretext că îi învaţă botanica!

— Şcoală fără Dumnezeu! suspină domnişoara Verne.

Celestine repetă îngrozită:

— Şcoală fără Dumnezeu...

Cu privirea în pământ, bărbia în piept şi braţele încrucişate, preotul încearcă să se reculeagă.

— Doamne, iartă-mi lipsa de curaj. Mă înăbuş în uscăciunea asta... Ştiu bine că nu toţi lucrătorii sunt chemaţi la via stăpânului pentru aceeaşi muncă, că mulţi dintre ei nu sunt sortiţi să cunoască bucuria culesului şi că răsplata le va fi cu atât mai mare cu cât îl vor fi aşteptat cu încredere şi fără ca vreodată să fi murmurat... Dar eu sufăr... Eu nu-mi îndeplinesc cum se cuvine menirea pentru care m-ai ales. Ar trebui să-mi iubesc aproapele şi eu găsesc în mine mult mai puţină dragoste decât

amărăciune… Ajută-mă să-i iubesc pe oamenii aceştia necredincioşr pe oamenii aceştia nerecunoscători care te-au izgonit din căminele lor, care nu mai au loc pentru tine nici în viaţă, nici în inimile lor. Neştiutorii! Trăiesc ca şi când ar fi veşnier fără să întrevadă prăpastia care îi aşteaptă la sfârşitul drumului lor şi nici cât de scurt este acest drum către prăpastie!… Ar trebui să-i plâng. Iar eu nu ştiu decât să-i condamn şi să-i urăsc!… Iartă-mă Doamne… Cu ce drept sunt eu oare mai aspru decât tine care ai spus: *Mi-e milă de mulţimea asta*. Şi de asemenea: *Iartă-i că nu ştiu ce fac…*

Jos, continuă conciliabulul habotnicelor:

— Am fost să cumpăr măcriş de la ea, spune domnişoara Massot. La amiază paturile nu erau încă făcute!

Doamna Sicagne supralicitează:

— Eu îi văd de pe geam: închipuiţi-vă că-i aşa de leneşă, încât dimineaţa bărbatu-său e cel care se scoală şi face cafeaua.

— E o uşuratică şi o cheltuitoare, declară doamna Querolle. Tot ce câştigă bărbatu-său pune pe ea!

— Nu-i ca zgârcita de soră-sa, ripostează doamna Sicagne. Aia e îmbrăcată totdeauna ca o sărăntoacă!

— În schimb, conchide domnişoara Verne, două vipere! Totdeauna au ceva rău de spus despre cineva!

— Da, două vipere, repetă Celestine.

Preotul pluteşte prin încăpere şi, deodată, îngenunchează în faţa crucifixului:

— Doamne, ce am să-ţi răspund când îmi vei cere socoteală de slujba ce mi-ai încredinţat? Cum ai să-mi poţi ierta păstoritul fără folos, parohia fără credincioşi? A cui e vina că nimic nu încolţeşte în acest pământ sterp? Fără îndoială că un alt preot, mai puţin nedemn, ar fi ştiut să facă să rodească sămânţa cea bună!… Dacă silinţa mea ar fi fost mai mare, dacă aş fi fost mai demn de încrederea ta, de dragostea ta, fără îndoială că aş fi mişcat munţii aceştia de necredinţă, că aş fi ştiut să fac să ţâşnească din aceste suflete împietrite scânteia pe care ai sădit-o în inimile

făpturilor tale… Pentru că în fiecare din făpturile tale nu se află oare o părticică din divinitatea ta, Doamne?…

Din curte se aude vocea şuierătoare a domnişoarei Verne:

— Profeţii au prevestit: când căruţele vor începe să meargă singure, oamenii să zboare prin văzduh şi femeile să voiască a trăi ca bărbaţii, lumea va fi osândită. Şi sfârşitul va fi aproape!

Preotul se ridică şi închide încetişor fereastra către lumea aceasta osândită.

XXVII

Domnul Ennberg a trebuit să-şi părăsească de multă vreme studiile personale şi lecturile. Socrul lui, spiţer la Villegrande, i-a găsit o ocupaţie serioasă care-i aduce parale, în fiecare seară, până la miezul nopţii, învăţătorul poate fi văzut aplecat sub lampa lui, singura lumină aprinsă în satul adormit. Scrie broşuri publicitare pentru medicamentele şi îngrăşămintele lansate de laboratoarele din regiune.

Dar vara, înainte de a se apuca de lucru, se aşază întotdeauna pentru câteva clipe în pragul clasei, alături de sora lui.

În faţa lor, pe pământul atât de bătătorit încât a devenit cenuşiu, umbra castanilor nu se mai vede deloc. Din când în când cade câte un fruct copt mai devreme, ţâşnind afară din coajă cu un pocnet sec.

— Iar mi-au spart un geam cu castanele lor, spune cu glas scăzut domnul Ennberg. (Cea mai mică reparaţie necesită un raport, un deviz, nenumărate formalităţi, aşa că o să plătească geamul din buzunar înainte de venirea iernii.) – Şi în continuare niciun inspector… reîncepe el după un moment de tăcere. Anul şcolar se încheie, ca şi cei dinainte, în indiferenţa generală, fără să fi venit cineva ca să constate efortul depus, să-i încurajeze.

La etaj, sub tavanul scund, în încăperea prea mică pentru patul mare şi pentru leagăn, copiii scâncesc, enervaţi de căldură. Doamna Ennberg a împins-o pe fata cea mare la fereastră şi-i descurcă fără milă, cu pieptenele,

părul încâlcit. Copilul urlă şi se zbate nerăbdător. Mama, în camizol, cu faţa lucind de sudoare, ţipă, ameninţă şi se uşurează la intervale regulate cu câte o palmă. În umbră, băiatul, pe ascuns, se bălăceşte cu amândouă mâinile în ligheanul cu scutece murdare puse la muiat. Iar în fundul leagănului, mezinul, ca să atragă atenţia asupra lui, loveşte plin de furie aerul cu pumnii lui mici.

Domnişoara Ennberg e şi mai tăcută decât de obicei.

— Ei, surioară? zice domnul Ennberg.

Învăţătoarea face un gest plictisit.

— A venit la mine doamna Querolle, explică ea. Ce femeie! Mi-a spus: – Fetiţa ştie şi aşa prea multe. La ce-o să-i folosească? Nu vrem să intre la poştă şi nici să se facă învăţătoare!

Domnul Ennberg pufneşte ca de obicei pe nas.

Un zvon de ceartă se iscă şi se stinge între zidurile unei curţi. Pe urmă se aud paşi pe drum; printre ostreţele gardului se profilează silueta înaltă a pândarului care se întoarce din rondul lui cu chipiul pe-o ureche şi bâta sub braţ.

— Şi m-am oferit s-o meditez fără niciun ban, adaugă învăţătoarea.

Nu spune cât de mult s-a ataşat de fată. E pentru prima oară, în şapte ani, când a întâlnit, în sfârşit, printre elevele ei o fire capabilă de puţină generozitate, dornică să înveţe, să se ridice. Domnişoara Ennberg nutrise visul s-o sustragă influenţelor rele, să o formeze, să-i îmbogăţească spiritul. Ar fi fost răsplata a şapte ani de muncă aproape zadarnică… îi vin lacrimi în ochi. Şi se întreabă în seara asta dacă nu şi-a sacrificat degeaba tinereţea, inima ei de femeie, aptitudinile materne, fericirea.

O roabă împinsă de un puşti scârţâie pe drum. Domnul Ennberg îl recunoaşte: e băiatul lui Feju, cantonierul. Învăţătorul caută să surprindă un zâmbet, o privire de-a elevului său. Dar băiatul trece fluierând, fără măcar a întoarce capul spre şcoala în care învaţă.

Ca şi cum s-ar fi gândit în acelaşi timp la acelaşi lucru, domnişoara Ennberg suspină:

— Crezi că în toate satele Franţei e la fel?

În loc de răspuns, domnul Ennberg plescăie de câteva ori din limbă, aşa cum face în clasă când vrea să se restabilească liniştea. Există gânduri ce trebuie îndepărtate sistematic dacă vrei să-ţi păstrezi neatins curajul.

E aproape noapte.

Fratele şi sora mai rămân aşa câteva minute unul lângă celălalt, cufundaţi în întuneric. Din când în când, în zare se vede lunecând iute o licărire.

— Fulgeră, murmură domnişoara Ennberg.

Învăţătorul, în care este atât de adânc înrădăcinată dorinţa de a-şi îndeplini menirea, de a face în fiecare zi ceva mai mult şi mai bine decât în ajun, se gândeşte la munca lui, la elevi, la dictarea de mâine.

Cât despre tânăra lui soră, aceasta se gândeşte la singurătatea ei, la viaţa din acest sat, la omenirea asta animalică ce se mai târăşte încă în caverne.

— De ce-o fi aşa lumea? Să fie oare din vina societăţii? Şi întrebarea înfricoşătoare pe care şi-a pus-o adesea o obsedează din nou: – N-o fi, oare, din vina omului?…

Dar păstrează în suflet o asemenea nevoie de încredere şi de entuziasm tineresc, încât nu se resemnează să se îndoiască de natura umană. Nu, nu!… Să se înscăuneze domnia unei societăţi noi, mai bine organizate, mai puţin iraţionale, mai puţin nedrepte şi atunci poate că se va vedea, în sfârşit, ce poate da omul!

De cum începe să răsune deasupra capetelor prima bătaie vestind ora nouă, domnul Ennberg se ridică.

— Noapte bună, surioară.

Ea îi întinde fruntea fără să-i răspundă. Tocmai se gândea cât de prost dormise noaptea trecută. Şi, pe neaşteptate, îi vine în minte coşmarul absurd pe care-l uitase cu desăvârşire: fratele ei, în cămaşă, aplecat deasupra unui pat, îşi sugruma în tăcere cu frânghia de rufe soţia…